

GÖDÉNE DR. TÖRÖK ILDIKÓ

MESÉK, MODERN MESÉK

A MESE POÉTIKÁJÁNAK MÚLTJA ÉS JELENE

SZÉCHENYI TERV

TALENTUM

hallgatói tehetséggondozás
komplex feltételrendszerének fejlesztése
a Nyugat-magyarországi Egyetemen” -
TÁMOP 4.2.2. B-10/1-2010-0018

MESÉK, MODERN MESÉK

A MESE POÉTIKÁJÁNAK MÚLTJA ÉS JELENE

TARTALOMJEGYZÉK

00 Előszó.....	5
01 Bevezetés.....	7
02 A mese.....	11
03 A műmesék összehasonlítása a népmesékkel.....	24
04 Pilinszky János meséi.....	28
05 Kormos István.....	35
06 Czukás István.....	42
07 Lázár Ervin: csodálatos mesevilága.....	46
08 Kamarás István.....	62
09 Békés Pál: A kétbalkezes varázsló.....	65
10 Varró Dániel: Túl a Maszat-hegyen.....	69
11 Darvasi László: Trapiti avagy a nagy tökfőzelékháború.....	74
12 Összegzés.....	77
13 Bibliográfia.....	78

LEKTORÁLTA: TENGERDI ANTAL

ISBN 978-963-334-151-3

00 | ELŐSZÓ

1978 szeptemberétől tanítok a Nyugat-magyarországi Egyetem Benedek Elek Pedagógiai Karán, illetve annak jogelőd intézményében. Ettől a tanévtől tanítottam s tanítok anyanyelvi tantárgyakat a hallgatóknak. Az anyanyelvi tantárgyakon belül a gyermekirodalom iránti érdeklődésem fokozatosan mélyült, örömmel, nagy lelkesedéssel igyekszem megismertetni az óvodapedagógus hallgatókat a gyermekirodalom főbb elméleti kérdéseivel, gyakorlati felhasználhatóságával.

A gyermekirodalmon belül elsősorban a mesék, népmesék, modern mesék iránt kezdtem érdeklődni, ugyanis a mesének óriási szerepe van a gyermek személyiségének fejlesztésében és az anyanyelvi nevelésében. Segít felszínre hozni belső érzéseit, képes tükrözni a mesélő, hallgató, olvasó örömeit, félelmeit. Megtanítja a gyereket arra, hogy ki kell lépnie a világba, meg kell találnia az új társakat az élet újabb szakaszaihoz. A mese így próbál segíteni a bontakozó személyiségnek. Oldja a szorongást, levelezeti az agresszivitást. Lehetőséget ad a nyelvi nevelésre, a szókészlet gyarapítására, a szójelentés megértésére, a nyelvi fordulatok, állandó kifejezések alkalmazására, a nem verbális kommunikáció kifejezésére.

A gyermeknek azonban a népmesék mellett igénye van a modern mesékre, amelyek segítséget nyújtanak neki a megváltozott, elembertelenedett világban tájékozódni. A mai meseírók a szeretetet, toleranciát, egymás megbecsülését hirdetik meséikben, történeteikben. Ebből a felismerésből fakadt vizsgálódásom témája.

Végül talán megbocsátható számomra egy személyes hangvételű megjegyzés. A gyermekirodalommal, a mesével való bensőséges és felejtethetetlen találkozásomat elsősorban Anyukámnak köszönhetem. Az Ő emlékének ajánlom munkámat.

A meséről

„A meséhez mennyi unalom kell,
hogy a boszorkányos madarak
röppenjenek izgatott seregben
s aprót- nagyot mulattassanak.

A meséhez mennyi szájalom kell,
mennyi gyűlölet és sérelem,
hogy a gonosz mind pokolba vesszék,
a jó végül győzelmes legyen.

A meséhez mennyi bizalom kell,
hogy kavics-mód sok legyen a kincs,
és a mondott rózsza illatozzék,
és nyisson az álmodott kilincs.

A meséhez mennyi félelem kell,
kályha mellett, hol semmi veszély,
minden zugból manó leskelődjék,
Torkot tátson odakinn az éj.”

¹ | WEÖRES Sándor, *Egybegyűjtött írások* 3.
Bp., Magvető Könyvkiadó, 1981, 436.

01 | BEVEZETÉS

AZ EMBERHEZ LEGKÖZELEBB ÁLLÓ IRODALMI MŰFAJ A MESE, AMI SAJÁTOSSÁGAIVAL MEGÉRINTI AZ EMBERI LELKET, PÉLDÁIVAL ÚTMUTATÁST AD A LEGBONYOLULTABB PROBLÉMÁK MEGOLDÁSÁRA IS.

HAZÁNKBAN ÉVSZÁZADOKON KERESZTÜL SZERVES RÉSZE VOLT A CSALÁD ÉS A FALUKÖZÖSSÉG ÉLETÉNEK A KÖZÖS MESÉLÉS, ÉNEKLÉS, TÖRTÉNETMONDÁS. HASONLÓAN A VILÁG TÖBBI RÉSZÉHEZ, ENNEK FŐ SZEREPE A SZÓRAKOZÁS MELLETT AZ VOLT, HOGY SZABÁLYOZZA AZ EMBERI EGYÜTTÉLÉS, A VISELKEDÉS NORMÁIT, LELKIERŐT, LELKI TÁMASZT ÉS VIGASZTALÁST NYÚJTSON.

„A mese megkap, gondolkodóba ejt, elbűvöl vagy megdöbben, és a jó mesélő úgy játszik a hallgató érdeklődésének szálain, mint Orfeusz a maga bűvös citharájának húrjain. Minden akkorddal vele rezeg egy-egy húr a hallgató lelkében is. ... Gyerek is, felnőtt is, ma is, régebben is, mindenkorsomjúhoztaamesét.”²
„A mese régi, kezdetleges formájában a kultúra küszöbe előtt bolygó ember epikája volt. Minden irodalmi megnyilatkozás őse. Elbeszélő műfaját át-meg átszóve lírai és drámai elemekkel. Tárgya: a csodás elemekkel ékesített történet; de ennek forrása az érzelmektől túlfűtött képzelet és a félelmet, akadályt nem ismerő akarat. Alapmotívuma, a történés kiindulópontja valami megrázó érzelm: a szeretet, harag, öröm, szomorúság. Cselekményét a jó és rosszakarat összecsapása viszi előre.”³

Megtaláljuk bennük a régi, mágikus hiedelmeket, a hagyományokat, de ugyanakkor lelkünk, tudatalattink legféltettebb titkait is. A mese megmutatja azt is, hogyan kell embernek lenni a világban. A mese mindig egy

szébb, boldogabb jövőt tár a hallgató elé. A mesehősök nem másokat győznek le, hanem önmagukat és a bennük lévő rosszat. A mese célja, mondanivalója, hogy a nehézségeket nem lehet elkerülni, a jutalom, a gazdagság elnyerhető, csak küzdeni kell érte. Ezért is volt olyan nagy szerepe a régi kor embere számára.

Fedics Mihály, Szabolcs megyei mesemondó így beszélt a régi időről: „Régiben nem vót lámpa, a fonóba is kandallónál tűz világolt, azt ülték körül az asszonyok... Összejöttek a férfiak is. Gubájuk volt mindnek, összehajtogatták, a ház földjére letették, oszt ráült vagy pediglen némelyiknek tetszett, elterítette, oszt ráhasalt. Danoltak ezek a férfiak, mesélgettek ott a földön. Csendesség vót.”⁴
Várták a mesét ősszel a fonóban, nyáron az eperfa alatt, csillagos nyári estéken a szérűskertek alján. Meséltek kukoricamorzsolás közben, tollfosztáskor vagy a közös kosárfonáskor. Családi körben a hosszú téli estéket is mesék és más történetek elmondásával rövidítették meg. A kemence melegénél, a

² | NÁDAI Pál, *A meséről*, Fordulópont, 1999/4., 36.

³ | ZILÁHI Józsefné, *Mese-vers az óvodában*, Bp., Eötvös József Kiadó, 1998, 20.

⁴ | <http://mek2.niif.hu/02700/02789/html/155.html>, (2010.december 20.)

pislálkoló lámpa fényében a nagypapa vagy a nagyanya meséjére figyeltek a gyerekek.

Arany János írja a *Családi kör* című versében:

„Körül az apróság, vidám mese mellett,
Zörgős héjú borsót, vagy babot szemelget,

.
. .
.

„Nem mese ez gyermek”, – így feddi az apja.”⁵

A mesemondás és – hallgatás a mindennapi nehéz munka mellett közös szórakozást, szépségélményt is jelentett a régi idők emberei számára.

A természettől el nem idegenedett ember láttára zöldül ki a fa, látja az élet megannyi csodáját, melyben sajátos kettősség van: a felismerhető realitás, de egy kicsi irrealitás, ami nem ismerhető és érthető meg, és ez a csoda. A csoda viszont nem képzelhető el a legmélyebb reménytelenség és a legszorongatottabb helyzet nélkül. Amíg lesz emberi szenvedés, már csak a csodával lehet gyógyítani.

A csoda belép az életbe ahányszor csak kell, ahányszor a hős az élet legmélyebb pontján van. A csodának lélektani realitása van. Az emberi lélek nem nyugszik bele abba, hogy az ember gyógyíthatatlan beteg, hogy a halál végleges pontot tesz az ember életére, s elragadja a szeretett lényt az életünkből. Az életöszton találja meg az utat a csoda felé.

A népi lélek elviseli a tragikus életérzést, vállalja azt, képes belenézni a lét mélységes szakadékaiba, de nem zuhan bele soha; az utolsó pillanatban mindig felcsillan a remény. Erre szüksége is van, hogy tovább tudjon élni. Thomas Mann: *József és testvérei* című művében ezt írja: A remény ott virít legpompázóbban, ahol legsoványabb a talaja.

A mi világunkban a mesék legfogékonyabb befogadója a gyermek. A mese világa a gyerekek világa. Ez az a világ, amely legközelebb áll a gyermeki gondolkodáshoz. „A mesék világa nem a gyermek fantáziáját tükrözi, hanem a gondolkodását; azt a képet, amit kórnyezetéről – amely tele van jó és gonosz

óriásokkal, tündérekkel és vasorrú bábákkal – alkot, és azokat a hipotéziseket, magyarázó elveket, amelyek ennek a (más módon fel-foghatatlan) világnak a működését számára érthetővé teszik.”⁶

A meseszereplők egyszerű jellemvonásokkal rendelkeznek: vagy jók vagy rosszak, nincs átmenet, mint ahogy a gyerekek számára sincs, hisz az ő gondolkodásmódjuk is ilyen végletes. Szereplőtípusokkal találkoznak, ezáltal könnyebben megy az emberek és a világ megismerése. Fejlődik képzeletük, a mese hallgatása során belső képeket alkotnak, amelyek segítségével behelyezkednek a hallott világba. A kettős tudat nagyon fontos az fejlődésükben, az életükben, ennek segítségével tudják megoldani problémájukat, feloldani feszültségeiket. „A gyermek számára a mese az igazi valóság, az, amihez igazítja és méri a többi előtte megjelenő tényét a világnak.”⁷

Lázár Ervin szerint: „Van jó irodalom, meg rossz irodalom. Ugyanez vonatkozik a mesére is. De nem kell minden mesének tanmesének lennie. Az irodalmi műveknek az a céljuk, hogy valamit megmozdítsanak, valamit ott legbelül. Ez a mese célja is. Az embert rá kell ébreszteni szellemi lény voltára. Azt szoktam elmondani a gyerekeknek, hogy a mese egy fél alma. Az író leírta, és jön az olvasó, hozzáteszi a másik felét, akkor lesz teljes. És – mert mindenki mást szűr ki ugyanabból az írásból – az almák soha nem lesznek egyformák. És ez így helyes.”⁸

A gyermekkorban hallott, olvasott mesék sűrűen elkísérik az embert. Sivár lenne a gyermekkor mese nélkül. A mai tudományközpontú, racionális, erőszakos világunkban nagyobb szükség van rá, mint bármikor. Segítséget adnak az életben előforduló konfliktusok helyes megoldásához, s ezzel erősítik a gyermekek kötődését a családnak.

„A gyerek és a neki mesélő szülő között olyan kapcsolat teremődik, amely nélkül szerintem nem érdemes élni, és azt a szülőt, aki nem tudja, milyen fontos ez, rá kellene kényszeríteni arra, hogy meséljen a gyerekeknek. Majdnem teljesen mindegy, mit és

⁵ | ARANY János, *Összegyűjtött versei*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1973, 153, 155.

⁶ | RANSCHBURG Jenő, *A tündérmesék lélektanából*, ESŐ, Irodalmi lap, 2001/IV/2., 90.

⁷ | HONTI János, *A mese világa*, Bp., Magvető Kiadó, 1975, 10.

⁸ | *Létezik Lázár Ervin erdője* = <http://www.kisalfold.hu/gyerekeknek/cikk/letezik-lazar-erwin-erdoje-1151447>, Kisalföld online, 2005. november 26. (2010. június 9.)

hogyan mesél, fölolvashat mesét vagy népmesét, mesélhet fejből neki, ki is találhat egy történetet, az a fontos, hogy ez a varázskör meglegyen a két ember között, mert akkor ott valami nagyon fontos elindul, érik.”⁹ A mesét szerető és sok mesét mondó szülő segíti gyermekét, s a mesék által még jobban megismeri. Az sem baj, ha a gyermek minden este ugyanazt a mesét akarja meghallgatni, hiszen így jobban megérti, s feldolgozza azt a problémát, ami foglalkoztatja. Mindig azt a mesét meséljük, amit a gyerek szeretne hallani.

„A mesei szerkezetben rejlik hasonlóságok ellenére sincs két egyforma mese: ugyanazon problémát mindegyik történet másként dolgoz fel. A problémafeldolgozás során azonban egy valamit nem lehet szem elől téveszteni. Azt, hogy a történet elején megbomló egyensúlyt (pl. valaki meghal vagy elrabolják; valamit ellopnak; a hársben ellenállhatatlan vágy ébred valami vagy valaki iránt) helyre kell állítani. A mese egyik terápiás értéke abban rejlik, hogy minden történet az egyensúlyhoz (egészséghez) vezető utat mutatja meg, mégpedig azzal a felhívással, hogy nem megszenvedni kell az egyensúly megbomlását, hanem – akár szenvedés árán is – helyreállítani. A történetekben megtalálhatók a gyógyuláshoz és a testi folyamatok egyensúlyának fenntartásához szükséges tanítások... Vagyis a mese nem azt állítja, hogy elég visszaszerezni azt, amit elveszítettünk, hanem azt, hogy maradéktalanul le kell számolni azzal, ami veszélyezteteti „egészségünket.”¹⁰

Láthatjuk tehát, hogy a mesék mentálhigiénés funkcióit is betöltönek mindamelllett, hogy élményhez, az alkotás élvezetéhez is juttatják a mesék hallgatóit. Ilyés Gyula szerint:

„A művészet nem ismer korhatárt. Ezekben a „fiataloknak való”, „kitalált” történetek részleteiben sincs semmivel több kitalálás, mint egy komoly regényben vagy versben. Sőt, ha azt vesszük, hogy a költött dolgoknak mennyi belső közük van a valósághoz, a mesékben több a megfigyelés, a tapasztalat: minden, amit

a lélek kifejezésre és közlésre érdemesnek tart, mint a legnagyobb költők alkotásaiban.”¹¹

„Mint gyermek, aki már pihenni vágyik és el is jutott a nyugalmas ágyig még megkérlel, hogy: „Ne menj el, mesélj” – (így nem szökik rá hirtelen az éj) s míg kis szíve nagyon szorongva dobban, tán ő se tudja, mit is kíván jobban, a mesét-e vagy azt, hogy ott legyen...”¹²

A mese fontosságát, jelentőségét József Attila versének részlete is tükrözi. Mit jelent a mese a gyermeknek? Kedvenc történetének elmesélését, másrészt nyugodt, harmonikus együttélést a szülővel. Ahogy Sütő András a *Megtartó család dicséretében* állítja: E földi vándorúton ama bizonyos hamuban sült pogácsa a család. Jó szava, szelleme, védőszentje a mesebeli hősnek. Aki nélküle indul, nagyobb veszedelmek közé kerül, sebezhetőbb minden tekintetben. Némelykor épp legutolsó menedékünk... A család az, ahol zúzmarás időkben ünnepelhető a titok: az együvé tartozás tudata. Annak a kisgyerekeknek, akinek sokat mesélnek, és ingergazdag környezetben él, sokkal fejlettebb a képzelete, erkölcsi értékítélete, gazdagabb a szókincse. A mese a szociális fejlődés elősegítője is, benne a gyerek az ember és a közösség kapcsolatát is megfigyelheti. Minden mese egyetemes emberi problémákat érint, természetességgel beszél az élet nagy kérdéseiről, a születésről, halálról, féltékenységről, gyűlöletről, haragról, szerelemről. A gyerek a mesében megoldási javaslatokat talál kínzó problémáira, erősíti önbizalmát, hitét önmagában.

Levezeti a gyerek feltörő agresszióját, feloldja belső feszültségét. Bátorságot ad, helyes értékrendet alakít ki, a mese segítségével könnyebben eligazodik bonyolult élethelyzetekben, menedéket talál a magány ellen. Ezzel az érzéssel a mai gyerek nagyon korán találkozik. Általa a gyerek olyan ismeretekhez jut, amelyeket nem közölnék vele. Hallhat az elmúlásról, a halálról, hisz’ a mese nem ígéri az örök életet, rádöbentti arra, hogy az élet véges.

⁹ | SCHÜTTLER Tamás, „Nem a mese van veszélyben, hanem az emberek” – Kerekasztal beszélgetés, Új Pedagógiai Szemle, 2000 július-augusztus = <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2000-07-np-Gyori-Nem> (2010. június 12.)

¹⁰ | BOLDIZSÁR Ildikó, *A mese mint gyógyító erő* = B. I., Mesepoétika. Írások mesékről, gyerekekről, könyvekről, Bp., Akadémiai Kiadó, 2004, 20-21.

¹¹ | ILLYÉS Gyula, *Amit a felnőttek a gyermekek könyvéből tanulhatnak = Gyermek- és ifjúsági irodalom szöveggyűjtemény*, összeállította CS. NAGY István, Bp., Tankönyvkiadó, 1984, 27.

¹² | JÓZSEF Attila, *Minden verse és versfordítása*, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980, 425.

Mintát ad a felnőtt kor eléréséhez, csak akkor válik igazán felnőtté, ha leszakad a szüleiről. Ez az út azonban göröngyös.

A mese nem vezet félre a gyereket, megmutatja, hogy létezik az életben a rossz, találkoznak szörnyekkel, boszorkányokkal, de megérti azt is, hogy a veszélyeket, akadályokat le lehet győzni. Azonosítja magát a hőssel, aki mindezekkel szembeszáll, s megtalálja a kiutat a legkilátástalanabb helyzetekből is. Rádöbben, hogy mindig van segítő, aki átsegíti az akadályokon. Észreveszi, hogy létezik testvérféltékenység (rajta kívül is), de ezt le kell tudni győzni.

A mese végeredményben szimbólumok rendszere, melyek az életet tanítják. A szimbólumok hol egyértelműek, máskor elrejtőznek, rejtett tartalmuk csak éles megfigyeléssel bújik elő. Végkicsengése a jó és rossz harca, amely a jó megérdemelt győzelmében jut kifejezésre.

A mesehallgatás módot nyújt a szülővel való kérdés-felelet helyzetre. A gyermek, ha édesanyja ölébe bújhat, mellette sohasem olyan hátborzongatóak a történetek, mert kettejük között párbeszéd szövődhet. Akár meg is változtatja a mese nemszeretem mozzanatát. Hogy a mesemondás hogyan kapcsol össze két embert, s hogyan alakíthatják mindketten a történetet, azt Goethe édesanyjának visszaemlékezéséből is láthatjuk:

„Majdnem fölfalt a szemével, és ha valamelyik kedvencének sorsa nem úgy alakult, ahogy ő kívánta, láttam az arcán, mennyire haragszik vagy, hogy a könnyével küszködik. Néha közbeszólt, például azt mondta: Mama, a királykisasszony akkor se megy hozzá ahhoz a nyomorult szabóhoz, ha az megöli a sárkányt! « Ilyenkor abbahagytam, és a következő estére halasztottam a katasztrófa bekövetkezését. Az én képzeletem működését tehát gyakran kiegészítette az övé; és amikor másnap az ő elképzelései szerint alakítottam a mesehősök sorsát, mondván: „Jól sejtetted, valóban így történt”, nagy izgalomba jött, szinte láttam, hogy ver a szíve.”¹³

Láthatjuk tehát, ha egy szülő ilyen szellem-

ben mesél a gyerekének, s átéli mindazokat az érzéseket, melyek a gyereket foglalkoztatják, akkor a mesehallgató gyerek úgy érzi, hogy megértették őt, elfogadják kívánságait, szorongásait, reményeit. Bettelheim a mesehallgatást, a mese képeinek befogadását a magvetéshez hasonlítja. „... a jó talajba hullott magvakból gyönyörű virágok és sudár fák sarjadnak – azaz elfogadottnak fontos érzelmeket, elősegítenek felismeréseket, táplálják a reményt, és csökkentik a szorongást – s ezáltal mind pillanatnyilag, mind hosszabb távon gazdagítják a gyermek életét.”¹⁴

S hogy milyen lelki szegénnyé válhat egy felnőtt, aki elfelejtette, s képtelen visszaidézni gyermekkorát, azt Sütő András: *Gyermekkorom tükröcserepei* című írásából tudhatjuk meg. Nagyapa unokájával az állatkerti kőparipa hátára ül, hogy a mese varázslatával az a fellegekbe reptesse őket. A fél világot bejárják, mikor egy haragos felvigyázó felelősségre vonja őket a kihágásért, de nagyapa nem hagyja magát:

„Elvittük a lovat? Elvittük. Visszahoztuk a lovat? Visszahoztuk. Itt van, vegye számba, kólikát nem kapott, a lába töretlen, és fújja fel, mert nélkülünk semmit sem ér, pókos lábú gebe és földhözragadság. A táltos lovak bennünk vannak, megértette?... – Fusson szegény. Valamikor ő is megfordult a fellegek között. Csak elfelejtette már.”¹⁵

A mese, az irodalom egész életünkben elkísér, nevel bennünket. Segít életünk problémáinak megoldásában, az emberi együttélés nehézségeinek leküzdésében. Bettelheim írja: „Minden mese olyan varázstükör, amely belső világunk valamelyik összetevőjét tükrözi, és azt az utat, melyet meg kell járnunk, hogy eljussunk az éretlenségtől az érettségig. Aki hajlandó belemerülni abba a mély igazságba, melyet a mesék közölnék velünk, először csak egy mély, csöndes vízfelületet fog látni, amely saját képét tükrözi vissza; rövidesen azonban felfedezi a mélyben lelke belső zűrzavarát, de meglátja azt is, milyen úton nyerheti el a békét önmagával és a világgal: küzdelmeinknek ugyanis ez a jutalma.”¹⁶

¹³ | BETTELHEIM, Bruno: *Hogyan mondjunk mesét?* = B. B., *A mese bűvölete és bontakozó gyermeki lélek*, Bp., Gondolat, 1988, 214.

¹⁴ | Uo., 214.

¹⁵ | SÜTŐ András, *Táltos kőparipán* = S. A. *Gyermekkorom tükröcserepei*, Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó, 1982, 114.

¹⁶ | BETTELHEIM, Bruno, *A tündérmesék állatvilágégyény-ciklusa. Küzdelem az érettségért*, I.m., 1988, 439.

02 | A MESE

Nem könnyű a mesékről beszélni. „A mesékről szándékozom szólni, pedig tudom, hiányos felszereltséggel bocsátkozom kalandos vállalkozásba”¹⁷ – kezdi mesékről írt esszéjét J. R. R. Tolkien. Rudolf Steiner a következőképpen ír ugyanerről a témáról: „Merész dolognak tűnhet, a meseköltészetről beszélni a szellemtudományos kutatások fényében. Egyrészt, a tárgy nehézsége miatt: Mert azokat a forrásokat, amelyekből a mesék, a valódi, az igazi mesék erednek, az emberi lélek olyan mélységeiben kell keresnünk, amelyekig csak bonyolult és hosszú úton juthatunk el, az általam gyakran ismertetett szellemi kutatásmódszerek segítségével... Másrészt, éppen a meseköltészet varázsával szemben különösen erősen érezzük, hogy a mese lényegének fogalmi megközelítése megsemmisíti a mese elementáris, eredeti hatását a lélekre, vagyis magát a mese lényegét.”¹⁸ Steiner rámutat a két alapvető nehézségre: Az egyik, hogy a valódi, az igazi mesék forrásai igen távol esnek a lélek hétköznapi tartózkodási helyétől. A másik, hogy óvakodnunk kell attól, hogy a mesét elemezzük, „halálra analizáljuk”

„Aki bátran közeledik a meséhez, az egy különleges, tiszta örömhöz közeledik. A mesével való helyes foglalkozás nem más, mint ennek az örömmel a kalandos felfedezése... Honnan jönnek a mesék?... Móra Ferenc igen gazdag és mulatságos gyűjteményt közöl arról, micsoda hihetetlen utakat jár be egy-egy mese térben és időben. A legkülönbözőbb irodalmi, mitológiai és gyakran teljesen profán elemek keverednek a népmesékben színes összevisszaságban. De Móra igen jól tudja, hogy az ilyen kutatás végső soron nem adhat felvilágosítást arról, hogy honnan is erednek a mesék. Hiszen minden leírt esetben valami már adott,

ami aztán átalakul, módosul. „Hogyan került tehát Jeruzsálem alapításának legendája a kunágotai búzamezőkre, és hogyan szépült ott magyar teremtés-mondává?” – kérdezi Móra az egyik meghökkentető metamorfózisra utalva. „Hát úgy – folytatja –, hogy a mese is mind istenáldotta búza. Valahol kihajt, fölmagzik, szétperereg, madár fölkapja, szél szárnyára veszi, s viszi hetedhétország ellen, évezredek és világrészeket keresztül.” Igen, a mese istenáldotta búza. Talán valóban ez a lehető legpontosabb tudományos megállapítás a mesék eredetéről. Gyakran hallani, hogy a mesék – a népmesék – a néptől származnak. De hát ki az a nép? Hogy talál ki a nép egy mesét? Mert az, hogy a nép adja-viszi a mesét, az még csak követhető. De hogy kezdődik el az egész? Akármilyen messzire nyúlunk vissza, már mindig valami adottat találunk. Feltételes nyugvópontokat lehet találni, de minden homokdűne mögött ott sejlik már a következő – mint Thomas Mann-nál a József és testvérei-ben.”¹⁹

A mese szó „mes” alakja ősi, ugor korra vezethető vissza, mese, monda jelentéssel. Az „e” kicsinyítő képző már a magyar nyelv külön életében kapcsolódott hozzá.

A XIV. században „találós kérdés”, „talány”, „példázat” jelentéssel, a XV. században „kitalált történet” jelentésben használták. A XVI. században különbséget tesznek a fabula, vagyis kitalált, hazug történet, illetve história, igaz, megtörtént esemény elmondása között. Erdélyi János az 1846–48 között íródott *Népdalok és mondák* című művében a mondák közé sorolja, és csak az 1855-ben megjelenő *Magyar népmesék* című mesegyűjteménye nyomán használjuk a mai jelentésben a két fogalmat.

A népmese meghatározása nehéz, hiszen nagyon sokféle szempont szerint lehet megra-

¹⁷ | TOLKIEN, J.R.R. *A mesékről*, (In Tree und Leaf)

¹⁸ | STEINER, Rudolf, *A napkelet és a kereszténység misztériumai*, 4 előadás, Berlin, 1913. február 3-6. között. (Magyar nyelven néhai BICZÓ Iván sajnós nagyon rossz fordításában, kiadásában jelent meg.)

¹⁹ | BŐSZÖRMÉNYI László, *A mesékről* = www.itec.uni.klu.ac.at/~laslo/Antr/A_mesekrol.pdf. (2010. június 14.)

gadni a lényegét. A *Magyar néprajzi lexikon* a szóbeliség szerepét emeli ki: „szóbeli elbeszélő költészet legnagyobb műfaji csoportjának egyike.”²⁰

A *Révai új lexikona* a műfaji besorolásra helyezi a hangsúlyt: „szűkebb értelemben prózai vagy verses kisépikai alkotások műfajcsoportja, tágabb értelemben a fantasztikus irodalom műfajcsoportja, ... költői en megformált prózai alkotások.”²¹ A *Magyar értelmező kéziszótár* meghatározása szerint a mese: „Csodás elemeket tartalmazó, naiv hangú, költött elbeszélés.”²²

Ugyanígy a költött voltát emeli ki a *Magyar irodalmi lexikon*: „E szó a közhasználatban közös neve minden költött eseménynek, különösen pedig az olyan elbeszélésnek, amelynek költött volta élesen szembeötlő.”²³ Az *Akadémiai kislexikon* adja a legrészletesebb magyarázatot, amely már a tartalmi jegyekre is kitér: „...irodalmi műfajcsoport. Alkotásai fantasztikus – csodás elemekkel átszótt, időben és térben is fiktív körülmények között játszódó eseményeket ábrázolnak, hősei is többnyire elvont típusok és képzeletbeli lények.”²⁴

A mese ősi kincse az emberiségnek. Témái, motívumai csodálatos vándorlásra képesek. Vándorlásaik során nem ismertek sem időbeli, sem földrajzi, sem nyelvi vagy politikai határokat. A mesék azok a történetek, melyekben továbbél a valamikori archaikus társadalom valamennyi tudásának, ismeretének, szokásának megmaradt töredéke. Egy elfeledett tudás, mágikus világlátás meglétének lehetőségére világítanak rá, ami fogalmi eszközökkel nem megragadható tudás. Ismeretforrás a mese abban az értelemben, hogy a mese-világ a valóság tényeinek, rejtett összefüggéseinek leképezése, modellezi saját valós világunkat, és szimbolikus formában egy belső utat mutat. Történelmi olyan archetipikus viselkedési minták konkretizálódásai, amelyek függetlenek a történelmi kortól,

egyetemes érvényűek. Tehát minden ember számára hozzáférhetőek, de azt is jelenti, hogy mindenki számára más és más üzenetet hordoznak.

A csodás, fantasztikus világ a mítoszhoz és a meséhez egyaránt sajátja, valamilyen emberi léptéken túlmutató világ ez. „A meséket az ember metafizika iránti igénye hívja létre... Él bennünk egy vágy, egy kívánság, egy igény, hogy létezzen egy olyan ország, birodalom, világ, ahol felfüggesztődnek a hagyományos értelemben vett logikai, erkölcsi egyáltalán bármiféle alapelvek – az abszolút szabadság világa ez. A transzcendencia értelmében: kell legyen egy olyan végső alapelv, egy minden létezését, minden törvényt garantáló felsőbb hatalom, aki/ami biztonságot ad. Azért, hogy álljon az ember mögött, hogy megakadályozza a pusztaságba való belezuhanást. Az ember kozmoszban elfoglalt helyét kell megvizsgáljunk ahhoz, hogy magyarázatot kapjunk erre az igényre...”

A mese-világ, a fikció világa, a fantázia birodalma.”²⁵ „A világba vetett ember alapmeghatározottsága a (tárgytalan) szorongás: ennek feloldására nyújt lehetőséget a fantázia.”²⁶

A mesék világa igazságos, mégis izgalmasabb, veszedelmesebb, vadabb világ, mint a valóság. Olyan elképzelésre, vágyakra nyújt lehetőséget, amelyek a mindennapi világban akadályba ütköznek. Pl.: menekülés a betegségtől, fájdalomtól, haláltól. A mese hőisével együtt a befogadó is legyőzi mindezeket a nehézségeket. A mese világa olyan világ, amelyben a realitás és az irracionális egymás mellett és egymást kiegészítve léteznek. „Minden mesének ugyanaz az ősmintája: a Rendnek a Káosz felett aratott győzelme.”²⁷

„...a mese: irodalom. A válogató megformálás, világteremtés, a világ újraértelmezésének, újrastrukturálásának értelmében művészet is. A jelen művészete: a mesevilág az elmesélés

²⁰ | *Magyar néprajzi lexikon*, főszerk. ORTUTAY Gyula, Bp., Akadémiai Kiadó, 1980, 739.

²¹ | *Révai új lexikona* XIV, főszerk. TARSOLY István, Szekszárd, Babits Kiadó, 2004, 397.

²² | *Magyar értelmező kéziszótár*, szerk. JUHÁSZ József (et.al.), Bp., Akadémiai Kiadó, 1972, 950.

²³ | *Magyar irodalmi lexikon*, szerk. VÁNYI Ferenc, Bp., Studium, 1926, 561.

²⁴ | *Akadémiai kislexikon* II, főszerk. BECK Mihály, PESCHKA Vilmos, Bp., Akadémiai Kiadó, 1990, 184.

²⁵ | LOVÁSZ Andrea, *A mesélő ember – Közelítések a meséhez*, szerk. BÁLINT Péter, Debrecen, Didakt Kft, 2004, 35-36.

²⁶ | Uo., 39.

²⁷ | Uo., 48.

(hallgatás) olvasás pillanatában teremődik meg, és a mese befejeztével meg is szűnik.”²⁸

A mese, mivel irodalmi alkotás, stilisztikai szempontból jel, összetett, bonyolult felépítésű, érték közvetítő jelegyüttes, amelyben a denotatív elemeknek konnotatív jelentései is lehetnek.

Kommunikációs modellnek is tekinthető a mese, mivel kapcsolat jön létre a mesélő és a hallgató között, s ekkor a poétikai funkciót szerephez. Ugyanakkor a közlő, tájékoztató, tehát a referenciális funkció éppúgy jelen van, mint az emotív jellegű funkció.

A konatív, a felhívó, befolyásoló jellegű funkció a mese mondójára és hallgatójára egyaránt irányul, cselekedeteiket, gondolataikat befolyásolhatja, vagyis életforma-közvetítő értéke van. Fölfoghatjuk a mesét többdimenziós szövegműként is. Összefoglalva tehát, a mese: kollektív alkotás, orális költészet, csodás elemekkel átszőtt, fantasztikus lényeket szerepeltető, fiktív körülmények között játszódó, a valószínű és valótlan határait egybemósó, kelek, egész, zárt alkotás. Vándormotívumokból építkező, mély szimbolikájú, ősi tudattalan hordozója, prózai vagy verses formájú, komplex jelegyüttes. Kommunikációs modell, többdimenziós szövegmű, érték közvetítő alkotás.

2. 1. A NÉPMESE KIALAKULÁSÁNAK FOLYAMATA

Népmeséink keletkezése a régi idők homályába nyúlik vissza, hiszen a honfoglalás idejéből is maradtak ránk emlékek. Anonymus *Gesta Hungarorum* című művében tesz említést „a parasztok hamis meséiről és a regösök csacsogó énekei”-ről²⁹, melyek alkalmatlannak arra, hogy a magyar nép belőlük ismerje meg a történetét, mégis felhasználja őket, így bennük a népmesék elődeit ismerhetjük meg. Temesvári Pelbárt a XV. században írt *Igazság és Hamisság* című története szintén a néptől eredeztethető.

A XVI. században a katolikus papok és a protestáns prédikátorok üldözték a nép között élő, általuk költött fabulákat, amelyek királyfia Kis Miklósról s más hasonló hőskről szóltak. Ezek a fabulák valószínű népmesék voltak, melyek a nép ajkán továbbéltek, kiteljesedtek.

A XVIII. században kezdték gyűjteni népköltészetünk alkotásait. Kezdetben még nem kidolgozott módszerrel, gyakran dolgozták át a meséket többféle okból. Egyrészt azért, hogy érthetőbb legyen, másrészt pedig azért, hogy kihagyjanak belőle olyan kifejezéseket, melyeket nem tartottak megfelelőnek. Ennek következtében előfordult, hogy nem a nép nyelvét, hagyományait, gondolkodásmódját megőrző, gyakran a mese cselekményét is leegyszerűsítő történetet kaptak.

Régen a mesék felnőttekhez szóló történetek voltak. „A mese a nép költői szórakozása, melyet képzelete játékaival tudatosan űz..., a mesében sohasem hisz, csak kedves kis játéknak tartja maga is.”³⁰

A mesemondás meghatározott szabályok szerint folyt. Nem volt ugyanis mindegy, hogy ki kiknek, mikor és hol mesélt. Általában a férfiak meséltek különböző munkaalkalmakor: kukorica- és tollfosztás, kapálás, dohánylevel simítás, disznótorkor, a fonóban, a katonaságnál.

Nők csak nőknek mesélhettek, de csak akkor, ha férfi nem volt jelen. A mese cselekménye folyt, átalakult a jelenlévők közbeszólásainak hatására, de a mesélő a hallgatóság összetételéhez is alkalmazkodott. Így alaptörténetekről beszélhetünk, melyeket a mesemondók variáltak, változtattak. Megfigyelhető a motívumok vándorlása, megjelenése más népek meséiben, de vannak olyanok, amelyek csak a mi népmeséinkben vannak jelen.

A magyar mesének egyik ismert jellemvonása, hogy a hős gyakran a legkisebb fiú, ami szemben áll az elsőszülöttet megillető kiemelt szereppel, de ugyanakkor nagyon szoros összefüggésben van a magyarok hiedelemvilágával, történelmével.

²⁸ | Uo., 35.

²⁹ | Magyar néprajz V, *Népköltészet*, főszerk. VARGYAS Lajos, Bp. Akadémiai Kiadó, Bp., 1988, 66.

³⁰ | *Révai nagy lexikon* XIII, (LOVAS-MONS), Bp., Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1915, 650.

A népmese eredetét tekintve tehát a következő meghatározásra juthatunk: „A népmese alkotója nem ismert, hagyományozódás során válik folklór–alkotássá, variánsokban él, a mesemondás alkalmat és közönséget igényel.”³¹

E tudományosan megfogalmazott meghatározásnál többet mond számunkra Nisard, egyik neves irodalomtörténésze a világnak.

„Mikor betegség, kimerültség megtanított, hogy az életnek csak egy mértéke van: mikor eljutottunk odáig, hogy reményeinkben is elvesztettük bizalmunkat; akkor visszajő a meseíró, aki mindezt előre tudta, aki mindezt el is mondja neki s vigasztalja őt, nem új családásokkal, hanem azzal, hogy baját valódi színébe állítja elé s megmutatja, mit lehet letördelni töviseiből a mások bajával való összehasonlítás által. A meseíró segít összegyűjteni emlékeinket. Visszaidézi életünket szemeink elé, a bánatot a múltnak hagyja, az örömek képével felmelegít.”³²

Folytathatnánk a sort, íróink közül Illyés Gyula mondja: „Ha a mese magva egy embertől származik is, egy egész nép, sokszor több nép művészi és emberi ellenőrzésén, tapasztalatán át csiszolódik remekké. Egy nemzet gondolatjárásának leghitelesebb megnyilvánulása a mese.”³³

A mese! A mese a hős története. A hős pedig az ember legszebb teremtménye: mert félelem szülte az isteneket, a hősöket pedig a félelemfeloldó, iszonyt legyőző emberi bátorság, az élni akarás.

Az első hősök istenekkel, szellemekkel egyenrangú heroszok voltak. Ők az ember első barátai és jótevői. Földi anyától, de titokzatos isteni apától születtek. Ám túl szépek voltak, fényesek, hogy el ne tűnjenek éppen olyan titokzatosan, ahogyan az ember egére felkerültek.

Majd táltos emberek jöttek a szegény kisemimizett ember segítségére, magányosan bolyongva a világon. Ők szaporították meg lisztjét, kenyerét. Eközben az ember mind bátrabb és bátrabb lesz, maga veszi kezébe a sorsát. Paktumot köt az ördöggel, hogy övé legyen a

szépség és gazdagság, a földi élet minden értéke. S mikor már az ördögben sem lehet bízni, megszületnek a Csalóka Péterek, akik fortélylallyal legyőzik még az ördögöt is.

Íme, dióhéjban a színét változtató hős története. Nagy utat tett meg a mese hőse, míg a furfangos kópéig eljutott. Egyetlen hős ő, csupán színét változtatta, mert a mesei hős mindig mitikus; erre kötelezi az a küzdelem, melyet vívnia kell a gonoszszággal. Ugyanakkor mindig ember, mert emberi nyugtalanság űzi.

A mese az ember története, akinek hőssé kell válnia, hogy emberségét megőrizze. A mese! A mesék varázserejű füve jut eszembe, melynek hatására megnyílnak az ajtók, felpattannak a záruk, s a mesehős beléphet az aranyvárba, Tündérországba, kincsek kincsét rejtő barlangokba. Ilyen varázsereje van ennek a szónak is: *mese* úgy előttünk, mint a gyermekek előtt.

Vajon van-e olyan felnőtt, aki ha kezébe vesz egy mesekönyvet, ha gyermekének mesél, ha a gyermek meséjét hallgatja, el ne feledkezett volna az élet ezernyi gondjáról, s vissza ne gondolna saját gyermekkorának meseélményeire.

Visszaemlékezve újra csak rádöbbenünk arra, hogy milyen sivár lenne a gyermekkor mese nélkül.

De ez csak emlék, a mese értékét nem csak ebben kell keresnünk. A mesének egész életünkre nagy hatása van, éppen ezért a mese erkölcsi érték, melyet örökölni hagytak ránk az elmúlt idők emberei. A mesében megmaradt mindaz, ami egyébként örökre elveszett volna számunkra: innen az ősemlék lelke szól hozzánk, hisz a mese régi, kezdetleges formájában a kultúra küszöbe előtt bolyongó ember epikája volt. Minden irodalmi megnyilatkozás őse. Az ősmese eredeti alakjában elveszett, de legközvetlenebb sarjában, a népmesében él tovább. A népmesékben, amelyeket a képzelet s emlékezet-játéka és megtartó ereje adott át egyik nemzedék a másiknak. Ebben a világban nincsenek társadalmi korlátok, itt nincs lehetetlenség. A nép, az egyszerű ember őszinteségének tisztá-

³¹ | *Révai új lexikona* XIV, főszerk. KOLLÉGA TARSOLY István, Szekszárd, Babits Kiadó, 2004, 397.

³² | *A francia irodalom története* III, ford. SZÁSZ Károly Bp., Magyar Tudományos Akadémia Könyvtudományi Hivatala, 1880, 129.

³³ | ILLYÉS Gyula, *Im.*, 1984, 27.

sága ömlik el a mesén. Éppen ez az egyszerűség, őszinteség teszi a mesét értékké a gyermek részére, hiszen ez áll közel a gyermekhez, ebben tud ő igazán eligazodni. Az egyszerűség mellett a leghatalmasabb erők működnek. Országok, emberek, állatok, események mozognak itt, csodálatos módon könnyedén. Ezt a mozgást, cselekvést kívánja a gyermek. Ez kell neki, ez a könnyed szökdelő, soha nem pihenő, mindig továsiető, távolságot átteremtő cselekvés, mely fáradhatatlanul, minden okoskodás, pihenés nélkül viszi őt földön, levegőben, barlangok mélyén, Tündérországon, boszorkánykunyhókon, üveg- és gyémánthegeyeken át mindenfelé. A gyermek olyan, mint a mese világa, lelke a mese elvensége. Nem akar ő tapasztalni, csak cselekedni. Ez a gyönyörűsége. Az öröm, mely a mese cselekménye alatt eltölti a gyermek lelkét, legnagyobb tényezője fejlődésének.

A népmesék egy darab egyszerű, de valódi költészetet adnak – s éppen ezért a gyermek esztétika ízlése, morális fejlődése is a mese hatása alatt fejlődik.

Csodálatos erővel dolgozik a mese a gyermekben. Már az ókor nagy szelleme, Arisztotelész is ismerte fontosságát, s még nagyobb teret kap napjaink pedagógiájában.

Hiszen nincs egyetlen műfaj sem, amely az életet így együtt, egyben egyetlen bámulatos egységben fogná fel a maga tragikus és ugyanakkor optimista kicsengésében, mint a mese.

Ami véletlennek látszik, s ami a hőst ide-oda lendíti, mélyről a csúcra, nem csupán mesei fikció, hanem sokkal inkább az emberi élet és lét ősi megragadása, a mese fontos stílusjegye. A létezés az élet és halál harcában, egymásba folyásában érzékelteti.

Ezt a kozmikus életérzést a természettel való szoros együttélés fejlesztette ki az emberben. A mesében a természet nem idegen és ellenséges. A nap, a hold, a csillagok, a víz, a fű, a virág megszólíthatók, kiismerhetők, segítenek és útbaigazítanak, ha a mese szereplői nem vétenek ellenük. Az ember része, alakítója a világnak, melynek törvényeit a mesében min-

den körülmények között tiszteletben tartja, s alkalmazkodik hozzá. Ha meg akarjuk érteni a mesének ezt az ellentétekben megragadó világigenlését, akkor csakis ebben a kozmikus egyetemességben érthetjük meg. Így kell értelmeznünk azt is, hogy a mese nem valóság, hanem a valóság lényegének a megragadása.

A mese a gyermekkor színvonalán képekben, eseményekben jeleníti meg azt, amit mindnyájan átélünk: az ember szereti az életet, fél a haláltól, s fontos a másik emberrel való szeretetteljes, emberi kapcsolat kialakítása. A mese világképe kozmikus, technikája szubjektív, célja szociális.³⁴

A népmese egyszerű s tökéletes művészetén kívül utánozhatatlan a népmesékben jelentkező népies nemzeti sajátosság. Mert a mesékben jelentkező sok azonos vonás, motívum mellett benne van az illető nép ízlése, s benne van a nép lelke, szíve, vágya, s ha át is vett más népektől mesei motívumokat, azt a maga felfogása szerint alakította, formálta. Elhagyta azt, ami nem felelt meg ízlésének, s hozzátette azt, ami az ő hagyományában, ízlésében, szokásaiban s felfogásában gyökerezett.

A mese gyönyörködtetni, pihentetni akar. Az embereknek egy nehéz nap után szükségük van arra, hogy a napközben megbillent egyensúlyt – a rossz győzelmét, az igazságtalanságokat, kudarcokat, sikertelenségeket – visszailleskítsék. Ezért élnek együtt a mesében a csodás és reális elemek. A mesei történések helyéről és idejéről a legismertebb mesekezdő és záró formulák, valamint az ötös tagolású szerkezet vallanak, mégpedig, hogy a kalandok valahol a távoli, irreális időben és térben játszódnak.

Mert mi is az idő? Tesszük fel számtalanszor a kérdést, s nem kapunk rá kielégítő választ. „Nem ok nélkül gondoljuk – írta John Locke –, hogy a tartam, az idő és az örökkévalóság természetében valami nagy homályosság rejlik.” A homályosság egyik kézenfekvő oka, hogy túl sokféleképpen használjuk az idő kifejezést, miközben – s ez a dolog paradoxona – épp e sokoldalúság csábít a beszédre, sarkall a megértésre. Azt

³⁴ | vö. ZILAHY Józsefné, *Miért szeretjük a népmeséket? = Óvodai nevelés játékkal, mesével.* Elmélet és módszertan, szerk. ZILAHY Józsefné, Bp., Iskolafejlesztési Alapítvány, Szorobán Kiadó, 1994, 44.

is jól érezzük: az idő mindennel összefügg, érzékszerveinkkel megfoghatatlan jelenség.

Annyira szétterjed, mindenbe behatol, s közben kifolyik a kezünk közül, értekezéseink nem is róla szólnak, hanem partikuláris jelenségekről, másodlagos kérdésekről. Ugyanakkor, a társadalmi élet szinte bármely vonásáról beszélhetünk, ezzel közvetve közvetlenül az időt magyarázzuk. Elvontsága ellenére számunkra az idő közvetlen is, mert a halállal, az elmúlással és a születéssel társul. Mint Jorge Luis Borges mondja: „Egyfolytában születünk és haldoklunk. Ezért az idő problémája jobban érint bennünket, mint a többi metafizikai kérdés. Mert a többi absztrakt. Az idő problémája a mi problémánk. Ki vagyok én? Kicsoda bármelyikünk is?”³⁵

A néprajz, az antropológia s néhány más társadalomtudomány az időt tapasztalati mivoltában tanulmányozza. Az óra nélküli társadalmak szociális idejét a természeti megfigyelések és a munkafeladatok mellett a rituális viselkedés szabja meg.

A nappalok és az éjszakák változása, az ébrenlét és az alvás biológiai szükséglete, a természet éledése, a hervadás és elhalás, amely után azonban új élet sarjad; mind-mind az ember ősi tapasztalata. Ezek a tapasztalatok, megfigyelések vannak jelen a *mesében*.

2.2. A MAGYAR NÉPMESE VIZSGÁLATA, MEGKÖZELÍTÉSE MÓDSZEREK

„Egyetlen műfaj sincs, amelyet olyan sokféleképpen vizsgáltak volna, mint a mesét, ezen belül is a népmesét.”³⁶ A mesekutatás területén több irányzatot, módszert különböztetünk meg. A földrajz – történeti irányzat képviselői szerint minden mese Indiából ered, a mese-

motívumok innen terjedtek el a világban. Mások szerint viszont a mesemotívumnak keleti, görög, kelta eredete van. A pszichoanalitikus mesekutatók (Freud, Jung, Bettelheim) arra az eredményre jutottak, hogy a mesék azért hasonlítanak egymásra, mert a meseteremtő lelki folyamatok a világon mindenhol egyformák. A Rudolf Steiner nevével fényjelzett antropozófiai iskola szerint a népmesék mélyebb szinten beavatási folyamatként örökítik meg az emberi életet. A típuskutató és katalógusíró iskola képviselői (Aarne és Thompson) a mesék folklorisztikai rendszerezését végezték el. A Vlagyimir Jakovlevics Propp-féle irányzat a varázsmesékre kidolgozott mesemorfológiára épít. A magyar mesekutatás nem régen vált világszerte elismertté Ortutay Gyula, Dégh Linda munkásságának köszönhetően, akik a budapesti iskola eredményeit terjesztették el.

A múlt században megindult a népmesék rendszeres gyűjtése, s a Grimm-fivérek az általuk összegyűjtött német mesekincset a természet éves működési ciklusával hozták kapcsolatba. Az éves ciklusban az évszakováltást tartották fontosnak, és ennek megfelelően egy négyes ritmusképletet próbáltak a mesékben visszakeresni. Sokan nem értettek velük egyet, köztük Arany László sem, aki 1867-ben a Kisfaludy Társaságban felolvasott székfoglaló beszédében sok ellenérvet sorakoztatott fel Grimmék mesekutató módszerével szemben. A következő évtizedekben a magyar népmesekutatás teljesen figyelmen kívül hagyta az évkörrel való egyeztetést, mint meseértelmezhetőségi lehetőséget.

Berze-Nagy János nevéhez fűződik az a próbálkozás, amely a kutatás mai állása szerint kifogástalannak mondható. Felismerte azt, hogy az olyan hármasságokban, mint a Nap anyja, Hold anyja, Szél anyja, tulajdonképpen a Nap-Hold-Esthajnalcsillag hármasságának a mesei változatát láthatjuk. Az általa javasolt bolygóház –, illetve planétaistenség – analógiák azonban gúny tárgyává váltak. Kutatásai azonban megnyitották az utat jelentős népmeseértelmezőnk, Jankovics Marcell

³⁵ | *Időképek kiállítás kiadványainak tartalomjegyzékei. A megfoghatatlan idő. Tanulmányok*. =<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:I4Z28LzjMJ:www.neprajz.hu/idokepek/pub.t> (2010. június 16.)

³⁶ | BOLDIZSÁR Ildikó, *A mese világa = Gyermekirodalom*, szerk. KOMÁROMI Gabriella, Bp., Helikon Kiadó, 1999, 72.

előtt, aki nemcsak az ő eredményeire épített, hanem a strukturalista mesekutató, Propp vizsgálódásaira. Szerinte a mesékben 31 jellegzetes funkció szerepel, valamint 7 szerepkört azonosít, melynek megléte elengedhetetlen a varázsmesékben. Jankovics a hét szerepet kiegészíti egy nyolcadikkal, szerinte Propp nem figyelt fel arra, hogy nemcsak élőlény lehet főszereplő, hanem tárgy is.

A tárgy főszereplő jelentősége, hogy adott pillanatban személyt helyettesíthet. Kimutatja, hogy a 31 funkció értelemszerűen összeszelve megfelelő állatövi jegynek. A nyolcasságban pedig az ókori „hét bolygó” –rendszer képviselőit azonosítja, továbbá a Föld megszemélyesítőjét, mint a nyolcadik szereplőt.³⁷

Jankovics Marcell A népmesék és a csillagos ég című tanulmányában írja: „A mesék, a mesei világkép ciklikus jellegét talán nem kell külön bizonyítanom. A mesei történet, a hőskarrier legegyszerűbben egy körre írható föl. Ez a kör feltevésem szerint a Nap és a bolygók látszólagos pályájának, az állatövnök felel meg, melynek 12 csillagképe ősidóktól fogva az égitestek pillanatnyi helyzetének viszonyítására szolgált. E csillagképsor – az általuk képviselt körcikkelyek többi csillagképével együtt – a Nap évenként ismétlődő pályafutását jelenítette meg képekben, így azt feltevésem szerint a mesei történet minden-kori vázának tekinthetjük, oly módon, hogy a 12 pályaszakasz (körcikkely) egy-egy fontos mesei mozzanatnak felel meg.”³⁸

2.3. A FÖLDRAJZ-TÖRTÉNETI ISKOLA MUNKÁSSÁGA ÉS A MAGYAR NÉPMESETÍPUSOK

A XX. század fordulóján olyan sok európai népmese került az archívumokba, hogy szűk-ségessé vált ezek folklorisztikai rendszerezése. Ezt a munkát az úgynevezett „finn iskola” kutatói, elsősorban a finn Antti Aarne, majd az amerikai Stith Thompson végezték el. 1910-ben Aarne elkészítette az első nemzetközi mesetípus jegyzéket, 1928-ban Thompson ezt angol változatban tette közzé, kibővítve a közben megjelent meseanyaggal. 1961-ben az Aarne-Thompson-katalógus Thomson által kibővített harmadik kiadása került napvilágra. A szerzőpáros a mesék tartalmi vizsgálata alapján akarták meghatározni az egyes mesék ősalakját (archetípusát).

A mesék típusok szerinti rendszerbe állítása lehetőséget nyújt a nemzetközi összehasonlításokra, de az egyes mesék őstípusának megállapítására nem bizonyulnak alkalmasnak.

Az első magyar népmese-katalógus Honti János munkájaként 1928-ban jelent meg a Nemzetközi Folklórszövetség (FFC) kiadványsorozatának 81. köteteként. A második

³⁷ | vö. PAPP Gábor, *Népmeséink és az évkör = Csodakút. Népmese, beavatás, álomfejtés, napút, mélylélektan, ezotéria. Tanulmányok a népmeséről.* Szerk. PAPP Gábor, Bp., Pontifex Kiadó, 1994, 10-14.

³⁸ | Uo., 67.

magyar népmese-katalógus Berze–Nagy János *Magyar népmesetípusok* című munkája, ami az Aarne-katalógusra épül, de figyelembe veszi a Thompson-féle átdolgozást. A harmadik *Magyar népmesekatalógus* a magyar népmesekincset legjobban felölelő típuskatalógus Kovács Ágnes főszerkesztő munkája. A népmesekatalógusok a népmesék szerkezeti sajátosságainak feltárásában nyújtanak segítséget.³⁹ A *Magyar népmesekatalógus* 1987–1990 között megjelent kötetei a következő mesecsoportokat, alcsoportokat különböztetik meg: állatmesék, tündérmesék, novellamesék, legendamesék, rászédett vagy ostoba ördögről szóló mesék, rátótiadák, tréfás mesék, hazugságmesék és formulamesék.

2. 3. 1. ÁLLATMESÉK

Az állatmesékben az állatok emberek módjára beszélnek, élnek, gondolkodnak, mégis csak olyan tetteket hajtanak végre, amire az adott állat is képes. Minden egyes állat valamilyen jellegzetes emberi tulajdonságot jelenít meg. Az állatmesék színhelye valóság. A XIX. század elején az állatmese fabulát jelentett, s többnyire életbölcsekségek, társadalmi fonákságok vagy erkölcsi igazságok szemléltetésére szolgált. Vitkovics Mihály 1817-es aforizmája pontos definíció az állatmese lényegéről: „Miolta az Emberek tulajdon szájokkal nem merik kimondani az Igazságot, az állatokéval mondatják.”⁴⁰ Az állatmese nagyon népszerű volt Magyarországon, a legrégebben keletkezett meséink közé soroljuk őket. Két fajtája van: a tanító, oktató jellegű fabulák, amelyeket már a XVI. században lefordítottak magyar nyelvre.

Az állatmesék másik csoportját az eredetmagyarozó mesék képviselik, melyekből hiányzik az erkölcsi igazságra való törekvés, inkább tréfás vagy valóságnak hitt magyarázatokkal találunk egy-egy dologra, jelenségre. Pl.: miért haragszik a kutya a macskára, a kutya meg a nyúl vagy miért rakja a fészket a fecske az ember közelébe. Az állatmesék kevés mesei elemmel rendelkeznek, s jobbára a reális társadalmi viszonyokat tükrözik. Körülbelül 300

változatot lehet elkülöníteni, a magyar népmesék 5 %-át teszik ki.

2. 3. 2. TÜNDÉRMESÉK

Nevezik őket varázsmeséknek, igazi meséknek is. A tündérmesék fogalmát Vlagyimir Jakovlevics Propp, orosz mesekutató határozta meg. A tündérmesék természetfeletti tulajdonságokkal rendelkező mitikus hősök cselekedeteiről szólnak. Elnevezésével ellentétben csak ritkán szerepelnek bennük tündérek, viszont jellegzetes motívumai a csoda, az átváltozás, óriások, sárkányok boszorkányok stb. (*Fehérlófia, Az égig érő fa*). Ezek e mesék a leghosszabb terjedelműek, a legbonyolultabb szerkezetűek, régi tudást őriznek. Megjelenik bennük a sámánizmus, a hármas világfelosztás, a feldaraboltság, állatöstől való eredeztetés, táltos párbaj motívumok, de a legkisebb fiú győzelme is.

2. 3. 3. LEGENDAMESÉK

A legendamesék átmenetet képeznek a mese és a legenda között, amelyeknek alapját a Bibliából kimaradt evangéliumok képezik (Mihály, Tamás evangéliumai, Mátyás apostol hagyományai). Általában Krisztus személyével kapcsolatban komoly vagy tréfás eseményeket mesélnek el. Jézus, mint a jó és igazságtevő jelenik meg bennük, míg Szent Péter az emberi gyarlóságot, gyengeséget jelképezi, s a mese végén mindig mindig neveltségessé válik. (*A jószívű juhász jutalma, Szent Péter Isten szeretne lenni.*) Ez a mesetípus áll a legközelebb a tündérmesékhez, mivel ezek is tartalmaznak csodás elemeket. Itt viszont csodatételre csak maga az Isten vagy Jézus jogosult.

2. 3. 4. NOVELLAMESÉK

Főként a reneszánsz idejéről, Itáliából eredeztethetők ezek a történetek. A novellamesékben nincsenek csodás elemek, szereplői hercegek, királyok, akik a mese végén győznek, de nem a csodák segítségével, hanem a saját képességeik által. (*Az okos lány, A csillagszemű juhász*)

A novellameséknek több típusa van. Leg-

³⁹ | vö. *Magyar néprajz V, Népköltészet. I.m., 1988, 75.*

⁴⁰ | BOLDIZSÁR Ildikó, *I.m., 1999, 74.*

ősibbek a mesekezdő- és záróformulát is tartalmazó novellamesék. Megkülönböztethetünk még sors-, rabló- és Mátyás-meséket. Magyarországon ez utóbbi vált a legnépszerűbbé, melyekben Mátyás király mindig igazságos, és méltó büntetést szab a kapzsi, fukar, de gazdag emberekre. (*Egyszer volt Budán kutyavásár; Mátyás király napszámba dolgozott.*)

2. 3. 5. RÁSZEDETT VAGY OSTOBA ÖRDÖGRŐL SZÓLÓ MESÉK

Ezen mesék központi motívuma a mitikus lények (Ördög, Halál, Óriás stb.) becsapása. A mesékben megjelenő ördög nagytestű, erős, ronda, de buta. Hiába próbál túljárni az ember eszén, a végén mindig ő húzza a rövidebbet. Az ördög erőbeli fölényét ellensúlyozza a szegény ember furfangja. A mesék célja a hallgatóság megnevettetése, ezért a hangvételük is tréfás (*Markóf és az ördög*).

2. 3. 6. FALUCSÚFOLÓK

Nevezik rátótiadának is. Rövid történetek, amelyek valóban megtörtént eseményeket, egy-egy falu butaságát csúfolják ki. Különbféle alkalmak során (disznótor, lakodalom) egymással versengve meséltek ilyen történeteket a szomszédos faluról. Nincsenek benne csodás elemek, sem személyesített szereplők, a falu egészében a szereplő, a főhős (*Bika a templom tornyán, A rátóti csikótojás*). Megjelenik bennük a kor- és társadalomkritika is. Szerkezetileg hasonlóságot mutatnak a tündérmesékkel.

2. 3. 7. TRÉFÁS MESÉK

A tréfa, az anekdota, az adoma keveredik bennük, de domináns elem a groteszk. A tréfás mesék legalapvetőbb vonása a két ember közötti konfliktus és annak megoldása. Az ellentétek oka sokféle lehet, pl.: generációs, vallási, erkölcsi, fizikai stb. A tréfás mesék nagy része ostoba házaspárokról (*Három kívánság*), ravasz fickókról stb. szól (Csalóka Péter) A magyar népmesekincs 12 %-át alkotják.

2. 3. 8. HAZUGSÁGMESÉK

A tündérmesék paródiája, jellegzetes típusa a nagyotmondásokról ismert münchenhausenise mese, amelyet mindig egyes szám első személyben mondtak el, ezzel is fokozva komikus, irreális voltát (*Apám lakodalma*). A hazugságmesék a valóságot, a helyszínt, a környezetet aprólékosan mutatják be, így még jobban kiemelve a cselekmény ettől elrugaszkodott voltát.

2. 3. 9. FORMULAMESÉK

Ez a csoport is a tündérmesék paródiájaként fogható fel. Idetartoznak a láncmesék, halmozó mesék, csali mesék, halandzsamesék stb. (*A kóro és a kis madár, Farkastanya*). A formulameséket általában akkor mesélték a mesemondók, amikor már elfáradtak, s nem akartak több mesét mondani.

2.4. A NÉPMESE SZERKEZETI VIZSGÁLATA ÉS ESZTÉTIKUMA

A húszas években a kutatók nagy érdeklődéssel foglalkoztak a mesék stílisis, formai és struktúraszerű elemeinek vizsgálatával. Propp, Volkov és később Nyikiforov orosz mesekutatók eredményeiben a ma morfológiailag nevezhető mesekutatási irányzat első megnyilvánulásait láthatjuk.

Egy-egy mese megértéséhez, átéléséhez a népmesének sajátos esztétikai kelléktárral kell rendelkeznie, ami a kódolás-dekódolás egyidejű megvalósulását teszi lehetővé. Ennek a megteremtésében döntő szerepet játszanak az azonossági esztétika eszközei, melyek biztosítják, hogy a mesében a várt, az ismert forduljon elő. Az azonossági esztétika eszközei tartják fenn a népmesét sajátos epikai műfajként, míg a meglepetés esztétikájához tartozó elemek az egyes népmeséket

egyedivé, színössé, érdekessé teszik.

Az azonosságai esztétikának az eszközei: a szerkezet, az ismétlések, formulák, sztereotípiumok, párbeszéd, archaikus mondatfűzés stb.

A mese szerkezetén az azt felépítő építőkövek jellegét, egymásutánját és egymáshoz való viszonyát értjük. A mese szerkezetének legkisebb építőköve az elem, amely nem szerkesztett, pl. valamely szereplő, csodás élőlény vagy tárgy. A következő a motívum, ez a legkisebb szerkesztett egység, ahol több mesei elem kapcsolódik össze. Pl.: a sárkány minden évben elrabol egy lányt, vagy a szereplők ugyanabban az erdőben tévednek el. Az epizód már önmagában is megáll, kerek történet. Pl.: a legkisebb királyfinak sikerül megszereznie az élet vizét, legyőzi a sárkányt, így kiszabadítja a raboskodó királykisasszonyokat. A típus pedig több epizódból áll.⁴¹

V. J. Proppnak a mese szerkezetére vonatkozó definíciója a következő: „Mofrológiailag mesének tekinthető minden olyan fejlemény, amely a károkozástól vagy hiánytól különféle közbeeső funkciókon keresztül házassághoz vagy más megoldás értékű funkcióhoz vezet.”⁴²

Azonosnak tekinthető a Nagy Olga szerinti hármastagolás a mese szerkezetében: a kezdeti nehézség, az azt követő bonyodalom, a szerencsés végkifejlet. Berze–Nagy János az előbbi három egységet egynek veszi, s szerinte ezt vezeti be, illetve követi a kezdő és záró formula, melyek funkciója bevezetés a mese világába, majd visszavezetés a mindennapokba.⁴³ Kétféle mesekezdő és mesezáró formulát ismerünk. Az egyik az egyszerűbb, rövidebb formula, melynek megléte minden mesében kötelező. (Egyszer volt, hol nem volt..., Eddig volt, mese volt, talán igaz sem volt). A másik az összetett, önállósággal rendelkező kezdő- és záróformula, amely bármelyik meséhez hozzákapcsolható. (Egyszer volt, hol nem volt, hetedhétországon is túl, még az Óperenciás tengeren is túl, volt egy öreg király s annak egy szépséges szép leánya..., Mindjárt nagy lakodalmat laktak, üstre főztek, teknőre táltak. Csak lé volt kilencféle. Én is ott voltam ebédre. Ettem, ittam, jól mulattam s aztán szépen el-

kullogtam. Itt a vége, fuss el véle.)

Mesei szerkezetet szolgáló stilisztikai eszköz az egyszeri ismétlés, amelynek funkciója a megerősítés. Az egyszerű kettős ismétlésnek a történet bonyolításában van szerepe. (üzenet megfogalmazása, majd átadása). Párhuzamos felépítésűek a mesei párbeszéd is, melyek között számos sztereotíp felépítésűt találunk.

A háromszori ismétlés a nagyobb szerkezeti egységeknél fordul elő. (hiány – a hiány megszüntetésére való törekvés – a szerencsés végkifejlet, az epizódok is hármastagolásúak, de a hármastagolás fokozást is jelent. (réz, ezüst, arany; 3, 7, 12 fejű sárkány)

A meglepetés esztétikájához tartozó elemeket is több csoportba sorolhatjuk. Idetartoznak az átmeneti formák (egy nap egy esztendő), a napi élet bekapcsolása (megjelennek a szegény emberek hétköznapi munkái, szokásai), hasonlatok (sirt, mint a záporosó; annyi gyereke volt, mint a rosta lika stb, melyek a túlzás tényével okoznak meglepetést), a monológok (a meseszereplők gondolatait mutatják be), a késleltetés, a mesében a feszültség fokozása érdekében a várható események bekövetkezését késleltetik. (Hát fiam! Egyet mondok, kettő lesz belőle...) Láthatjuk, hogy a meséink ugyanazon szerkezeti elemek variálásával épülnek fel, mégis azok felhasználási módja minden mesét mássá tesznek.

A mese szerkezetileg egyedi és sajátos jellemzőket mutat, de egyes mesékben nagyon sok hasonlóságot is megfigyelhetünk. „A mese a tér, az idő és a cselekvő ember elképzelt viszonyait fordítja át költői képekbe.”⁴⁴ A meséket egyfajta logikai következetesség jellemzi, így válik a cselekmény kiszámíthatóvá, s a mese végén bekövetkezik az, amire számítottunk. Meg kell említeni a különböző szerepköröket, amelyek mindegyike más irányba terelheti a cselekményt, ezáltal is fordulatossá téve azt. Az egyes mesei formulák is ide tartoznak, pl.: Te az anyám, én a tiéd, ásó, kapa, nagyharang válasszon el minket; Mi járatban vagy itt, ahol a madár sem jár?; Megölelték – megcsókolták egymást; kettőt lépett, hármast ugrott s

⁴¹ | vö. BANÓ István, *A népmese, mint népköltészeti műfaj*, Lm., 1988, 21-23.

⁴² | PROPP, Vlagyimír Jakovlevics, *A mese morfológiája*, Bp., Osiris-századvég, 1995, 92.

⁴³ | vö. BERZE–NAGY János, *Mese – B.N. J., A magyarság néprajza III*, sajtó alá rend. CZAKÓ Elemér, Szekszárd, Babits Kiadó, 1992, 271.

⁴⁴ | ZILAHYI Józsefné, *Mese-vers az óvodában*, Bp., Eötvös József Kiadó, 1998, 66.

máris utolérte stb.

2.5. MESEI SZEREPEK A VARÁZSMESÉKBEN

Vlagyimir J. Propp a mesék szerkezetét vizsgálva különféle funkciókat különített el. Ezek a funkciók a mese állandó, tartós elemei, melyeknek száma korlátozott, összesen harmincegy. Propp szerint a funkciók sorrendje mindig azonos, de ez a törvényszerűség az irodalmi mesékre nem vonatkozik. A harmincegy funkció mellett állandó a funkciókat betöltő szerepek száma. Propp hét szerepet határoz meg, s a hét szerep meghatározott szerepkörrel rendelkezik, így több funkció betöltésére alkalmas.

2.5.1. A HŐS

Lehet férfi és nő is, de ennek megfelelően más próbák sorozata vár rájuk. Már a fogantatásuk és születésük is alapvetően meghatározza az életüket.

Születéskor vagy később megbomlik a családi egyensúly: meghal az egyik szülő, veszélybe kerül az egyik testvér, vagy éppen elüldözőik otthonról magát a hőst. Ennek következtében vándorútra indul, hogy helyreállítsa az egyensúlyt. A különböző hősöket emberfeletti erő jellemzi, a jókat és a rosszakat egyaránt. A két oldal általában azonos erőviszonyokkal rendelkezik, s a jó győzelmét szinte mindig valamilyen segítőtárs biztosítja. A hős mesei elhivatottsággal rendelkezik, tőle függ a cselekmény, a végkifejlet is. „... emberfölötti erőfeszítéseket tesz annak érdekében, hogy a „szörnyetegektől megtisztítva, megszabadítva a világot, lakhatóvá tegye azt, és közben feltárja lehetőségeinket, megmutassa, hogyan kell szembefordulnunk saját sárkányainkkal és megbékélnünk saját királykisasszonyainkkal és nem utolsósorban saját magunkkal, vagyis nem megszenvedni egy szituációt, hanem föléje emelkedve a legnagyobb lehetősé-

geinél ragadni meg az életet.”⁴⁵

A hősöket a gondolat és cselekvés egysége jellemzi. Kiaknázza saját lehetőségeit, beteljesíti saját létének értelmét. Stilizált személy, aki megdolgozik a sikerért, megsebesülhet vagy meg is halhat, de a végső győzelem az övé.

A hősnő többször kényszerül a szenvedés tűrésére (pl.: némasággal). Megmutatja, hogyan kell a jót a rossztól különválasztani, segítséget kérni, vagy éppen elfogadni. Némelyikük csak útbaigazít, jó tanácsot ad vagy a próbákat sorolja fel. Megfoszthatják jogaitól, sőt szerepcserére is kényszeríthetik. A nők a mesékben kiszolgáltatottabbak emberi gyengeségeiknek (pl.: kíváncsiság, hiúság), gyakran kell kínos helyzetekből is segítség nélkül szabadulniuk, sokszor jobban ismerik a csapdahelyzetekből kivezető utat (pl.: Jancsi és Juliskában). A bűneik megítélése azonban azonos a férfiakéval. Ha ártatlanul vádolják őket, nem állnak ki igazukért, hanem megvárják, míg fény derül az igazságra.

A hősök a műmesékben és a népmesékben helyenként más jellemzőkkel bírnak.

Műmese hőse:

- » nincsenek viselkedési korlátai,
- » a hős lehet kislány, kisfiú, állat vagy játék is,
- » a nemi jelleg kiiktatódik,
- » sokszor polgári családban él (elvált szülők),
- » reális földi dolgok jelennek meg,
- » játék vagy öncélú kaland jellemzi a cselekményt,
- » végtelenített álkalandok várnak rá,
- » a mese végén sokszor boldogtalan marad.

Népmese hőse:

- » meghatározott helyet foglal el,
- » előírt magatartási szabályoknak kell megfelelnie,
- » férfi vagy nő,
- » ismeri a saját lehetőségeit,
- » zárt családmódelben él,
- » a jó vagy a rossz mellett áll,
- » fantasztikus kaland, élethalál harc vár rá,
- » egyetlen út áll előtte,
- » a mese végére révbé ér.⁴⁶

⁴⁵ | BOLDIZSÁR Ildikó, *A sárkány első feje: A hős és a hősnő = B.I., Varázslás és fogycikra. Mesék, mesemondók, motívumok*, Bp., József Attila Kör, Kijárat Kiadó, 1997, 36.

2. 5. 2. AZ ÁLHÓS

A hőssel teljesen ellentétes jellemmel rendelkező személy. Neki is ugyanazok a lehetőségek adóttak, mint a hősnak, csak nem használja őket megfelelőképpen ki. Az útról, küldetésről visszatérő testvérek szerepe jól példázza ezt. Ők is útnak indulnak, de már az első vagy a második megpróbáltatásnál kudarcot vallanak, esetleg megfutamodnak. Hasonlóképpen idetartoznak azok az alakok, akik a történet végén, a harc befejeztével érkeznek a csata színhelyére, és a hős gyengeségét kihasználva megszerzik azt a tárgyat, amiért a harc folyt. Természetesen mindig fény derül az igazságra, és a valódi hős az, aki a végső elismerést megszerzi.

2. 5. 3. AZ ELLENFÉL VAGY KÁROKOZÓ

Életmódja, életkörülményei a jómódú falusi gazdáéhoz hasonló. Hasonló tulajdonságokkal bír, mint a hős. Erre azért is van szükség, hogy méltó ellenfele legyen. Ereje sokszor nem a testében lakozik. A hős három legismertebb ellenfele a sárkány, a boszorkány és a mostohaanya. Fő funkciója a károkozás (elrablás, dézsmálás, fogva tartás). A *mostohaanyával* való együttélés megváltoztathatatlan életkörülmény: ez az anya két oldalát jelképezi: a biztonságot adó, óvó anya az igazi, míg a mostoha a nemtörődöm, olykor agresszív, elutasító oldalt. Kevésbé negatív hős, de ennek csak az az oka, hogy nem rendelkezik természetfeletti erővel.

A mesékben az apa ritkán gonosz, Bruno Bettelheim szerint ez azért van így, mert a fiúk a szorongásaikat, frusztrációikat a sárkányokra, óriásokra vetítik ki.

A *sárkány* a megsokszorozódott erejű ellenfél, de lehet segítőtárs is. Magán viselheti a néphitből már ismert jellemvonásokat. Hatalmas testű, többfejű, repülő lény, aki lehet emberi alakú is. Ekkor két lábon jár, külseje, ruházata, viselkedése is emberi. A hős mindig legyőzi, de ebben nem az erőbeli fölény, hanem az ész, és a segítőtársak is közrejátszanak.

A *boszorkány* általában ellenfél, de belőle is lehet segítőtárs. Többnyire az erdőben lakik,

távol az emberektől, és bűvös hatalommal rendelkezik. Legtöbbször csúnya vénasszony, aki még az alakját is képes változtatni.

2. 5. 4. ADOMÁNYOZÓ

Általában véletlenül akad a hős útjába, lehet jó és rosszindulatú is. Próbáknak veti alá a hőst, és ennek fejében jutalmaz vagy büntet. Ő birtokolja és adja a megoldáshoz szükséges eszközt vagy tudást, ezért aztán személye bárki lehet. Sokszor ördög vagy tündér (istennőkhöz hasonlatos csodálatos lények, akik tudnak repülni is), de lehetnek állatok is.

2. 5. 6. SEGÍTŐTÁRS

A mese cselekményébe később kerülő lény. Fő funkciója a következő: „térbeli helyváltoztatás (például a hős eljuttatása a túlvilágra); a baj vagy hiány megszüntetése; a hős megmentése üldözőitől; a nehéz feladat megoldása; a hős átváltoztatása.”⁴⁷ Ilyen segítőtárs lehet a táltos ló. Előre sohasem lehet tudni róla, hogy milyen képességekkel rendelkezik, csak a hős számára derül ki valamilyen sugallat nyomán, hogy mit kell vele tennie.

A hőssel szövetséget kötnek, amelynek fejében egymást védelmezik, segítik a célok elérése érdekében. Boldizsár Ildikó „univerzális segítőtárs” –nak nevezi, mivel a segítőtársak összes funkciójának elvégzésére képes. „Részleges segítőtárs” –nak nevezi azokat, akik csak bizonyos funkciók elvégzésére képesek. Ilyenek a segítő állatok (hangya, madár, hal) vagy a palackból elővarázsolható szellemek. Ide sorolja a különleges képességű embereket is, mint a Nagyevő, a Villámgyors, Hegyhordó, Messzehalló, Messzelátó stb. A „specifikus segítőtárs” közé tárgyak vagy azokat előállító állatok tartoznak, mint pl.: terülj–terülj asztalka, aranyat tojó tyúk.

⁴⁶ | Uo., 46-50.

⁴⁷ | BOLDIZSÁR Ildikó, *A sárkány második feje: A mellékszereplők és természetfölötti lények. A segítőtárs: a táltos és többiek*, Im., 1997, 72.

2. 5. 7. KERESETT SZEMÉLY (PROPPNÁL: CÁRKISASSZONY)

Sokszor passzív szereplő, lényegében az ő kegyeiért, kezéért folyik a küzdelem, vándorlás, próbateljesítés. Így tehát a mese cselekménye érte történik. Esetenként ő is részese a cselekménynek, mégpedig úgy, hogy ő teszi próbára a jelentkezőket (pl.: *Szélíke királykisasszony*), vagy a kiszabadítása után még társa lesz a hősnek más feladatok során (pl.: *Szélkötő Kalamona*). Az első esetben mindig valamilyen kiemelkedő képességekkel rendelkezik, míg a második esetben inkább a fiatalsága, szépsége az események okozója. Leggyakrabban megformálójá az öreg király legkisebb és gyönyörűsége lánya. Az érte folytatott küzdelem vagy próba mindig élet–halál harc.

2. 5. 8. AZ ÚTNAK INDÍTÓ

Propp meghatározása szerint az útnak indító funkciója az, hogy útnak indítsa a hőst a mesébe, a történetbe, a továbbiakban azonban nincs rá szükség.

Útnak indító lehet a királyfi apja, aki megkéri vagy megparancsolja fiának, hogy hozzon el valamit vagy győzzön le valakit.

03 | A MŰMESÉK ÖSSZEHAJONLÍTÁSA A NÉPMESÉKKEL

A műmesék vagy irodalmi mesék meghatározása nem egyértelmű a szakirodalomban. „A műmese egyéni és egyedi, ismert az írója, olvasni tudó közönségnek készült, s a szöveg rögzített, nem variánsokban él.”⁴⁸ A népmese – műmese vizsgálatának kiinduló pontja a *Világirodalmi lexikon* Martinkó András által írt szócikke a műmeséről.

„– a műmese sokkal kevésbé alkalmas a tipologizálásra, strukturalista vagy szemiotikai mesemodellek kidolgozására, mint a népmese; kevesebb benne a klasszifikálás céljából összegyűjthető sztereotípiák stb. Ez vonatkozik a motívumokra, a cselekmény – és elbeszélő fordulatokra, s az alakokra is. ... A népmeseinél kevesebb sémával, topossal, sztereotípiával élve, a történet egyedibb módon megszerkesztett, logikusabb, motíváltabb.”⁴⁹

Martinkó András megállapításának mond ellent Boldizsár Ildikó elmélete, melyet Vlagyimir Jakovlevics Propp varázsmesékre kidolgozott morfológiájára épít. „A „műmese” a népmesékkal való feltételezett kapcsolata okán éppúgy alkalmas lehet tipologizálásra, strukturalista vagy szemiotikai mesemodellek kidolgozására, mint a népmese; egyéni-egyedi volta ellenére is találhatók benne sztereotípiák, vagyis a szerkezetben is fellelhetők olyan jegyek, amelyek lehetővé teszik az összekapcsolást vagy elhatárolást a népés „mű”-mesék között.”⁵⁰

Boldizsár Ildikó véleménye szerint a műmesékhez úgy tudunk közelebb jutni, ha összehasonlítjuk elemeit a népmese motívumaival (viselkedés, cselekvés, jellemző fordulatok, ismétlődések, funkcióváltózá-

sok). Ekkor vehetjük észre a közös vonásokat, illetve az eltéréseket.

A műmeséket nem csak az írott volta különbözteti meg a népmesétől, hanem a helyszín és az idő is, amiben játszódik más. Más az idő és a tér kezelése. Míg a népmese valahol az „Óperenciás tengeren is túl” játszódik, a műmesék hétköznapjainkban, valóságos környezetben. A műmesékben megjelenthetnek a reális körülmények, társadalmi, önéletrajzi vonások. A műmesék olvasásakor érzékelhető a mű keletkezési idejében ható stílusirányzat, az alkotó világlátása, egyéni hangneme, ami a stílusjegyekben is megjelenik. A műmeséből hiányozhat az időt és teret eltávolító kezdő – és záróformula. A népmesével szemben nem csak a jelen a fontos, a múlt és a jövő is megfogalmazódik benne, ami a lineáris idő megbontásával jár. A népmesére az imperszonális elbeszélés, míg a műmesére belső perspektíva jellemző.

A népmese nyelve egyszerű, szemléletes, a műmeséé díszített, formai elemekben gazdag: verses forma, nyelvi játék, rímes forma jellemzi.⁵¹

„A műmesékben nincsenek a tündérmesékhez hasonlóan tisztán elkülöníthető és leírható szerepek – bár az is igaz, hogy „hősök” helyett inkább „szereplők” mozognak bennük–; a tündérmese átörökített funkcióit bárki és bárhogy betöltheti, sőt, egyre gyakoribb megoldás az átcsoportosítás, a többszörös metamorfózis. A műmesékben az adományozó és a segítő társ szerepe nem választható szét; s különben is a hősök leginkább magukra utaltan hajtanak végre tetteket, egyedül, magányosan, varázslatok és

⁴⁸ | Révai új lexikona, I.m., 2004, 397.

⁴⁹ | Világirodalmi lexikon, VIII, főszerk. KIRÁLY István, Bp. Akadémiai Kiadó, 1982, 275.

⁵⁰ | BOLDIZSÁR Ildikó, *A mese és tudományok. Bevezetés*, I.m., 1997, 12.

⁵¹ | vö. TIMÁRNÉ HUNYA Tünde, *A népmese és a műmese műfaji sajátosságairól = Közelítések a meséhez*, szerk. BÁLINT Péter, Debrecen, Didakt Kiadó, 2004, 103-107.

csodák nélkül érik el céljaikat.”⁵²

A mesét elindító probléma sokszor elmarad a műmesékben, így az útnak indító és az álhős szerepköre is hiányzik. A hős elindul valahová, mert éppen így tartja a kedve, és többnyire véletlenül keveredik valamilyen bonyodalomba. „Ugyanezekben a mesékben az ellenfelek a szorongás, az ismeretlenről való félelem hatalmassá növesztett alakjai, a képzelet szülőttei, vagy félrehalott fogalmakból konstruált, sosem látott, csupán elképzelt lények: Január, Menyétek, Van Dógom, Elefánt, pomogácsok, Kisfejú Nagyfejú Zordonbordon.”⁵³ A különféle természetfeletti lények, ellenfelek (sárkány, boszorkány, tündér) azonban ugyanúgy megjelenhetnek a műmesékben is, mint a népmesékben, de képességeik sokszor korlátozottak, sőt csupán „szakmának” tekintik varázshatalmukat, de mindenfajta szakmai alázat nélkül. (Lázár Ervin: A legkisebb boszorkány). Esetenként azt se tudni róluk mindig, hogy melyik oldalon állnak. Elvezítik a népmesékből ismert archetipusos jegeiket.

A műmesék állatai a népmesékből megismert jellegzetes tulajdonságok képviselői, de az állatok közötti viszonyrendszernek már az emberi világ a mintája. Üres, semmitmondó, minden őszinte emberi kapcsolatot nélkülöző világ. A különféle tárgyak a műmesékben megelevenedhetnek, önálló életre kelhetnek.

A népmesékben a bonyodalom kiszámítható, nem így a műmesékben. Nincsenek olyan szabályok, amelyek biztosítanak arról, hogy betartásukkal elérhető a kitűzött cél, ráadásul az ellenfél a saját törvényei szerint viselkedik, így a végső győzelem, az ellenfél legyőzése sem mindig megvalósítható. A mesék végén az ellenfelet sokszor nem győzik le, hanem egyszerűen jó útra terelik, megváltoztatják, sőt a további életéről is megtudhatunk néhány információt.

A halálhoz való viszonya is más a műmesének. A népmeséknek a történet velejárója, hogy az ellenfelet legyőzik, ezért meghal,

esetleg még a hőssel is megtörténhet ez. Természetesen őt valamilyen csoda segítségével sikerül feltámasztani. A mese végi záróformula is az élet végtelenségét hangsúlyozza: „boldogan éltek, míg meg nem haltak”. Ezzel szemben a műmesék nem vesznek tudomást a halálról, sokszor meg sem említik azt. „A pajkos kalandok, gyerekes csínytevések és hétköznapi történetek mesébe emelésével bagatellizálják a valódi életproblémákat, és nem vesznek tudomást arról sem, hogy a letagadott, „elfelejtett” halál több szorongást okoz, mint az, amelyről a mese nyelvén beszélni lehet.”⁵⁴

A népmesékhez hasonlóan a műmesékben is vannak harcok, küzdelmek, azonban a hősök reális konfliktusokba keverednek, de a megoldáshoz nemcsak egyféle út vezet, hanem több is. Legtöbbször a hősöknek nem is kell élet-halál harcot vívniuk, még az is előfordul, hogy ehhez nincs is elég bátorságuk.

Az irodalmi mesékben is megtalálhatók az alakváltozások, azonban a metamorfózisokat nem mágikus erők mozgatják, hanem legtöbbször a változás a szereplők belső világában játszódik le. A harcban nem egyértelműen a jó és a rossz kerül szembe egymással.

A műmesékben a történetek sokszor a hétköznapi életről szólnak. Ritkán tartalmaznak varázslatokat, amelyek nem elég misztikusak. Szerencsére a történetekben azért előfordulnak olyan csodák, amire minden mesehallgató vágyik. A műmesékben nem a mágikus erőre, hanem a tapasztalatra, az észre és egymásra lehet számítani. Akik segítenek másokon, teljesen magától érthetően teszik azt, legtöbbször a háttérben maradnak, és nem várnak érte jutalmat.

A műmesékben is vannak félelmek vagy inkább szorongások. Ezeket sokszor nem konkrét dolgok vagy lények váltják ki, csak valami ismeretlen, amit jó lenne már megismerni.

A műmesék és varázsmesék közötti összehasonlítás során más eltérő vonás is felfedezhető. Az irodalmi mesékben nincsenek kész sémák, hanem a történet egyéni, és az

⁵² | BOLDIZSÁR Ildikó, *A műmesék demitologizált lényei*, I. m., 1997, 80-81.

⁵³ | *Uo.*, 81.

⁵⁴ | BOLDIZSÁR Ildikó, *A sárkány hatodik feje: Halál a mesékben. A műmesék halálképe* I. m., 1997, 177.

író képzelete által teremtett világban játszódik. Sok benne a nonszensz, a meglepetést okozó szituáció. Stílusában is más, mint a népmese. Sokkal ritkábban él az ismétlés eszközével, több a cselekmény, a váratlan, meglepő fordulat, más az írói szándék is.

Jellegzetes műmesei megoldás az is, hogy a gonoszt nem elpusztítják, hanem befogadják maguk közé és „megjavítják”. Előfordul az is, hogy a rosszindulatú szereplőt nem az ellenfél győzi le, hanem a negatív hős önmagával vívja meg lelki harcát.

A műmesék azért jók és azért szükségesek, mert újabb és újabb valóságdarabokat hoznak létre, de csak akkor, ha rendelkeznek a szimbolikus ábrázolás erejével. A népmeséket szigorúan követő műmesékben felismerhető ez a vonás, és ahogyan fokozatosan kiveszik a szó klasszikus értelmében vett csoda, a varázslat a gyermekkönyvekből, úgy tűnik el a mesei világlátás, és veszi át a helyét a realitás mesés ábrázolása. A gyermeknek szóló művek vagy a mindennapok valóságát tükrözik a gyermek érzés- és gondolatvilágán keresztül, vagy megmaradnak a gyermek világában, azaz a valóságkontroll hiányával is magyarázható saját gyermekfantáziát imitálják.⁵⁵

A népmesék és a műmesék vagy irodalmi mesék között nagyon szoros érintkezési pontok vannak a kontrasztok ellenére is, ugyanis a „posztmodern idők nem becsmérlik a tradíciót, felhasználják, felidéznek.”⁵⁶

A hagyományos értelemben vett mese átalakult, deheroizált hősökkel találkozunk, a történetek elvesztették linearitásukat, játékká váltak a szavakkal.

Parabolikus, szimbolikus, többszólamú ez a mesevilág. Jelentéseit másképp kódolja a gyermek és a felnőtt. A parabolikus mesék mélye ritkán tárul fel a gyerek előtt. A modern mese befejezetlenebb, tovább írható. Áramlások vannak a mese a líra, a regény és a mese között.⁵⁷

Fontos, hogy a „modern” nem időbeliségre

utal. Ezzel a jelzővel megkülönböztetjük a klasszikustól⁵⁸, másrészt ugyanezen kor más típusú meséi közt is egyértelműen meg kell tennünk a diszjunkciót. Egyik legfontosabb jellemzője az erőteljes építkezés a folklórkincsre, a népmesékre.

A modern mese nem hozott tematikus újításokat Európa gyermekirodalmába, a földcsuszamlásszerű változás már korábban végbement. Az úgynevezett antiautoriter hullám hatásaként – német nyelvterületről kiindulva – tematikai motívumok tűntek el nyomtalanul, miközben újak jelentek meg. Megváltozott a gyerek és felnőtt régi hierarchiája, lehetett írni pl. a tekintély nélküli felnőtttről, a válásról, a XX. század második fele társadalmának problémáiról. Megtörtént a gyermekvilág irodalmi emancipációja. A modern mese legjellemzőbb sajátossága a hagyományos és újszerű elemek szinte matematikai pontosságú keverése, elegyítése. Itt igazolódik Wolfgang Iser tétele, mely szerint a posztmodern irodalom az átöröklött elemek újrakeveréséből is él.⁵⁹

A modern mese nem új témát hozott be az irodalomba, pusztán csak új megközelítési lehetőséget nyújtott. Elmondható, hogy a tabutörések zömét a meseírók követték el. Természetesen ennek társadalmi és politikai okai is vannak, ugyanis korábban társadalmi kérdésekről nem igen szóltak a szerzők, vagy ha igen, akkor ehhez a mese „álcáját” használták.⁶⁰

3.1. PARADIGMAVÁLTÁS A MESEIRODALOMBAN

Paradigma alatt Thomas S. Kuhn elfogadott modellt vagy mintát ért.⁶¹ Szerinte a paradigma kifejtésének problémái egyszerre elméletiek és kísérletiek.⁶²

⁵⁵ | vö. LOVÁSZ Andrea, *A mesék színeváltozása. Műmesék, gyermekmesék. A mesék színeváltozása = L. A., Jelen idejű holnem volt*, Bp., Krónika Nova Kiadó, 2007, 69.

⁵⁶ | KOMÁROMI Gabriella, *A boszorkány jó, a tündér hétfejű, a hős kétbalkézes. (Hét tételben a modern meséről)*, Könyvtári Levelező/lap. 2004/5., 28.

⁵⁷ | vö. Uo., 29.

⁵⁸ | vö. Uo., 27.

⁵⁹ | vö. Uo., 27.

⁶⁰ | vö. KOMÁROMI Gabriella, *A titkok föltárulnak, a tabuk összetörnek. A modern gyermekpróza jelenségei*, Bp., 1999/2., 47-52.

⁶¹ | vö. KUHN, S. Thomas, *A tudományos forradalmak szerkezete*, Bp., Gondolat, 1984, 44.

⁶² | vö. Uo., 57.

Kuhn paradigma-értelmezésének újdonsága lényegében abban áll, hogy a tudományos megismerésben, az elméletalkotásban játszott konceptuális, a fogalomalkotásban betöltött szerepén túlmenően rámutatott a paradigmának az észlelésben játszott perceptuális és metodológiai, valamint szociológiai szerepére is... Amikor pedig amellett érvel, hogy a paradigmaváltás után a tudósok a szó szoros értelmében másképp látják a világot, mint előzőleg, akkor ezzel egy újabb, a korábbi tudományfilozófia által élesnek és alapvetőnek tekintett határvonalat töröl el: az ún. empirikus (tapasztalati, megfigyelési) és a teoretikus (elméleti) szint között.⁶³ ...Paradigmaváltáskor megváltoznak a korábbi és későbbi elméletben használt azonos kifejezések jelentései is, vagyis maga a tudományos nyelvhasználat, továbbá az ismeretalkotás és értékelés módszerei, (pl. a magyarázatalkotás vagy az igazolás módja, az elmélet és tapasztalat viszonya stb.), általában a tudományos gondolkodásmód, az érvelési eljárások.⁶⁴

„A meseirodalomban a hetvenes években paradigmaváltás történt. A jelenségek, melyek akkor kezdődtek, csak felerősödtek az ezredfordulóra. A mese és a meseszerű hódít. Hívjuk mesének, meseregénynek, fantasynek – egyre megy.”⁶⁵

A mesekorszak is kitolódott. Gyerekek, fiatalok, serdülők százai olvassák Lázár Ervin, Békés Pál meséit, nézik a moziban a Gyűrűk Ura és Harry Potter történeteit. A modern mesék alapjai a népmesék és mítoszok, az anderseni mese, a gyermekszobatorténetek, hisz tradíció nélkül nincs modernség. A modern mesékbe életünkől minden belefér, a mai világ történései, valósága mind-mind tetten érhetők a mesékben, megtalálhatók a mesék motívumai között. A líraiság, játékoság, az ironia, a humor szintén alapvető vonása a modern meséknek.⁶⁶

⁶³ | vö. Uo., 312.

⁶⁴ | vö. Uo., 315.

⁶⁵ | KOMÁROMI Gabriella, *I. m.*, 2004/5., 27.

⁶⁶ | vö. KOMÁROMI Gabriella, *Mesék, meseregények, gyermektörténetek*, *I. m.*, 1999, 209.

04 | PILINSZKY JÁNOS MESÉI

A modern mesének több mint négy évtizedes hagyománya van hazánkban, ha nem is megteremtője, de egyik jelentős képviselője Pilinszky János. A költő meséket (prózaí és verses meséket) elsősorban nem belső készítésre írt, hanem azért, mert meglehetősen elszigetelten élt, nemigen voltak publikációs lehetőségei – eltekintve az *Új Embertől*, ahol viszont műfaji szempontból meghatározott, s nem kimondottan szépirodalmi írások elhelyezésére volt lehetősége –, viszont gyermekkiadóknál, folyóiratoknál voltak barátai, s azok biztatták, hogyha máshova nem lehet, írjon nekik. „A költőnek meg kell élnie. ... A kiadói megbízás, a kényszer, a pénzkereset viszi rá, hogy verses mesét írjon a gyerekeknek.”⁶⁷ Ezért nem tartották, nem tartják sokan ma sem életműve lényeges tartozékának a meséit. Amikor összes verseit sajtó alá rendezték, Németh G. Béla például kifogásolta, hogy a kötetet „terhelték” a mesékkel. (Jelenits Istvánnal, a költő barátjával, művészetének egyik legjobb ismerőjével történt beszélgetésem 2009. november 12.) Költészetének megértéséhez azonban nélkülözhetetlenek a meséi, hisz Pilinszky semmit sem tudott fél kézzel és felszínesen csinálni. A meséiben is nagyon mélyről merít, önmagából is. Titokzatos és főszege életszakasznak tartotta a gyermekkort. *Erről a Keresztről* keresztre című 1979-ből vagy *A gyermekkor fája* című írásai is tanúskodnak.

„Azt hiszem, ha életkoromból ki kellene választani, hogy mi volt a legmeghatározóbb, akkor az a gyerekkor.”⁶⁸

Egy életem keresztül című versében olvashatjuk:

„Gyermekkorunkban meg kellene halnunk, tudásunk csúcán, eszméletünk magasán, de tovább élünk, foltozgatva és tóldozgatva a jóvátetetlent.”⁶⁹

„Én olyan vagyok, mint a gyermek, aki naponta szenved, mert nem érti, miért van annyi rossz és gonoszság itt a földön. Talán azért is írok, hogy valahol, valami tisztább szinten egészszé rakjam össze ezt az eltört világot.”⁷⁰

1974-ben Bálint Endre rajzaival jelent meg *A nap születése* című kötet, mely hat verses mesét tartalmaz. Pilinszky János verses meséi az asszimilált és specializált tündérmese mesei csoportjába sorolhatók.⁷¹ A specializált tündérmese új kompozíciót hoz létre, miközben a régi elemeket kombinálja. Ezt az átalakítást Király Jenő kódcsereinek nevezi.⁷²

4.1. A NAPHAJÚ KIRÁLYLEÁNY

A tündérmese sajátos felhasználását Pilinszky János meséin keresztül mutatom be. *A naphajú királyleány* című mese áll legközelebb a tündérmesékhez. A mese szűzsége tündérmesei, mint ahogyan a szereplők között is felismerhetjük a Propp által elkülönített funkciókat, azaz szerepköröket. A mese hőse Áron, a vándorlegény, aki legyőzi a királylányrabló sárkányt (ellenfél) és

⁶⁷ | TŰSKÉS Tibor, *Pilinszky János*, Bp., Kráter Műhely Egyesület, 1996, 91.

⁶⁸ | PILINSZKY János, *Pilinszky János összegyűjtött művei IV. Beszélgetések*, Bp., Osiris–Századvég Kiadó, 1994, 75.

⁶⁹ | PILINSZKY János, *Pilinszky János összegyűjtött művei V. Versek*, Bp., Osiris–Századvég Kiadó, 1995, 102.

⁷⁰ | FENYVESI Félix Lajos, *Isten és ember. Prózaí írások*, Bp., Szent Gellért Kiadó, 1997, 220.

⁷¹ | vö. BOLDIZSÁR Ildikó, *I m.*, 1997, 198.

⁷² | vö. KIRÁLY Jenő, *Mozijókkör és kameratöltőtől: a populáris filmkultúra elméletéhez, Kézirat gyanánt*, Bp., Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum, 1983, 378.

az óriást, aki a mese elején segítette, aztán elvette tőle a királylányt. A griffmadár, akinek fiókait védte Áron az esőtől, meghálálja annak jóindulatát, segíti Áront (részleges segítőtárs) feljutni a középső világba az alvilágból.

Elmaradt viszont a hagyományos mesekezdő és záró formula. A mesekezdetben mozdulatlan, dermedt, hideg valóság uralkodik, az emberlét boldogtalanságának vagyunk tanúi. Ilyen az ország a sárkány dülése, a királylány elrablása után. Ezzel a képpel s metaforákkal: hóba-fagyba dermedt ország, didergő tájak – áttételesen kora valóságát is tükrözi Pilinszky, azt a diktatúrát, amelyben kénytelen élni és dolgozni. „A nyelv poéticitása nem implikálja a nyelven kívüli valóságtól való függetlenséget, és ha a poétikus nyelvhasználat olyan tapasztalást tesz lehetővé, amelyet esztétikainak nevezhetünk, akkor ez a tapasztalás nem a nyelvhasználat referencializálhatóságának felfüggesztésén alapszik.”⁷³

A hermeneutika alapvető felismerései között szerepel, hogy saját előismereteinket bevonjuk a megértésbe, ezért nem tekintjük hibának a referenciális olvasást.

„A hóba-fagyba dermedt ország négy éve nem látott napot, a koromsétét éjszakában fáznak az árva csillagok.”

„Didergő tájak csontkeményen derengenek a holdsütésben, az éjszakai ég alatt sötétben világít a fagy.”⁷⁴

Ennek a koromsötét éjszakának oka az alvilág ura: a sárkány, aki elrabolta a királylányt, akivel együtt eltűnt a nap az országból. Az árnyas kerti fák alatt pihenő kérők, a

„távol hazából érkezett, poros cipőjű hercegek.”⁷⁵

alkalmatlanok a királylány megmentésére.

„Ám a sorsa arra veti Áront, a vándorló legényt, a mese hőst, a szabad embert, aki mikor tudomást szerez az ország szorongatott helyzetéről, tette szánja el magát. „visszaszerzi ő a lányt!”⁷⁶

Megy is a tengerpartra. Pilinszky-nél viszszatérő mesemotívum a tenger és a víz. „Fölzúg a víz, fölcsap a tenger”⁷⁷. Áron segítője a tenger partján heverő óriás lesz, akit szolgálatába fogad. A tenger tulsó partján „feneketlen gödörre lelnék”⁷⁸.

Érdekessége a mesének, hogy a mese egyes fordulatait nem részletezi a költő, nem úgy mint azt megszokhattuk a népmeséknél. Ilyen mesemotívum a sárkánnyal való küzdelem.

„Megdönti, mint hatalmas sziklát,
Mintha fatörzset döntene:
inog a roppant sárkány törzse,

...

a lenti mélységbe zuhan.”⁷⁹

A győzelem után a felvilágba azonban csak a királylány jut vissza, Áron nem, mert az óriás elárulta őt. Áron lelki harcát a vihar képével érzékelteti Pilinszky.

„Haragos felhők magasából meredeken csap le a zárpor, mérkőzik a nehéz vihar zúgó erdő lombjaival.”⁸⁰

„Jótett helyébe jót várj”, a mesei vágyteljesítés motívumának megfelelően a griffmadár meghálálja Áron cselekedetét, s felviszi a középső világba, ahol minden jóra fordul a legény megjelenésével. Elmarad a népmesékre jellemző büntetés, mert az óriás „szeppegve pucol, akár a kisgyerek”.⁸¹ A télből nyár lesz.

„szól a madár, azt mondja, nyár van,
Nyár a fákon, a pázsiton,
Hogy süt a nap, süt földön-égen,
Minden és mindenki szívében,
S nem is válnak el soha már
Áron s a szép királylány.”⁸²

⁷³ | ANDEREGG, Johannes, *Fikcionalitás és esztétikum=Narratívák II*, szerk. THOMKA Beáta, Bp., Kijárat Kiadó, 1998, 53.

⁷⁴ | PILINSZKY János, *A naphajú királylány* = P. J., *A nap születése*, Bp., Móra Könyvkiadó, 1974, 5.

⁷⁵ | Uo., 6.

⁷⁶ | Uo., 8.

⁷⁷ | Uo., 9.

⁷⁸ | Uo., 10.

⁷⁹ | Uo., 16.

⁸⁰ | Uo., 13.

⁸¹ | Uo., 16.

⁸² | Uo., 16.

Az öröm kifejezésének szimbóluma Pilinszkyknél legtöbbször a nap, a nyár, ami egyben a végtelenség, az időtlenség pillanatának jelképe is.⁸³

A mesében megtalálhatók a népmesékre jellemző strukturális elemek, mint a hős útnak indulása, a hármas ismétlődés, a bonyodalom, és az ebből fakadó döntési helyzetek, majd a boldog történet-befejezés.

4.2. A MADÁR ÉS A LÁNY

A madár és a lány című mese Pilinszky legköltoőbb meséje, ugyanakkor ez az a mese, melynek végkifejlete nem mesei. Sajátos példa ez a műmese végkifejletére, amikor a hős nem találja meg a boldogságot, minden próbálkozása vereséget szenved, s a mese nem a boldog véggel zárul.

A megváltás és a megváltás lehetetlensége, ez a tragikus hang van végig jelen a mesében. A világvégi lány tragikus sorsát bemutató versszak hullámozása érzékelteti a szomorú hangulatot.

„Élt itt valaha egy leány,
elhagyatva a világ partján;
akár a kelő nap, oly árva,
akár a hunyó nap, oly halvány.
világ határán egymaga
élt itt egy leány valaha,
szomorú, szép és halovány
magányos csillag, egy leány.”⁸⁴

A világ partján élő árva leányt meglátta és megszerette, fészkére hívogatja egy madár. A lány válasza azonban elutasító.

„Nem mehetek, kicsi a házad!
Nem mehetek, kicsi a házad!”⁸⁵

A madár hiába próbálja meg a lehetetlent, hiába figyelmezteti a lányt az egyedüllét szörnyű óráira, perceire, az élet múlására:

„Siess, siess, közeledik már
eső és szél, fagy és hideg,
magad leszel, ha itt a tél,
s ha szólnál is, nincs kinek!”⁸⁶

A megváltás lehetőségét csak későn érti meg a lány, így marad a magány.

„Betette háza ajtaját,
maga maradt a lány a házban,
maga maradt, s hogy elaludt,
árván aludt az éjszakában.”⁸⁷

A balladai hangvételű mese a társ utáni vágyat, az egyedüllét keserűségét, a szabadság elvesztésétől való aggodalmat, az egyedüllét fájdalmát érzékelteti.

4.3. ARANYMADÁR

Az Aranymadár című mese hasonlít *A naphajú királyleány* című meséhez. Ez a mese áll legközelebb a népmesékhez. Boldizsár Ildikó szerint a *Sárkányölő*⁸⁸ szűzséjével rokonítható. A főhős, Mihály számára a feladat: a királylány–rabló sárkány legyőzése, a királylány kezének elnyerése. Az ellenfél az Ezüst-lovag, míg *A naphajú királyleány* című mesében az óriás.

A mese motívumvilágában, különösen a mesekezdetben a természet mozdulatlan-ságát festi a költő, mely a kor kilátástalan valóságát is tükrözi.

„Alszik a ház, az udvaron
elnyújtózva a kocsinyom,
kocsinyomban a gizgazok,
szelíd halomban a homok.”⁸⁹

A mese indítóképe a sötétség, az éjszaka. Minden s mindenki alszik Mihály, a főhős kivételével. Meghallja a diófa hívószavát, s a népmeséktől eltérően nem valamiféle kényszerítő erő hatására indul útnak, nála a belső motiváció a domináns.

⁸³ | vö. RADNÓTI Sándor, *A szenvedő misztikus (Misztika és líra összefüggése)*, Bp., Akadémiai Kiadó, 1981, 86.

⁸⁴ | PILINSZKY János, *A madár és a lány*, I. m., 1974, 17.

⁸⁵ | Uo., 17.

⁸⁶ | Uo., 21.

⁸⁷ | Uo., 25.

⁸⁸ | vö. BOLDIZSÁR Ildikó, *A sárkány hetedik feje: A mesei stílus és szerkezet, Szintézis, V. Az asszimilált és specializált tündérmese*, I. m., 1997, 199.

⁸⁹ | PILINSZKY János, *Aranymadár*, I. m., 1974, 27.

„szólongatja egyre susogva,
mintha tulajdon szíve volna,
tulajdon szíve, szívverése,
egy öreg diófa beszéde.”⁹⁰

A fa az életerő, a világ vertikális egységei közötti kapcsolat, a kommunikáció szimbóluma.⁹¹ Ez a szimbólum terebélyesedik erdővé, ami Mihály vándorlásának az első színtere.

„Sötét erdőbe ér, ahol
százesztendő éjféli honol.”⁹²

Az erdő az ismeretlen veszélyre utal, a sötét erdőbe való belépés pedig határszimbólum, a lélek megmerítkezését jelenti az ismeretlenben, a természet titkait rejti, de ezen áthatolva az ember megtalálja élete értelmét.⁹³

A mese cselekményvezetése is bonyolultabb, mint a népmeséké, mely lehetővé teszi a műnese írója számára, hogy a főhős gondolatait is megismerjük.

„Nagyot sóhajt akkor Mihály.

Mert ki annak megmondhatója,
milyen sors vár a bujdosóra?”⁹⁴

Lélegzetét visszatartva lépked Mihály az erdő sűrűjén át, ekkor látja meg az aranymadarat, akit először le akar lőni, de a madár könyörgésére eláll a szándékától.

Cserébe „Jó tett helyébe jót várj!” az aranymadár megajándékozta Mihályt egy varázsszerejű tollal, majd kivezeti a rengetegből (segítőtárs) egy különös város kapujához, ahol:

„Az utcák árva, üresek,
kopog a poros kövezet,

s amerre csak tekint Mihály,
minden ház talpig gyászban áll.”⁹⁵

A gyász oka a sárkány, aki minden évben hajadon lányt követel, s most a király lányán a sor. Őt kell megmenteni a szörnyű sárkánytól. Mihály az aranymadártól kapott aranykard segítségével legyőzi a sárkányt, de nem csak a sárkánnyal, de az Ezüst-lovag alattomoságával is meg kell küzdenie. Mi-

hály elfárad a harcban, elalszik, kiszolgáltatottá válik. Az álhős, az Ezüst-lovag, akinek ugyanolyan lehetősége lett volna megküzdeni a sárkánnyal, de gyáva, fél, ezért nem mert kiállni vele, most aljas módon szíven döfi Mihályt, majd hősként ünnepelteti magát.

„Virágos díszben, odabenn
az egész város ünnepel,
... a király

....
sürög-forog, mint kisgyerek,
dicséri Ezüst-herceget,
s mert legyőzte a rontó sárkányt
neki adja a szép királylányt!”⁹⁶

A halott főhősön most az addig passzív szerepre kényszerített királylány segít. Az aranytoll segítségével jelt ad a madárnak, ki életre kelti a főhóst, Mihályt.

A mese végén, mint a tündérmesékben, csaptak aztán lakodalmat három nap, három éjen át (mesei számok).

„S hogy a mese kerek legyen,
harmadnap ő is megjelen,
a palota kertjébe száll
harmadnap az aranymadár;”⁹⁷

4.4. ÉNEK A KŐSZÍVŰ KIRÁLYRÓL

Ének a kőszívű királyról című mese „a mesekötet legnagyobb művészi eredménye”.⁹⁸ Már tematikájában is egészen új a verses mese. A király belső énjének változása, a bűn és bűnhődés motívuma a mese központi problémája. A kőszívű király bűnei halmozódnak fel: kegyetlensége, önzése, pusztító kedve. Eltévéd egy vadászaton, majd egy hétig bolyong, népmesékre jellemző mesei szám:

⁹⁰ | Uo., 27.

⁹¹ | vö. *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és magyar kultúrából*, szerk. PÁL József és ÚJVÁRI Edit, Bp., Balassi Kiadó, 1997, 130.

⁹² | PILINSZKY János, *I. m.*, 1974, 29.

⁹³ | vö. *Szimbólumtár, I. m.*, 1977, 122.

⁹⁴ | PILINSZKY János, *I. m.*, 1974, 29.

⁹⁵ | Uo., 31.

⁹⁶ | Uo., 39.

⁹⁷ | Uo., 43.

⁹⁸ | RADNÓTI Sándor, *Pilinszky János meséi és drámái*, Kortárs, 1974/7., 1163.

„Hét nap s hét éjszaka,
hét hosszú éjszakán
bolyongott egymaga
az eltévedt király...”⁹⁹

Óreg idegenné válik, hazatérvén kilökik a palotából. Sehhol nem szánják meg, nem fogadják be, kitaszítják az emberek, az állatok, a növények. Hét éven keresztül éheznek, fázik, kegyelmet sehhol sem remél.

„Hét álló éven át
bolyongott számkivetve,
hét álló éven át
nemelve kegyelemre.”¹⁰⁰

A tenger is kitagadja, a halálnak sem kell, majd lassan elérkezik élete mélypontjához, búneinek megbánásáig. Megéri feladatát, küldetését, a szegények királya lesz: „Magányos gyertyaláng szegények asztalán.”¹⁰¹

Ekkor megváltozik minden, visszafogadja a természet. Hozzá térnek az erdei vadak, égi madarak, s szarvasháton vonul be a palota megnyíló kapuján.

„Megállt a kis csapat,
megállt egy percre akkor,
s az ujjongók közül
egy csendes öregasszony,
ósi szokás szerint,
mit úgy kapott örökre,
a király lábait
megmosta, megtörölte.”¹⁰²

A bűnbánat és a megváltás a történet valóságos-transzcendens jellegére utal.¹⁰³ Visszafogadja a vár népe, felesége, kicsi fia a bűnöstől megváltódott, mártír királyt, aki:

„Élt és uralkodott
még sok-sok éven át,
szeretve népeit,
szolgálva városát.”¹⁰⁴

Radnóti Sándor szerint ez a lírai fogantatású mese közel áll a balladához, ezért ismétli meg a népi emlékezet szerint az utolsó négy szakaszban a történetet, a mondandót, – ezért lehet az előző rész balladisztikus, tömör, lírai szárnyalású.¹⁰⁵

4.5. KALANDOZÁS A TÜKÖRBEN

Kalandozás a tükörben című mese Pilinszky János egyik legszebb meséje. A mese megteremtésében a látomásos, szimbolikus képeknek van szerepe, jelentősége. Radnóti Sándor *A szenvedő misztikus* című írásában az Én és a Másik viszonyát bemutatva Pilinszky költészetében felhívja figyelmünket a teljes magány, a mély és szenvedélyes vágy erre a lehetetlenre, valamint a szeretet mégis megvalósuló pillanatira.¹⁰⁶ Ezek a fontos momentumok teljes egészében tetten érhetők a mesében. A mese a párkapcsolatok, a szerelem reménytelenségének a beteljesülés lehetetlenségének metaforája.¹⁰⁷ A mese szereplői nem karakterek, hanem próbákkal, nehézségekkel küzdő hősök. A főhős, a Kisfiú kalandos útra indul a tükörbe, amelynek túloldalán egy másik világot talál. A királytól megtudja, hogy hogyan született meg a tükör, Tükörország. Ellenség tört az országra, s a király a harc helyett a békét választotta. Az ellenség viszont teljes engedelmisséget követelt a királytól s népétől. A felkínált békét szolgasággá változtatta, így a legyőzött fél a tükröt nyújtotta neki: „A király azt gondolhatta: tökéletesség ember nem produkálhat, de a lehetőség megteremtheti. Így a gonosz sem tudja uralma alá hajtani a tükörbe bújtatott tökélyt, hiszen az konok hűségével szinte kicsúfolja őt. A nagy gondolatoknak azonban nagy áruk van – király és népe örökre bezáródtak a se nem élhető, se nem hallható Tükörországba (akárcsak alakot nyert szorongások az álomba, vagy költői gondolatok a nyelv szövetébe).”¹⁰⁸

Itt nem világít a Nap, helyette függő lámpák ontják a világosságot:

„de csillagok helyett
színes lámpák függtek alá
a fekete magasból;

⁹⁹ | PILINSZKY János, *Ének a kőszívű királyról*, I. m., 1974, 49.

¹⁰⁰ | Uo., 53.

¹⁰¹ | Uo., 54.

¹⁰² | Uo., 57.

¹⁰³ | vö. TARBAJ Ede, *Egy adósság törlesztése = T. E., Gyermekirodalomra vezérlő kalauz*, Bp., Szent István Társulat, 1996, 284.

¹⁰⁴ | PILINSZKY János, I. m., 1974, 58.

¹⁰⁵ | vö. RADNÓTI Sándor, I. m., 1974, 1163.

¹⁰⁶ | vö. RADNÓTI Sándor, I. m., 1981, 94.

¹⁰⁷ | vö. BOLDIZSÁR Ildikó, I. m., 1997, 204.

¹⁰⁸ | vö. LÉVAI Júlia, *Tükör által érzelmesen, Élet és Irodalom*, 1988/36, 10.

kékek, sárgák, lilák, mindenfajta színűek, selymes fényt, ezerszínű félhomályt vetve alá a mozdulatlan pázsit füvekből szótt hatalmas szőnyegére.”¹⁰⁹

Minden lebeg, s valamilyen szomorúság lengi be az egész világot. A két világ közötti ellentétet, a jelző és a fokozás segítségével érzékelteti, hisz ezek a kifejezések a sötétséget, a szomorúságot, az életteleniséget sugallják: „a zöld határ, s a fenti lámpaerdő gyöngyházfényű, félálom mezejében”, „élettelenül szenderegtek”, „fekete magas”, „Tükörország elvarázsolt, visszfényél is súlytalanabb félálom birodalmában”, „hervadó őszi liget”, „színtültig halállal tele”, „gyertyaforma arc.” Tükörország a hatalom súlya alatt élő emberek szimbolikus megfogalmazása, ahol a Kisfiú csak vendég lehet. Ezért számára az életet a tükrön túli világ jelenti, míg a Kislány számára Tükörország. Mindketten csak a saját világukban tudnak élni, ezzel Pilinszky a párválasztás lehetetlenségét, esetlegeségét, a lehetőségek elmulasztását jelképezi. „Sokáig sírtak még, és nézték egymást, aztán a Kislány arca szertefoszlott, s a tükör lassan megint csak tükör lett.

...

A Kisfiú elébe állva,
ezentúl csak önmagát látta benne.
Soha többé nem juthatott el
Tükörországba.”¹¹⁰

A verses mese prózai változata a következő sorokkal zárul: „Aztán ez is eltűnt, a királykisasszony arca, s a tükröben – mint azelőtt is – a Kisfiú csak tulajdon arcával találkozhatott. Felemelte a karját, a tükröben is felemelkedett. Mosolygott, és tükröbéli arca is visszamosolygott rá... Talán nem is létezik Tükörország – gondolta egy idő után. – Talán csak álmodtam az egészet... De később, ahogy évről évre öregebb lett, mintha ismét üzenetek, igaz, egészen apró jelzések érkeztek volna a tükör mélyéből. Halk sírás és hullámok zaja.”¹¹¹

A tükör-motívum központi eleme Pilinsz-

ky János egész látásmódjának. A tükörnek több értelmezését is ismerjük. Jakob Böhménél a tükör a szemmel analóg.¹¹² Más hol ezt olvashatjuk: „Az ablak és a tükör a transzcendens végtelenségbe való átpillantást szimbolizálja.”¹¹³ Ugyanakkor a tükör az igazság, a leplezetlen valóság jelképe is egyben.

Gyerekeknek való olvasmány ez? Ha a gyerekkor a világ egészére való első rácsodálkozás ideje, mint Pilinszky hitte, akkor igen. „Vannak könyvek, kivételesek, ritkák, melyek könnyeket csálnak olvasóik szemébe. Ez a mese is ilyen. Megkönnyebbülten sírni pedig néha éppolyan jól esik, mint önfelédten nevetni.”¹¹⁴

4. 6. A NAP SZÜLETÉSE

Pilinszky legvitatottabb meséje *A nap születése* ugyanúgy parabolikus jelentéssel bír, mint az előzőek. Az irodalomkritikusok véleménye a mese értelmezésében eltér egymástól. Bognár Tas szerint: „A teremtésmítosz egyik részletének átírása ez a mesevers.”¹¹⁵ Mások viszont tagadják a keresztény mítosz tartalmát.

„Sokáig csupán a csillagok
lakták az égbolt magasát.
Pislákoló fényükben a világ
sokáig élt örök árnyékban,
ezüstszín gyászruhában.
A sötétségben ezidőtájt
Nagyon egyedül vándorolt a föld.”¹¹⁶

Sötétség, magány, szomorúság uralkodik a földön. Ezt a világot mély empátiával ábrázolja költő. A szürke, sötét világ azonban megváltozik, a csillagok önfeláldozásának köszönhetően megszületik az éltető nap.

„az ég csodája vette kezdetét
a világosság első ünnepélye.

¹⁰⁹ | PILINSZKY János, *I. m.*, 1974, 75.

¹¹⁰ | Uo., 91.

¹¹¹ | PILINSZKY János, *Szép próza*, Bp., Osiris-Századvég Kiadó, 1996, 251.

¹¹² | vö. BÖHME, Jakob, *Földi és égi misztériumról*, Bp. Helikon Kiadó, 1990.

¹¹³ | LURKER, Manfred, *Wörterbuch der Symbolik V, durchges und erw. Aufl.*, Stuttgart, A. Kröner, 1991, 351.

¹¹⁴ | FENYVESI Félix Lajos, *I. m.*, 1997, 215.

¹¹⁵ | BOGNÁR Tas, *A magyar gyermekvers*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001, 160.

¹¹⁶ | PILINSZKY János, *I. m.*, 1974, 61.

Ünnep volt ez, valódi ünnep¹¹⁷,
melyre eljön a világnak minden teremtmé-
nye, s testvérként egy nyelvet beszélve az ün-
neplés asztalánál foglalnak helyet.

A határtalan örömet Pilinszky jelzőkkel,
hasonlatokkal érzékelteti: a tenger gyöngy-
gyel megrakott hullámaival, a levegő szellős,
fényes, földig érő palástban, ... kecses ligetek
zöldellő levélöltözékben stb.

„... S ebben a
fényességben, bár utolsónak érkezett,
egy sudár ifjú és egy szép leány
– az ünnepély királyi párjaként –”¹¹⁸

Az első nap végén azonban megjelennek
az árnyékok – „A sötétség gazdátlan ebei”
–¹¹⁹ „hogy visszavegyék uralmukat. A föld, a
világ visszasüllyed a korábbi sötétségbe, bi-
zonytalanságba, reménytelenségbe. Ekkor
azonban az ifjú megnyugtatja a félelemtől

rettegő növényeket és állatokat, hogy a nap
csak pihen, s a sötétség után mindig fény
következik. Mély, szimbolikus értelme most
rajzolódik ki a verses mesének.

„Mert akkor már tudhatták mindenek,
hogy azután az éjszaka csak álom,
amit a fénylő valóság követ.”¹²⁰

Helyreáll a rend, ahol a sötétséget a fény,
az éjszakát a nappal, az életet a halál köve-
ti. Létrejön a szintézis, ahol a nappalnak az
éjszaka ad értelmet, az életnek pedig a halál.

Pilinszky János meséi kiemelkedően mű-
vésziek. Nem a történet fordulatos izgalma
a gondja, hanem a legjobb, legnemesebb ér-
telembe vett mesei múgond, a kristályos
szerkezet, az arányos terjedelem, a szöveg-
kötő versforma.

¹¹⁷ | Uo., 64.

¹¹⁸ | Uo., 67.

¹¹⁹ | Uo., 69.

¹²⁰ | Uo., 72.

05 | KORMOS ISTVÁN

Kormos István első könyve mesefeldolgozásokat tartalmazott verses mesék formájában. Erről, az 1946-ban megjelent *Az égigérő fa* című kötetéről Kopányi György írt méltató kritikát a *Sorsunkban*. A kötet egy időben íródott Kormos első verseskötetével, a *Dü-löngélünk* (1947) cíművel. A költő gyermekirodalmi munkásságát korán elismerték, 1955-ben József Attila-díjjal jutalmazták.

Lírikusi munkájában az elkövetkezendő években hosszú hallgatás következett, míg az irodalom és a közvélemény gyermekek írójaként kezdte számon tartani a költőt. 1949 után a politikai helyzet kényszerítette arra Kormos Istvánt, hogy a gyermekeknek írjon.

Az 50-es évek írói ekkor teremtették meg „... az esztétikai értelemben” felnőtt” magyar nyelvű gyermekirodalmat: már nem csupán egy-egy erre a területre szakosodott író vállalta ezt a feladatot, hanem a legjobbak serege. Ez a tendencia folytonossá vált, s ebben szerepe volt Kormos lelkes szervezői – szerkesztői munkájának is!¹²¹

„Az ötvenes években ő tartotta el a hallgatásra ítélt írókat, a fél magyar irodalmat: a Móra Könyvkiadó szerkesztőjeként gyermekverset íratott velük, s aki ehhez nem értett..., helyette is teljesítette a penzumot, csakhogy pénzhez jusson az illető.”¹²² Fontos feladatának tartotta a leendő olvasók nevelését. Mesefeldolgozásai, verses meséi több nemzedék irodalmi ízlését formálták, formálják, befolyásolják még ma is.

Kormos István második gyermekkönyve

Az égigérő fa második – átdolgozott – kiadása 1951-ben jelent meg. Ebből a kötetből két mesét kellett az akkori politikai felfogás miatt kihagynia. *A halál és a vénasszony* című mesét elsősorban a halál téma miatt tartották nem elfogadhatónak, holott a több mint százéves asszony túljárt a halál eszén. A második mese a *Krisztus és az oláh pap*, melyet önérzetsértőnek tekintettek, valamint Krisztus és a pap nemkívánatos szereplők voltak az akkori politikai helyzetben. Így a két mese kihagyásával csökkent a második kiadás meseanyaga. A kötet verses meséi „... korai próbálkozások, és magukon viselik azt a jellegzetességet, amit Kormos költészete kapcsán élete végéig emlegettek: a népi szürrealizmust, mely meghatározás valószínűleg Szabó Lőrinc-től származik, aki Naplójában jegyezte fel, hogy Kormos versformálása voltaképpen „szürrealizmus népi magyar hangon”. E darabokra általában jellemző, hogy a népmesei szüzsé még többnyire eluralkodik a szövegben, a ritmus csak ritkán képes telíteni a hagyomány által közvetített és a mű által újraformált mesei tartalmat.”¹²³

Ennek a könyvnek új és kiteljesített változata *A repülő kastély* című kötet, mely két mesével egészült ki (*A kortyondi király* és a címadó *A repülő kastély* mesével.)

„Ha a folklór – alapot, prózai változatot keressük, többet is találunk Ortutay, Illyés és mások gyűjteményeiben. Nem a több – is – kevesebb – is mennyiségi viszony jellemző a

¹²¹ | VASY Géza, *Kormos István*, Bp., Balassi Kiadó, 2002, 142.

¹²² | BALÁZS Mihály, *Forrásvidék. Írók, költők gyermek- és ifjúkora*, Bp., Tankönyvkiadó, 1990, 185.

¹²³ | VALASTYÁN Tamás, *Az emberalakú óceán (Kormos István gyermeklírdájáról) = Változatok a gyermeklírdára*, szerk. BÁLINT Péter, BÓDIS Zoltán, Debrecen, Didakt Kiadó, 2006, 133.

népmesékre. Sokkal inkább a szuverén formateremtés. Az adekvát költői forma, a mesei látomás minden tartalmi elemének szükség-szerű kormosi verssé válása, egyszóval a tartalom állandó, érvényes átcsapása az össze-tevészhetetlen formába. A cselekmény váza követheti a népi mintát (*Macska-kisasszony*), lehet tömöritőbb (*Az égigérő fa*), önállóan kezelhet motívumokat (*A kortyondi király*), a hang mindig saját.

Nem csupán a szöveg, hanem a mozzanatok életszerű „szövege”, matériája értelmében is. A feldolgozás, adaptálás csak alkalom a költői bensősítésre, az ihlet próbájára, a rejtett líraiságra. A mesei tárgy és verses előadás magasrendű egysége valósul meg Kormos költői nyelvének minden elemében, kiváltképp szóválasztásában és versmondattanában. Ez a politikailag tökéletesen átgondolt és költésztette emelt gyakorlat főleg azt jelenti, hogy az akusztikai – verstani és a grammatikai szerveződés lehető természetességgel alakul: a verselés nem merev öntőformája a versbeszédnek („mesebeszédnek”, mesei előadásnak), hanem a „mesemondói lélegzéshez” idomul. A metronóm – kattogású sorformától hosszú az út eddig az oldottságig, amelyben nem „kitölti” a szövegrész a sort, a grammatikai egység a ritmikait, hanem mindkét oldal teremtő aktivitása érvényesül. *Az égigérő fa* hatsorosában az első négy sor általában leír, részletez, előkészít, mégpedig úgy, hogy a harmadik sor kiválik az ötös jambikus sorok közül, hatodfeles zökkenővel a várt kereszt-rím nélkül mintegy megemeli a mesemondó hangját, az ötödik – hatodik sor pedig páros rímével kiemel, összefoglal, kontrasztal vagy csattanóval zár.”¹²⁴

Kormos István meséinek másik rétegét az állatmesék képviselik. Két kötetben, *A tréfás mackók* és *A muzsikás kismalac* címűekben vannak már ismert mesék, sőt önálló munkái is az írónak. Ezekre a mesékre is igaz, mint minden Kormos mesére, hogy érezhető a népmesei hatás, de főleg a játékos nyelv teszi egyedivé, Kormosivá ezeket a meséket.

Az íróra a verses epika műfaja volt a meg-

határozó. Átdolgozott népmeséket verses formában, írt prózai és saját verses meséket is. „Kormos Istvánnak 18 gyerekkönyve jelent meg, ebből 4 gyűjteményes kiadás (*Az égigérő fa*, 1980, *Ejhaj, csibekas!*, 1973, *Mesék Vackorról*, 1983, *A nyár gyerekei*, 1985), továbbá 6 leprellója. Közülük többet idegen nyelvre is lefordítottak (angol, francia, lett, litván, orosz, örmény, német, spanyol, szlovák, török), bár igaz, hogy legtöbbször a *Két bors ökröcske* népmese – átdolgozást. Saját munkája mellett új kiadások számára átdolgozta Kriza János, Benedek Elek mesegyűjteményeit. Szerkesztett, válogatott, utószóval látott el, fordított további köteteket. Társszerzője egy bábjátéknak.”¹²⁵

5.1. AZ ÉGIGÉRŐ FA

Ezt a meséjét Kormos István 1946-os, ugyanezt a címet viselő első mesekönyvében jelentette meg először. 1957-ben ennek már átdolgozott változata található meg *A repülő kastély* című könyvében.

Nem csak a verstani forma, hanem a cselekményelemek is megváltoztak benne. A mesében található égigérő fa az első változat szerint a király kertjében nőtt, a második szerint a világ közepén egy szigeten. Az elsőben még voltak vállalkozó királyfiak az égigérő fa megmászásához, a másodikban már csak a kiskondás ajánlkozott a nehéz feladatra. A második szövegváltozatban a kiskondás már nem kér a királytól hét pár bocskort és hét pár erős gúnyát a csonka szarvú körmös bivaly bőréből, hanem egy táltos kismalac segíti őt az égigérő fához a másodikban már csak a kiskondás ajánlkozott a nehéz feladatra. A második szövegváltozatban a kiskondás már nem kér a királytól hét pár bocskort és hét pár erős gúnyát a csonka szarvú körmös bivaly bőréből, hanem egy táltos kismalac segíti őt az égigérő fához a szigetre. Csodálatos eleme a mesének a göndör malacka, aki tud beszélni, s arra biztatja kis gazdáját, hogy harcoljon a szerelméért. Kormos István mintha meg akarná magyarázni, hogy miért egy malac lesz a táltos, aki segít a gazdájának, így írja le annak beszédét: „Mert nem akármilyen malac vagyok, tudd meg, kis gazdám, táltos vagyok én, de rólam nem szólt soha még mese,

¹²⁴ | Cs. NAGY István, *Kormos István meseművészete*, Könyv és nevelés, 1977/2., 49.

¹²⁵ | VASY Géza, *I. m.*, 2002, 143.

csak táltos – lóról zengett költemény;
pedig a malac ritka fajta táltos,
a hírünk ront el mindent, azaz átkos!”¹²⁶

A kor politikai helyzete sugallhatta a következő változtatást. A sárkány az első könyvben még templomba ment vasárnap, az átdolgozott kiadásban viszont a fekete bálványhoz.

Az eredeti és az átdolgozott változatban eltérő a mese befejezése is. Az eredeti történetben:

„Megitatta az ötlábú mént János, ölbe kapta a szép királyleányt, legrattak az égig érő fáról, s megörvendeztették a vén királyt. A mesebeli kiskondásnak adta az ősz király az országa felét, végül a legszebb földi boldogságot: a szívárvány – szép királylány kezét.”¹²⁷

Az átdolgozott változatban a lakodalom és a táltos kismalac megajándékozása után jelen időben írja le Kormos István a királyi palota pompáját, s ezzel zárt egésszé formálja a mesét. A kezdet múlt ideje jelzi, hogy egy mese veszi kezdetét, a végén a jelen idő használatával olyan érzést kelt bennünk, mintha ott folytatódna a történet, ahol elkezdődött. Él egy öreg király a gyönyörű kertjével és virágaival körülvevett palotájában a lányával együtt.

„A világ végén túlhan valahol megvan még a királyi palota, hetvenhét tornya szikrázik a napban, sarkig tárva hetvenhét kapuja, ha termeivel az ember betelt, fő – fő látványnak ott van még a kert.

Mert a kertben – ha dér, ha fagy, ha tél, hó hulladozhat – nő a lilium, nem pergeti le levelét a rózsa, nem hervadozik egyetlen szírom, zöldell a fű a téli utakon, és zeng a víz a márványkutakon.”¹²⁸

5. 2. VERSES ÁLLATMESÉK

Verses állatmeséinek egy része a magyar népköltészetből vett mesefeldolgozások, valamint a saját ötletből alkotott mesék. Ezekkel a verses mesékkal új szint hozott a magyar verses meseirodalomba a költő. „Nagy költői tudásával és erejével valóban a játék, a gyermeki szórakozás hangulatát juttatja kifejezésre. Eleveiségének elsődleges forrása kötekedően tréfás, játékos ötletektől szíporakázó nyelve, amely a cselekménynek közvetlen és bohókás kifejezője. A fázó rókafiakról, nyuszikról, halacskákról, kártyázó egerekről, sündisznókról, meg a muzsikás kismalacról féktelenül áradó jókedvvel, figurázó hangulatban mesél. A képek, dinamikus mozzanatok folytonos változásával, a verses mesében mindvégig jól érzékelhető mozgással, meglepetéseivel, a mesei képzetek és az otthonos valóság egyensúlyával, a verses mese modern formai megoldásaival, a műfaj legmaibb, legkorszerűbb formáját hozta létre.”¹²⁹

Kormos István két kötetében tizenkét állatmese jelent meg. Első kötete a *Tréfás mackók* (1954), amelyben a következő mesék találhatók: *Mese az egér farkincájáról*, *Kacor király*, *A fecske meg a szalmaszál*, *A kevély kiskakas*, *Tréfás mackók*.

Második kötete *A muzsikás kismalac* (1960), amely hét mesét tartalmaz: *A hetvenkedő süni*, *A kunkorifarkú kakas*, *A nyulacska csengője*, *A kártyázó egerek*, *A fázó rókafiak*, *A szőre-eres-orra-hegyes róka*, *A muzsikás kismalac*.

E két könyv meséiből állították össze az 1973-ban megjelent *Ejhaaj, csibekas!* című kötetet, amely a következő három új verses mesével bővült: *Egy fazék méz*, *Csepükóc Tíriri*, *Mörrenmorcogi Micó meséje*. A kötetben így

¹²⁶ | KORMOS István, *Az égigérő fű*, Bp., Osiris Kiadó, 2003, 58.

¹²⁷ | VASY Géza, *I. m.*, 2002, 144–145.

¹²⁸ | KORMOS István, *I. m.*, 2003, 70.

¹²⁹ | BAUER Gabriella, *Gyermekirodalom*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996, 138.

búcsúzik Kormos István az olvasóitól: „A muzsikás kismalacig fuss!” Ezzel a felszólítással arra utal, hogy a valóság és a mese elválaszthatatlan a gyerekek számára, s engedjük őket a derű és az emberi jószág hitében élni, ameddig csak lehet.

A verses mesék a sorok számát tekintve hosszú versek, hiszen átlag kétszáz sorból állnak, de maguk a sorok rövidek, kettő és nyolc szótag közöttiek. Kormos István újat hozott a ritmus hullámzásával és a kötetlen strófa építkezésével. Ezzel a hullámzással és a sok hangutánzó és indulatszó segítségével teszi mozgalmasabbá a szöveget.¹³⁰

A kötet meséinek főhősei között vannak olyanok, akik negatív tulajdonságaik miatt kerülnek bajba. Az irigység (*A kevély kiskakas, Egy fazék méz*), a hetvenkedés (*A hetvenkedő sünn*), a ravaszkodás (*Kacor király, a Szőre – verse orra – hegyes róka*) bemutatása mellett találunk olyan meséket, melyek a segítőkézségről (*A fecske meg a szalmaszál, A muzsikás kismalac*), a tudásvágyról (*A fázó rókafiak*), a tréfáról, a játékoságról (*A tréfás mackók*) szólnak.

5. 3. VACKOR-MESÉK

A három verses mese – *Mese Vackorról, egy pisze kölyökmackóról* (1956), *Vackor világot lát* (1961), *Vackor az első bében* (1968) – az óvodásoknak és a kisiskolásoknak szóló történetek sorozata.

Versformájában és hangvételésében Petőfi Sándor *Arany Lacinak* című versével lehet kapcsolatba hozni. A valóság és a mese egyszerre részese a történeteknek. Az egész művallomás a költő gyerekkoráról, és az ebből megőrzött játékos és tréfás kedvéről. Vackort sokan azonosítják Kormos Istvánnal, hiszen ő is alacsony termetű, mégis dörmögő medvehangon beszélő ember volt.

Kormos István sok szabályt megszegett a műírásakor, hiszen a Vackorról szóló történetek

túl didaktikusak ahhoz képest, hogy gyermekeknek íródtak. A rövidere tördelt sorok és az egyszerű ritmus által mégis könnyen befogadhatók még a legkisebbek számára is.

Mese Vackorról, egy pisze kölyökmackóról című verses mese hősét mackósága miatt már az első olvasásra is megkedvelik a gyerekek. Valóságos és játékmackó is egyben, akinek szülei megunva a kis bocs állandó csavargását, beiratják őt az óvodába.

Ő egy medvebőrbe bújtatott gyerek, vagy egy gyerekként élő mackó, aki óvodába kerül.

Az óvodában az állandóan csavargó kölyökmackó megismerkedik a társaival, szocializálódik. Vackor rendelkezik minden olyan tulajdonsággal, amely a gyerekekre is érvényes. Félénksége, játékosága, macacssága ismerős tulajdonságok. A verses mesében Kormos István játszik a szavakkal (mackó-Mackor-Vackor). E mellett a halmazás, a megszemélyesítés, a rím- és motívumismétlés, a hangulatfestés, hangutánzás eszközeivel él szinte minden fejezet történetében. Ötletesen csempészte be meséit és a népdalokat is, melyek mozgalmasabbá teszi a történetet, s a szöveget. (*Mese a csöpp aranyhalacsckáról meg a pórul járt csukáról, Mese Berengár királyról, Mese a török basáról, a basa hasáról meg a kakasáról, Hej, koszorú, koszorú, Fehér liliomszál*)

A könyv sikerén felbuzdulva folytatásként megszületett a *Vackor világot lát* című mese. Itt Vackor már nem óvodás, de még nem is lehet iskolás, mert egy egész telet a fővárosban tölt. Ez egy kicsit megbontja a trilógia egységét, hiszen visszazökken Vackor medvévé.

A történetek szerkezetileg hasonlóak az óvodáskort bemutatókéhoz, de kicsit halványabb ez a része a Vackor-trilógiának, sőt a fejezetek végén hiányzik a megszokott összefoglaló két sor, ami lezárja a történeteket.

A trilógia harmadik meséje a *Vackor az első bében*, amelyben a szerző az óvodáskor rövid bemutatása után folytatja Vackor történetét. A „lompos, loncsos és bozontos, pizén pisze kölyökmackó” iskolás lett.

¹³⁰ | vö. VASY Géza, I.m., 2002, 149.

A kapcsolatot az első és a harmadik mese között az is bizonyítja, hogy visszatért a kétsoros összegző mondat a fejezetek végére, valamint, hogy minden történet tanulságot hordoz magában.

„A Vackor-versek változatos, gyermeki képzeletet is élénkítő ritmusvilágát a jambikus-trochaikus emelkedés-ereszkedés ciklikussága adja, de a sok esetben előforduló sorkezdő hangsúlyos szótagok az ütemes verselést is megengedik. Mindez az élőbeszéd hajlékonyságát varázsolja bele a poétikai zenei teremtettség ívébe, mely ív átvezeti a gyermeket a másik világba.”¹³¹ Ugyanakkor ez a forma alkalmassá teszi a szöveget, hogy magába tudja olvasztani a népi mondókat, énekeket vagy saját Kormos mesét. A Vackor mesék szókinccse a gyermekekre tekintettel egyszerű, ritkán, használ régies kifejezéseket, egyéni szóalkotásokat, mint pl. mizserált, megyen, leszen, iszó, besétikál, hőringet, kolontos, lompos, boglyos, loncsos, vihánccal, vihánccal harsány nevetés. Kormos István Vackor-történetei a kalandok során a világban a helyét megálló hőst tartalmazó nevelődésgény mesei megfelelői: Kormos szocializációs folyamatnak veti alá a kismackót, de didaxis és moralizáló szándék nélkül, inkább ironikusan és önironikusan fogalmazza meg a beilleszkedéshez szükséges magatartásmintákat.¹³²

5. 4. PRÓZAI MESÉK

A hetvenes években Kormos István szakított a tőle megszokott verses formával, prózában írta, a modern mese jegyeit magán viselő, humorban gazdag, vidám, groteszk meséit. Mai meséket írt, mai gyerekeknek, mai környezetben. *A Zöldbajusz Marci királysága* (1972), *A zsiráfnyakú cica* (1974), *A pöttyös zöld lovacska bátyja* (1977) mesék létrejöttében szerepet játszott valamilyen kép vagy plakát.

A Zöldbajusz Marci királysága című meséjét Würtz Ádám egy nyugat-európai gyer-

mekrajz – kiállításra készített plakátja ihlette. *A zsiráfnyakú cica* mese rajzországban, Színpompániában játszódik. Prücsköt, a zsiráfnyakú cicát Varázspapírból szabta és Tündérfestékből festette Gyurka, az udvari postás, Express unokája.

Színpompánia csodálatos ország tündöklő színekkel, s csak egyetlen ellensége van, Gonosztódor és Felhőkatonái, akik tönkre tudják tenni az országot. Ceremóniamester és áspis felesége, Lilamorc, akik az ország vesztét akarják „... azt sütötték ki, hogy elkoszikáznak az udvari hintón a Felhőkatonákhoz, s megkéri Gonosztódort (aki melleleg Lilamorc édesbátyja volt), hogy rontassa össze nagy égzengéssel Színpompánia határait, hadd ázzanak tönkre a házak, a tetők, az utcák, mázolóddjanak szét az ország csodálatos tündöklő színei.

Egy tüzes táltost gyorsan hintóba fogtak, elindultak a koromfekete éjszakában, lopva, hogy senki ne lássa őket. A Ceremóniamester ült a bakon, Lilamorc a hintóban. Veszettül hajtottak az éjszakában, fölöttük egy világcsúfja varjú káromgott, mutatva az áru-lókban az utat Gonosztódor csapatai felé.¹³³

A fent bemutatott groteszk helyzet, az ironia a szereplők értékrendjét is közvetítik. A teljes sötétség Színpompánia vesztét, a halált jelenti, de a gonosz terv meghiúsul, Prücsök leleplezi a cselszövést, s ezzel megmenti az országot. A sötét színek, a koromfekete éjszaka, a világcsúf varjú, mint a halál szimbólumai jelennek meg a mesében, de a halál fölött győz az élni akarás. „És mi lett Prücsökkel?... Attól kezdve egész nap Gyurkával játszadozott, néhanapján meg Pirossal. Este a postaláda házikóban üldögéltek, a híres zenebohóc Trombita trombitált neki, a még híresebb kötél-táncos Ugrondi ugrált, Express bácsi meg vacsorát főzött. Ott élnek ma is, vidám barátságban.”¹³⁴

Kormos István játékossága, leleménye a névadásban is megmutatkozik. Meséje szereplőinek játékos, beszédes neveket adott: Prücsök, Express, Paletta, Ugrondi, Trombita, Gonosztódor, Lilamorc.

¹³¹ | VALASTYÁN Tamás, *I. m.*, 2006, 132.

¹³² | HAVASRÉTI József, Boldizsár Ildikó: *Varázslás és fogyciklóra. Mesék, mesemondók, motívumok*—<http://WWW.c3.hu/scripta/jelenkor/1998/05/havas.htm>(2011. november 2.)

¹³³ | KORMOS István, *A zsiráfnyakú cica = K. I. A Pincérfrakl utcai cicák és más mesék*, Bp., Osiris Kiadó, 2002, 104-105.

¹³⁴ | Uo., 106.

A *pöttyös zöld lovacska bátyja* című mese Reich Károly linómetszeteivel vannak kapcsolatban, melyek a brazilai magyar nagykövetség épületét díszítik. A folklór ihletésű színes metszetek képzeletmozgósító hatásúak. Ezekhez hűen népmesei elemek és motívumok felhasználásával írt Kormos István egy gyönyörű mesét.

Kormos meséje a tündérmese transzformációja. Transzformáció létrejöhet az új mesei helyzethez, környezethez, időhöz való alkalmazkodás során, attól függően, hogy a változás egyes motívumokat vagy az egész mesét érinti.¹³⁵

A mese menete, a cselekmény linearitása megegyezik a tündérmesékkal. Az író figyelmet fordít a hármas tagolásra, a párhuzamos szerkesztésre, mint nagyon lényeges esztétikai eszközökre, melyek erősítik és hangsúlyozzák a szerkezeti elemeket.

A népmesékre jellemzően a kezdő formula összetett felépítésű, bár nem a közismert „Hol volt, hol nem volt” – bevezetéssel indul a mese, mégis a népies, ízes nyelvezet egyértelműen bizonyítja a folklór hatását. A mese a Szigetközben, a régmúlt gyermekkor helyszínein játszódik – a műmesékben gyakran helytörténeti utalásokat találunk –, egyedül Lipitonka mesebeli hely. Az öreg halász, Bibés Bence hajdan huszár volt, de százévesen is halászat a Dunán. A kezdeti nehézség azzal indul, hogy mire partot ér a kifogott óriás hallal, „... lecsapott a magasból egy sárkány, tüzes gomolygó szájjal, s fertelmes karmos négy lábával elkapta a halat.”¹³⁶ Bence apó nem hagyta magát, s mángorlófával rácsapott a sárkány körmeire. Nem maradhat el a Kormos-féle versbe szedett válasz:

„Megállj, megállj Bibés Bence!

A négy körmöm odaveszve.

De nem soká ordibálok:

Egy nagy bosszút kitalálok!”¹³⁷

Nem váratott magára a sárkány bosszúja, elnyelte Kisbencének – Bence apó unokájának – mátkáját, aranyhajú Zsófikát.

Kisbence füttyös madár módjára furulyázott a cserefa tetejében, miközben a történetből az is kiderül, hangszere csodás eleme a mesének. Hangjára a tehenek énekelnek, sőt táncra is kerekednek, hisz varázserővel bír az „ötlíki szerszám.” Az író a késleltetési eszközével él, az egyik legerősebb esztétikai eszközzel, mellyel a várakozás izgalmát erősíti, valamint késlelteti az események bekövetkezését.

Kisbence hűséges barátai, a legyezőfarkú páva, a piros szarvú tehén, a pöttyös zöld lovacska, s bátyja, a rettenthetetlen piros táltos segítői a főhősnek. A piros táltos segítségével Kisbence kiszabadítja aranyhajú Zsófikát a sokfejú sárkány karmai közül. Jutalmul csodás átváltozások történnek. A csodálatos furulya segítségével a halászkunyhóból palota, Bibés Bencéből király lesz. A csoda tehát, mint természetes mesei elem van jelen a mesében.

Összetett záróformula zárja a mesét, melyben a valóságos és mesei szereplők ünneplik az ifjú párt.

„Folyt a lé meg a lé, még a sánta kutyák is halcsonttal hajigálóztak, a dunai öreg békák is halat ettek, a bécsi autózgató turisták is mézes peracet ropogtattak. Három cigánybanda húzta a talpalávalót, sőt! a piros táltos, a piros szarvú tehén, a pöttyös zöld lovacska és a legyezőfarkú páva elcsípett a határban egy veres rókát, hegedűt nyomtak a mancsába, és az is ott muzsikált, ha akart, ha nem, ahogy csak győzte.”¹³⁸

A *Pincérfrakk utcai cicák* (1976) című meséről Vasy Géza írja: „Kormos gyermekirodalmi művei közül a didaktikusságtól mentes játékoság itt a legtisztább és legeredetibb.”¹³⁹ A *Pincérfrakk* utcában dúló kutya-macska háború mulatságos s groteszk jelenetek sorozata, ugyanis itt a macskák a bátrak, az erősek, a Lajosoknak keresztelt s számokkal ellátott kutyák a „gyáva cenkek”. A mese főhőse Mörrenmorcogi Micó, akinek hat társa van, ők együtt a Hétrettenetek.

¹³⁵ | vö. BOLDIZSÁR Ildikó, *Im.*, 1997, 203.

¹³⁶ | KORMOS István, *A pöttyös zöld lovacska bátyja*, Bp., Móra Könyvkiadó, 1977, 4.

¹³⁷ | Uo., 5.

¹³⁸ | Uo., 23.

¹³⁹ | VASY Géza, *Im.*, 2002, 150.

Egyik öccse Bilkeygorzó, az állandóan nőszül-
ni akaró macska, másik Rafael, a költői lel-
kületű öccs. Húguk, a szépséges Lédiell. Az
ötödik, hatodik, hetedik rém pedig Háj, Iháj,
Mihály–faluról a fővárosba került macskák.

A Cincérfark utcában élő hét kutya retteg
a macskáktól, akik rendszeresen győzelmet
aratnak felettük. Az egyik ádáz küzdelem-
ben IX. Lajos, a dakszli fogságba esik, akinek
Lédiell elmeséli Mörrenmorcogi Micó me-
ségjét. Ez a mese már a Vackor–trilógiában is
szerepelt, itt pedig az életből ellesett pillanat
alátámasztására szolgál.

„Puli mondja:

„Herr, herr, herr!”

Farkaskutya:

„Hörr, hörr, hörr!”

Bósz komondor:

„Morr, morr, morr!”

Kuvasz,

pincsi,

foxi,

vizsla

velük ugat összevissza:

„Herr, herr, herr!”

Hörr, hörr, hörr!”

Morr, morr, morr!”

Mörr, mörr, mörr!”

Szépén összegyűltünk heten,
macskának itt nincs kegyelem!”¹⁴⁰

A hangutánzó szavak a kutyák haragját,
erejét érzékeltetik, de a Mörrenmorcogi
Micó által tönkrevert kutyák fajtájuk sze-
rint azt se mondják: Nyekk! Nyikk! Nyakk!
Mukk! Makk! Nyiff! Nyaff! A mese a béke, a
nyugalom helyreállításával zárul, „Fő a barát-
ság! jelszavával.

A mozgalmas cselekményű mesét verses
betétek színesítik.

¹⁴⁰ | KORMOS István, *A pincérfarkk utcai cicák*, I.m., 2002, 93.

06 | CSUKÁS ISTVÁN

Csukás István napjaink gyermekirodalmának kiemelkedő képviselője, költője, meseírója. Miközben mesél, akkor sem tagadja meg költői mivoltát, szinte minden meséjébe belecsempész egy-egy kis verset. Amikor gyerekeknek ír, nagyon sok mindent a gyerekkorából merít. Például a *Keménykalap és krumpliorr* című könyvének írásakor már megvolt az elátkozott fagylaltos figurája, akitől senki sem vásárol. Törte a fejét, hogy hogyan nevezze el, s akkor eszébe jutott, hogy Kisújszálláson, ahol felnőtt, volt egy Bagaméri nevű fagylaltos. Ezután már csak a rímelt kellett hozzáadni: Itt van, megjött Bagaméri, a fagylaltját maga méri.

Szereti a gyerekeket, jól érzi magát közöttük, velük elfelejti gondjait. Fontosnak tartja, hogy mit olvas a gyerek, mit olvasnak neki, milyen mesefilmet néz, mert nem mindegy, hogy mit épít be a lelkébe.

Arról, hogy miért lett gyermekíró, Csukás István így vall: „Sokszor elmondtam már, ha arról faggattak, hogyan is kezdtem a gyerekeknek írni, hogy régen, még ifjú költő koromban fülön csipett Kormos István, és dörögő hangján megkérdezte: miért nem írsz meséket? Valami olyasmit dünnyögtem, hogy nem értek hozzá, meg hogy még sosem próbáltam... Akkor éppen itt az ideje, hogy megpróbáld! – mondta szigorúan Kormos, s rögtön ott helyben, valamelyik kávéházban vagy talán az utcán megrendelt tőlem egy mesekönyvet.”¹⁴¹

Csukás István hónapokig próbálkozott, mire megszületett az első mesefüzére egy posztó csacsiról és Mirr-Murr nevű barátjáról, *Egy szürke kiscsacsi* 1967. A könyv sikert hozott,

Csukás István pedig kedvet kapott a gyermekkönyv íráshoz. Kezdték megszeretni az írásait, egyre több megrendelést kapott. Később a televízióhoz került, ahol a szerkesztő javaslatára esti mesét készítettek Mirr-Murr kandúr történeteiből.

A *Mirr-Murr* és a *Legkisebb Ugrifüles* Foky Ottó figuráival és rendezésében készült. Ezután a *Pom Pom* történetei következtek, melyeket Dargay Attila rendezett. Pom Pom mesefigurája az író számára a legkedvesebb. A *Nagy Ho-Ho-Horgász* című mese véletlenül pattant ki a fejéből, de sok művet megrendelésre írt. Megrendelésre készült a *Sebaj Tóbiás* című gyurmafilmsorozat is.

6. 1. SÜSÜ, A SÁRKÁNY

A *Süsü, a sárkány* című meseregény 1976 karácsonyára készült el. „... megrendelésre írtam a Süsüt is. Persze baráti megrendelésre... Takács Vera dramaturg és Szabó Attila rendező barátom elkapott egy beszélgetésre, hogy kellene egy bábfilm egy jóságos figuráról, aki behemót, de jószívű... S ott rögtön, a folyosó sarkában belemelegedve eljátszva, ötleteket röptetve, vidáman megegyeztünk.”¹⁴²

Süsü hangja Bodrogi Gyula lett, a film grafikusa Gaál Éva volt, Bergendi István pedig zenét írt a filmhez. Műmese, de közeli rokonságot mutat a tündérmesékkal. „A mesehősök, a cselekmény mozzanatait, a mese

¹⁴¹ | CSUKÁS István, *Hogyan lettem gyermekíró?* = C.S.I., Költők éhkoppon, Bp., Osiris, 1996, 61.

¹⁴² | Uo., 64.

nyelve állandó párbeszédben vannak azzal a bizonyos „őstípusú” tündérmesével: már a kezdőszituáció... utal a mesei sztereotípiára, csak ennek ismeretében válik érthetővé és élvezhetővé nemcsak Süsü sajátos helyzete, hanem az egész mese humora is. A mese értéke a klasszikus mesei történetek fonákjának megmutatásában rejlik.¹⁴³ Van kezdő – és záróforma, bonyodalom, próbák, győzelem, boldog befejezés. A szereplők is tündérmesei alakok: sárkány, királyfi, öreg király, királylány. Csukás István így vall erről: „Népmesei motívumok tudatosan kerültek a történetbe, hajlottam rá, hogy használjam őket.”¹⁴⁴

A 13 fejezetre osztott meseregény a sárkányok birodalmában kezdődik, ott él a sárkányok királya kilenc gyermekével. Süsü a legkisebb szegényszemre egy fejjel jött a világra. A keményszívű apának három feje van, testvéreinek szintén, a nagyapának hét, a dédapának tizenkettő, az ükapának huszonnégy feje volt. Süsü azonban nem csak ebben különbözik a rokonaitól. Neve is tükrözi jellemét, süsüséget, együgyűségét. Én vagyok a híres egyfejű, a nevem is ennyi, csak Süsü. De én egyiket sem bánom, egyfejűként élem a világom – énekli.

Az apa és a testvérek nem tudják elfogadni a másságát. Nem csak a fejét, hanem a sárkányoktól eltérő jellemét sem.

Paradoxonnal él Csukás István Süsü bemutatáskor. „Szelíd volt, mint a bárány, félnék volt, mint egy kecskegida, jámbor volt, mint egy kolduló barát.”¹⁴⁵ Süsü egy feje ellenére megkapta az esélyt az apjától, hogy igazi vérengző sárkánnyá változzon, de ő szelíd, ahelyett, hogy bántaná az ellenséget, inkább ápolja, gyógyítja. Ráadásul nem titkolja, hanem büszke rá, s boldogságában egy dalt dúdolt.

„Ó, ha rózsabimbó
lehetnék!
Rám szállnának szépen
a lepkék!
Kicsi szívem vélük
dobogna!
Nem lennék ilyen nagy
otromba!
Ezt a vágyam senki

se érti,
Se gyerek, se nő és
se férfi!
Senki, senki itt a
világon,
mi is az én titkos
nagy álmom!”¹⁴⁶

A sárkányos természetű apa kitagadta, elzavarta otthonról elfajzott, „korcs” fiát – népmesei fordulat –, s a sárkány felfogású – és neveltetésű testvérei is kicsúfolják a deviáns Süsüt.

Az író lírai lélekkel ruhazza fel a sárkányt, aki lepkét kerget, rózsabimbó szeretne lenni, ugyanakkor hatalmas termettel és mérhetetlen erővel rendelkezik, aminek nincs tudatában (paradoxon).

Útja során találkozott favágókkal, kőfejtőkkel, zsoldos katonákkal, akik mind elmenekültek előle, amikor meglátták. Süsü ugyanis félelmetes az emberek számára akkor is, ha igazából nem is az, hiszen udvariasan köszön, bocsánatot kér a kellemetlenkedésért, ő csak egy lepkét keres. Az emberek azonban nem hisznek neki, egy sárkány csak gonosz lehet. A mesékre jellemző hármasszám is megtalálható a cselekményben.

A sárkány híre eljutott a királyi várig. A királyi vár azonban nem kacsalábon forgó palota. „A nagy virágos rét szélén, a krumplivermek után, a veteményeskert mellett állott a királyi vár! Hát, elég ütött-kopott, meg rogyadozó, meg mállott vakolatú volt, egyetlen tornyán a szélkakas is berozsdásodott, hogy csak minden szökőévben nyikorgott egyet. De azért vár volt! Sőt királyi vár, mert benne lakott a király, és ahol a király lakik, az a királyi vár!”¹⁴⁷

Az öreg király ebben a várban ugyanúgy fázik, mint ahogyan Móra Ferenc Didergő királya. Ő is a favágókat várja, hogy befűtsenek, ám zsoldosok jönnek a sárkány hírével. Csukás István ironikusan mutatja be a zsoldosok „hősiességét”, akik „szembeszálltak” a sárkánnyal, s több fejét le is vágta. A zsoldosok vérszomjasnak, gonosznak festik le Süsüt, így nem mer senki a sárkány ellen vonulni. A hadvezér a vázába bújlik, egyetlen reménység, a népmesék reménysége, hátha jár erre valaki,

¹⁴³ | LOVÁSZ Andrea, *Mai magyar meseregények. A meseregény kora?* Lm., 2007, 102.

¹⁴⁴ | STEFKA István, *Meseszöveés magyar módra*. Napi Magyarország 2000/24., 24.

¹⁴⁵ | CSUKÁS István, *Süsü, a sárkány*, Bp., RTV Minerva, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1980, 5.

¹⁴⁶ | Uo., 6.

¹⁴⁷ | Uo., 14.

valaki királyfi, aki legyőzi majd a sárkányt.

Süsü szerencséjére találkozott a kóbor királyfival, a bátor lovaggal, aki minden bajba jutotton segít.

A királyfi Útilapu Birodalom királyának huszonhatodik fia – nem népmesei szám –, s mivel otthon szűkösen voltak, úgy döntött, kóborolni fog, s segít a rászorulóknak. Süsü felbátorodva azon, hogy a királyfi nem fél tőle, barátságot köt vele, s közösen folytatják útjukat a sárkánytól rettegő város felé.

A népmesékre jellemző sztereotip helyzetek, a dialógusok, az ismétlések megtalálhatók Csukás meséjében is. Például találkozás a cölöpverővel, a szénégetővel, a sárkányfűárussal, vagy a győzelem előtti kitérő.

Csukás nyelve „hol tündéries, légies, költői, hol mindennapien vaskos, hol gyermeki”.¹⁴⁸ „Üdvözöllek, dicső lovag, szép a ruhád, szép a lovad! Mi szél hozott, mondssza, erre, és mi vajon szíved terve?”¹⁴⁹

„Szép vagy, mint a rózsaszál, ó, te kedves királylány! Orcád piros, szemed fényes, szíved-lelked mily fenséges.”¹⁵⁰

„– A csuda vigye el! A nyavalya törje ki! Az ördög szánkázzon a hátán! A holló vájja ki a szemét! A lapos guta üsse meg! A gömbölyű guta üsse meg! Mindenféle guta üsse meg! A mennykő csapjon belé! Nyíljon meg alatta a föld! Verje el a jégeső! Vigye el az árviz! Temesse be a hó! A hóhér vágja hátba! A tésztakészítő asszony cakkozza ki a fülét! Csináljanak gumipuskát füléből, és lőjék ki a fejét! A sírásó legyen az utolsó barátja! A... a... a...”¹⁵¹ Az író a fokozás, a túlzás eszközével él.

„– Hejhó! Hejhó! Ipiapacs, megfoglal! – rikkoltozott Süsü.”

„– Királyfi, védj meg! Már megint bántanak! Már megint el akarnak úzni! Védj meg, hiszen a barátom vagy!”¹⁵² Csukás István utánozza a népmese nyelvét, de átalakítja azt, így válik egyedivé, humorossá, Csukássá.

A tetőpontot a mesében a bajvívás jelenti. Az író nem hősiessé bajvívást ír le, hanem egy mókás fogócskát, játékos bújócskát. Mélyül a paradoxon, ugyanakkor a humor, a helyzetko-

mikum pergővé teszi a szöveget. Gyermekien viselkedik Süsü, amikor nagyokat rikkantva bejelenti, hogy győzött, s követeli a királylányt. Meglepő fordulatként a dühös Dadus jelenik meg, aki nem elég, hogy kiabál, hanem mindenfélét hajigál a meglepett sárkányra.

Paradoxonokkal él az író akkor is, amikor a gyáva hadvezérről vagy a harcias Dadusról ír, vagy akkor, amikor a gyermeklelkű Süsü arra kéri a királyfit, hogy védje meg. A hatalmas sárkány megjegy a Dadustól, s a királyfi védelmét kéri.

„Süsü toporzékolt, szipogott és a könnyét nyelte.

– De én nem akarok győzni! Én nem akarok király lenni! És nekem nem kell ez a vacak királylány!”¹⁵³

A barátok lelepleződnek, ám a boldog vég nem maradhat el. A királylány és a királyfi egymáséi lesznek, Süsü pedig udvari fő–fő sárkány lesz, aki minden házimunkát elvégez, s meleget csinál a didergő királynak. Szeretetre méltó lényével legyőzte az emberekben lappangó félelmet, előítéletet, elfogadták más-ságát, sőt otthonra lelt. Emberségből, segítőkészségből, szeretetből példát mutat nekünk.

6. 2. SÜSÜKE, A SÁRKÁNYGYEREK

A gyerekek kedvenc meseírója, Csukás István, több mint húsz esztendeje bocsátotta útjára példátlan népszerűségű mesehősét, Süsüt, a sárkányt, hogy belopakodjon a gyerekek és a gyermekkorukat nem felejtő felnőttek szívébe. Most, a történet folytatásaként, Süsü újszülött gyermekéről mesél nekünk az író. Süsükéről, aki az elkomorult Sárkányföldre gyermeki derűjével, csintalan szertelenségével visszalopja a vidámságot, a tiszta érzelmeket, és az igaz barátság erejével visszavarázsolja Sárkányföld egére az életadó Napot (fülszöveg).

A Sárkányföldön játszódó meseregény 6 fe-

¹⁴⁸ | KOMÁROMI Gabriella, *Mesehős és tévésztár. Csukás István: Süsü, a sárkány*–K. G., A gyermekkönyvek titkos kertje, Bp., Pannonic Kiadó, 1998, 288.

¹⁴⁹ | CSUKÁS István, *l.m.*, 1980, 24.

¹⁵⁰ | Uo., 24.

¹⁵¹ | Uo., 28.

¹⁵² | Uo., 39.

¹⁵³ | Uo., 40.

jezetből áll. Süsü és a Sárkánylány elindulnak haza Sárkányföldre, hogy Süsü népe királya legyen, s elfoglalja az üresen álló trónt. Süsü mesehősként nem illik bele az emberi környezetbe, ezért Csukás István visszaküldi saját mesei környezetébe.

Elbúcsúztak az emberektől, a királyi udvar lakóitól, a Kiskirályfítól. Süsü nehezen szakadt el eddigi otthonától, mivel szíve tele volt sok szép emlékekkel.

Sárkányföld nem olyan, mint az emberek világa, ott ugyanis a gyümölcsök háromszög és kocka alakúak, a Napot sehol sem lehet látni, a virágok üvegből vannak, a méhecskéknak és a madaraknak két fejük van. Újra a fantázia, a mese csodálatos világában vagyunk, ahol minden megtörténhet.

Hamarosan megszületik a királyi pár gyermeke, Süsüke, akinek szerepeltetésével hangsúlyossá válik a gyermekivel, a játékkal való hasonlóság. A kalandok is gyermekiek, ugyanakkor meseiek.

Csukás István csodálatos világot tár elénk, ahol a szereplők megtanítják, hogy az irigység, a harag rossz tanácsadó, s hinnünk kell a barátság megváltó erejében. Mindkét meseregényre jellemző, hogy a szerző nem rombolja le a mesevilág és a való világ határát, a mesevilág teritoriuma szélesedik ki újabb területek, szereplők, események bemutatásával. Nemcsak a megszokott mesei történetek zajlanak, hanem a mesei hagyományok újabb vonásokkal gazdagodnak.¹⁵⁴

6. 3. POM POM MESÉI

A *Pom Pom meséi* is megrendelésre születtek. A mesék több kötetben, különálló történetekként íródtak. Az állandó szereplők: Pom Pom, Bogyó (más néven Picur) az iskolás lány és Gombóc Artúr. Vannak, akik csak egy-egy részben jelennek meg, például Radírpók,

Festéktüszszentő Hapci Benő, a bátor Tintanyúl, Madárvédő Golyókapkodó, a civakodó cipőikrek, a lesből támadó ruhaszárítókötél stb. Ezek a hősök egyáltalán nem hasonlítanak a népmesékből megismert hősökre. Ők a gyermeki játékos fantázia mulatságos teremtményei. „Formájukat tekintve a mesék közös vonása a keretelbeszélés, vagyis beágyazott mesebetétekből épülnek fel.”¹⁵⁵ A mese általában mindig ugyanúgy kezdődik – kivétel a Festéktüszszentő Hapci Benő története –, hogy az író bemutatja Pom Pomot: „Hogy kicsoda Pom Pom? Hogy nem ismeritek? Ó, igazán senki sem ismeri, mert hol ilyen, hol olyan! ... Most milyen? Most leginkább egy szőrsapkához hasonlít...”¹⁵⁶

Ha akarja, olyan, mint egy szőrpamacs vagy szobafestő-pemzli, vagy papucs orrán pamutbojt.

Pom Pom egy faágról száll át Bogyó fejére, s aki látja, a kislány hajának hiszi. Ez azért jó, mert így senkinek sem tűnik fel ez a különös lény, és senki sem hallja a történeteiket, beszélgetéseiket. A történet általában azzal kezdődik, hogy Pom Pom és Bogyó találkoznak, a kislány legtöbbször iskolába megy, Pom Pom pedig elkíséri. Közös a történetekben, hogy útközben Pom Pom szórakoztatja, felvidítja a kislányt különböző történeteivel.

A Pom Pom mesékben Csukás István eltávolodik a népmesétől, pikareszk vonásokat fedezhetünk fel a történetekben, másrészt mesék a mesékben, s általában Bogyó aktuális problémájához kötődnek.

Csukás István meséi azt sugallják a gyerekeknek, hogy fogadják el magukat, s a másik embert olyannak, amilyen. Szeressék, segítsék egymást, s mindezt derűvel tegyék. Az író így nyilatkozott a derűvel kapcsolatban: „Ami az én derűmet illeti, az elszánás. Én egyszer elhatároztam magamat, és azóta lehetőleg csak derűs, életvidám meséket próbálok írni. Anynyi életörömet kell belegyömöszölni a gyerek fejébe, amennyit csak lehet, hogy 40–50 éves koráig kibírja valahogy.”¹⁵⁷

¹⁵⁴ | Vö. LOVÁSZ Andrea, *lm.*, 2007.104.

¹⁵⁵ | TÓTHNÉ DR. SZÜCS Éva, *Csukás István meséinek éltető humora*, Módszertani közlemények. 1999/5., 198.

¹⁵⁶ | CSUKÁS István, *Pom Pom meséi* – CS. I., *Szegény Gombóc Artúr*, Bp., Móra Könyvkiadó, 1979, 3.

¹⁵⁷ | SZUNYOGH Szabolcs, „Elszántam magam, hogy csak derűs meséket írjak”, *Köznevelés*, 1993/49., 4-5.

07 | LÁZÁR ERVIN CSODÁLATOS MESEVILÁGA

„Talán kezdjük úgy e kurta mesét, hogy ballag az utcán egy nagy bajuszú, rozmárbajuszú, harcsabajuszú, lelógó varjúsárnybajuszú férfi. Lassú medveléptekkel ballag. Vagyis súlyosan, de egy kicsit lomhán is. Nem tudni, hova ballag, ő se igen tudja, de ez most nem érdekes. Már estefelé jár az idő, furcsa árnyékok nyújtózkodnak az utcán, s a nagy bajuszú, rozmárbajuszú, harcsabajuszú, lelógó varjúsárnybajuszú férfi dűnnyög az árnyékoknak. Ezt dűnnyögi: Te árnyék, te ott nagyon hasonlítasz valamire! Vagy valakire! Még nem tudom, hogy mire vagy kire, de mindjárt kitalálom. Mert író lennék, vagy mi a csuda? Ki is találtam, hogy kire hasonlítasz! Énrám hasonlítasz, Lázár Ervinre! De hát úgy nem hívhatlak, úgy engem hívnak. Elnevezlek hát Tejbajuszánnak! Vagy Szegény Dzsóninak! Vagy inkább Berzsián szeretnél lenni? Nem, nem. Legyél csak Tejbajuszán, olyan tatáros képű alak vagy! És legközelebb megírlak az egyik könyvemben!

Úgy is tett a nagy bajuszú, rozmárbajuszú, harcsabajuszú, lelógó varjúsárnybajuszú író, aki el szokott beszélgetni nemcsak az árnyékokkal, hanem madarakkal, lovakkal, képzeldő kisfiúk-

kal, vagy saját képzelt teremtményeivel: Mikkamakkával és Berzsiánnal, Ló Szerafinnal és Aromóval.

Séta után hazamegy, és megírja a beszélgetéseket. Így születtek gyönyörű mesekönyvei, mint például „A kisfiú meg az oroszlánok” vagy a „Bikfi–bukfenc–bukferenc” vagy a „Berzsián és Dideki” és a „Gyere haza, Mikkamakka” vagy a „Bab Berci”.¹⁵⁸

A modern magyar gyermekirodalom legnagyobb mesemondója Lázár Ervin. Műveivel bebizonyította, hogy nem lehet élesen kétváltástani a gyermek- és felnőttirodalmat, és egyike volt azoknak, akik hozzájárultak ahhoz, hogy a magyar meseírás ismét a reneszánszát élje.

A „Lázár–mese „lecke” anyanyelvből, emberségből, világismeretből.”¹⁵⁹ Mesevilágában szeretet és tolerancia uralkodik. Alapmondanivalója: képesek vagyunk megváltozni és megváltoztatni életünket a legfontosabb érzelem, a szeretet által. Lázár Ervin szerint a szeretet megtanulható és megtanítható, élni nélküle nem érdemes, nem lehet, egymásra odafigyelve és egymást segítve képesek vagyunk olyan világot teremteni, amely átsegít bennünket a nehézségeken. Fan-

¹⁵⁸ | CSUKÁS István, *Kurta mese Lázár Ervinről* = *Jobbladdák: Lázár Ervin hetvenedik születésnapjára. Szívbéli cimboráktól*, szerk. GYUTAI Zsuzsanna, Bp., Novella Könyvkiadó, 2006, 12.

¹⁵⁹ | KOMÁROMI Gabriella, *l.m.*, 1999, 229.

táziája, képzeletvilága szórakoztat, nevel, gondolkodásra ösztönöz, s kommunikációs feladatokat is ellát. Mesealakjai elindítják a gyerekek fantáziáját, fejlesztik a képi látásmódot, a vizuális készséget.

A lázári játékosság, mely rokon a gyermeki játékossággal, kitűnő feszültségoldó. Ötleteinek nagy része gyermekektől való, hisz felnőttként is tud azonosulni a gyermekek gondolati, érzelmi világával, érti és beszél a nyelvüket. Nagyon jól tudja, hogy a gyermekekkel megérinteni, elfogadtatni, megszerettetni csak akkor lehet valamit, ha az nem idegen tőle, ha képes vele azonosulni. Jó példa erre unokaöccse, Szabó Kristóf, a későbbi Babó Titti, aki Miska macskát (a gyerek számára kiejthetetlen szó) Mikkamakkának keresztelte át. Így lett Berzsenyi Dánielből Berzsián, ostorból Östör király, Vathy Zsuzsából, Lázár Ervin szintén író feleségből Vacskamati.

Lázár Ervin nem felejtette el gyerekkori nyelvét, ezért tud odafigyelni a mai gyermeknyelvre is. Leányával, Fruzsinnával is írtak közösen meséket. Így születet meg Dideki, a csigacsalogató gyermeki ütemezéséből az „ég a háza-dideki”-ből, vagy a XX. századi irodalmunkkal foglalkozó irodalmárunk nevéből a pomogácsok, az ocsmány és rondából az ocsmonda, vagy ilyen halhatatlan személynév-keresztnév a rettentő és adáz szavunkból az Áttentő Redáz ötvözet.

Mint a népmesékben, az író műveiben is megfigyelhető a természet mély és értő szeretete, hiszen Alsó-Rácegrespusztán a természet része volt, mint maga az ember, maga Lázár Ervin is. Rácegresi és Pácegresi – melyben a Rácegresi név tiszteletadás Illyés Gyula szülőföldjének, és saját gyermeksége világának, Rácegrespusztának.¹⁶⁰ Több interjúban is megerősíti Lázár Ervin azt, hogy Rácegrespuszta iránti nosztalgiaja végigvonul írásain. „Első hazatérésem óta látom, hogy esik szét az a világ, de abban a pillanatban, ahogy ötszáz méterre eltávolodom, a fejemben felépül a régi puszta, s azt senki nem

fogja elvenni, elpusztítani, mert bennem él. Ezzel úgy van az ember, hogy nem csak a táj és az épületek alkotják az ember hazáját, hanem a közösség is.”¹⁶¹

Nyelvezete is erősen kötődik a gyermekkorhoz, ízes, népies, amikor elengedi játékos fantáziáját. „Én Alsórácegresen tanultam a nyelvet. A gyermeknyelvre később odafigyeltem, mert rengeteget lehet tanulni belőle. Soha nem jutott eszembe, hogy amikor írok, valamilyen különleges mutatványt csinállok. Játsszogatni szoktam szavakkal. Írófejlődés szempontjából az életemet nem vizsgálgattam soha. Lehet, hogy akkor egyetlen sort sem mertem volna leírni. Fruzsi lányom szinte alkotótársamnak tekinthető, fiam is nagyon komoly segítséget nyújtott irodalmi működésemben.

Utánozhatatlan, ahogy a gyerek látja a világot, és ahogy közvetíti azt. Vagy a nyelvben való kis bizonytalanságai, ahogy átrendezi a szóvégeket, csak azért, hogy a számára ismeretlen szó értelmessé váljon.”¹⁶²

Lázár Ervin szívesen él a gyermeknyelvi botlásokkal. Tupakkája szerint a manók: „Szétszélednek a világban, odaszegődnek egy-egy emberhez és vigyorgatnak, mélabúznak, mérgeznek, érdelnek, kotnyeleznek, titokzálnak, bölcseznek, rosszmájúlnak, rontanak-bontanak.”¹⁶³ Ilyen Rimapénteki Rimai Péntekh csavaros eszmefuttatása szegény Bab Bercihez: „Akkor állandóan nyitálod itt nekem az ajtót.

Meg csukálod. Azt nem...”¹⁶⁴ A *soványító palacsinta* című meséjében a királykisasszony megtréfáló utolsó pályázót így jellemzi. „...szegény nagydarab, kövér, fájós lábú föl- és kitalálnok!”¹⁶⁵

Zseniális névadásai semmihez sem hasonlíthatók. Így nyilatkozott erről. „Vagy megjeleNIK a mesefigura, és ez adja a tulajdonságokat, vagy pedig van egy név, amihez vonzódnak bizonyos tulajdonságok. Ilyenkor az ember végigpásztazza az ismerőseit, s azokból is be-lerak tulajdonságokat. És már meg is született a figura.”¹⁶⁶ A meseíró ilyen figurái: Szörnyeteg Lajos, Szegény Dzsoni, Álmos Palkó stb.

¹⁶⁰ | vö. TARBAJ Ede, *Lázár Ervin sajátos világa*. I.m., 1998, 298.

¹⁶¹ | ERŐS Kinga, *Életéről mesél... Beszélgetés Lázár Ervinnel*, Magyar Napló, 2004. június=<http://www.magyarnaplo.hu/read.php?id=706> (2011. január 10.).

¹⁶² | Uo., ERŐS Kinga, Magyar Napló, 2004. június

¹⁶³ | LÁZÁR Ervin, *A manógyár = L.E., A manógyár*, Bp., Osiris Kiadó, 2002, 8.

¹⁶⁴ | LÁZÁR Ervin, *Bab Berci kalandjai*, Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó, 1989, 36.

¹⁶⁵ | LÁZÁR Ervin, *A soványító palacsinta*. I.m., 2002, 19.

¹⁶⁶ | *Letézik Lázár Ervin Erdője*=http://www.kisalfold.hu/gyerekeknek/cikk/letezik_lazar_ervin_erdoje 1151447, Kisalföld online, 2005. 11. 26. (2010. június 9.)

Meséi hőseinek neveiben játékoságot fedezhetünk fel: összekever két szót, így lesz a rettentő és adáz szavunkból Áttentő Redáz. Gyakran nevezi el hőseit alliteráló szavakkal: Bab Berci, Rimapénteki Rimai Péntekh, Lopázi Lopez, Duzma Dözmő, Szeplő Sziszi, Medve Medárd, Gepárd Géza. Humorosak azok a kéttagú nevek, ahol az egyik tag mesei, a másik pedig átlagos: Anya-Banya, Szörnyeteg Lajos. Találkozunk olyan nevekkal, amikor egy szót vág ketté az író: Zsebenci Klopédia. Máskor két szót kapcsol össze: Izombizom, Csakkincs, Nyalkabalka, vagy egyszerű neveket használ, mint: Juli, Marci, Ödönke stb.

Beszélő nevei: Ragyafűrt mesterdetektív, Szőrényszőr Tejbajszán, hangutántzó-hangulatfestő nevek: Mikkamakka, Dr. Zirzur, Dömdödöm, Zordonbordon. Néhány mesehős nevének állandó jelzője is van: Nagy Zoárd a lépkedő fenyőfa, Aromo a fékezhetetlen agyvelejű nyúl, Vacskamati a szeleburdi szerzet, Ló Szerafin a kék lócsoda.

Lázár Ervin a tündérmesék kelléktárából sok elemet használ fel meséiben, de átalakítja azokat: „Ott állt a vén boszorkány a világvégi háza előtt, a tornácnak támasztva egy elhasznált villám, cipője mellett egy elrongyolódott éghabóru, cakkos szegélyű, csak azért nem dobta a szemétdombra, mert fősvény volt az istenadta, hátha jó lesz még valamire.”¹⁶⁷ Komáromi Gabriella szerint Lázár Ervin különös inverz megoldásokkal él meséiben. A lova kék, a királylánya gömbölyű, a mumusa szomorú, mert vele ijesztgetik a gyerekeket, a tündére hétfejű, egyik boszorkája százarcú, a másik, a legkisebb ellenségből segítőtvé válik. A lázári mesék szókészlete hatékony segítség az anyanyelvi nevelés területén.

Különleges mondatszerkesztése, játékosága, szóismétlései, az alliterációk, az iker-szavak kiválóan alkalmasak a helyes szóhasználatra, a beszédkézség fejlesztésére és a szókincs bővítésére:

„... egy igazi szél süvölt, örvénylik, zúzmarát hoz, dérrrel és jéggel ver, fákat csavar ki, özönvizet áraszt, tetőket tép le, kazlakkal labdázik, zúg-búg, vic sorog, megfagyaszt!”¹⁶⁸ Vagy: „Nyüszög, sikogat, kacarászik, dalol gyönyörűségében a világ. Főlragyognak rajta tűzsárgák, olívzöldek, mélykékek, pirosak. Zsiga füstöz zizzad, dolgozik.

Feldübörögnek a szivárványszínű vízesések, mint a csillagszóró, a kitörő tűzhányó, sárgásvörösén izzik a láva, sötétzölden zúgnak a fenyvesek, aransárgák a búzatáblák, és nincs megállás, mert jön az ősz; ami eddig zöld volt, azt most sárgára, pirosra kell festeni, aztán jön a tél a sok fehérrel, aztán a tavasz türkizei, rózsaszínei, élénksárgái, áttetsző zöldjei, mosolygós barnái.”¹⁶⁹

Csodálatosan képszerű mondatszövései segítik a könnyebb befogadást: „A talpam alatt rídógtak a füvek. Csak mentem: bimm-bumm. Mit nekem füvek! A fejem felett recsegték, sírdogáltak a fák. Csak mentem: dimm-dömm. Mit nekem fák! Az ég sóhajtozott, a föld nyöszörgött. Csak mentem: zitty-zutty. Mit nekem ég, mit nekem föld!”¹⁷⁰

Meséit sajátos szinonimáival gazdagítja: Röhécselni, nevetgélgni, mosolyogni, viháncolni, rötyögni, hahotázni, heherészni...”¹⁷¹

„... kódorgok, csámborgok, kujtorgok, csavargok, lézengek, lődörgök...”¹⁷²

„... hívtak emiatt kancsalnak, bandzsálnak, sandának, bandzsának, kancsinak, bandzsának, árokba nézőnek...”¹⁷³

Hasonlatai remekművek: „A legnagyobb akkora volt, mint egy jól táplált borsó, a legkisebb meg, mint egy fogyókúrázó mákszem.”¹⁷⁴

„Kriszti királykisasszony maig is gömbölyű, mint a búbos kemence, széles, mint egy szalmakazal, és vastag, mint a rácpácesresi Nagyszederfa.”¹⁷⁵

„... olyan lett Berzsian feje, mint egy hangyaboly, sűrögtek-forogtak, izegtek-mozogtak benne a gondolatok.”¹⁷⁶

¹⁶⁷ | LÁZÁR Ervin, *A legkisebb boszorkány*=L.E., Hapci király, Bp., Osiris Kiadó, 1998, 27.

¹⁶⁸ | LÁZÁR Ervin, *Szellelbélelt*, I.m., 2002, 29.

¹⁶⁹ | LÁZÁR Ervin, *Zsiga füstöt fest*, I.m., 2002, 36-37.

¹⁷⁰ | LÁZÁR Ervin, *A Hétfejű Tündér*=L.E., *A Hétfejű Tündér*, Bp., Móra Könyvkiadó, 1977, 143.

¹⁷¹ | LÁZÁR Ervin, *Bikfi-bukfenc-bukfenc*=L.E., *Bikfi-bukfenc-bukfenc*, Bp., Móra Könyvkiadó, 1976, 76-79.

¹⁷² | LÁZÁR Ervin, *Szökevény szeptők*, I.m., 1977, 58.

¹⁷³ | LÁZÁR Ervin, *A Hétfejű Tündér*, I.m., 1977, 141.

¹⁷⁴ | LÁZÁR Ervin, *Szökevény szeptők*, I.m., 1977, 51.

¹⁷⁵ | LÁZÁR Ervin, *A soványító palacsinta*, I.m., 2002, 19.

¹⁷⁶ | LÁZÁR Ervin, *Berzsian és Didaki*, Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó, 1979, 8.

Adamikné Jászó Anna szerkesztette: *A magyar nyelv* könyvében Albertné Herbszt Mária felhívja figyelmünket arra, hogy a melléknevek, és különösen az elvont melléknevek jelentését a kisgyermek a mese segítségével érti meg.

Lázár Ervin különösen kedveli az érzékletes melléknevek és állandó jelzők használatát: az ég tündérszoknyakék; mámoros, lobogó piros csoda; szivárványszínű vízesés; mélyvörös naplemente; fehér vidámság stb.

A kisgyerek nyelvi játéka a halandzsa. *A manógyár* című meséjében erre is találunk példát:

„Ballabáre misszibán
acan kamurró allabána
aszisz szenajja obbali
papája és mamája.”¹⁷⁷

Új szavakat legtöbbször szóösszetétel alkotnak a gyerekek, Lázár meséiben is találunk példát erre: „nyúlfutástanfolyam, bárányfelhőbodorító stb.

A kisgyerek nyelvi fejlődése az utánzás és az alkotás elválaszthatatlan egységében zajlik, elsajátítja a szóalkotás módszereit, fogásait, formáit; és így a szavakkal való analógiás játékok során gyakran maga talál rá azokra a nyelvközpontban élő kifejezésekre, melyeket előtte sosem hallott.¹⁷⁸

Mese reggelre című írásában a Héttalvó analógiájára Egyalvó, Kétalvó, Háromalvó, Négyalvó, Ötalvó, Hatalvóval találkozunk¹⁷⁹ vagy Berzsián, a költő balladák helyett jobbladákat ír.

Az ikerszavak használatának funkciói: a ritmus, a nyomaték, a játékoság, a kedveskedés, a tréfa vagy a hangutánzás, hangfestés. Lázár Ervin nyelvi játékaik között rengeteg ikerítést találunk. Pl.: dúlt-fült; brummogott-kummogott; mirgő-morgó; szőröstül-bőröstül; ripsz-ropsz; rontásaim-bontásaim; sürgötek-forogtak, izegtek-mozogtak; Bikfi-bukfi-bukerenc stb.

A hangok alliterációjára is találunk példát meséiben.

„– Eljöttél, Edönke, elmehetsz, Edönke – epéskedett az Első...

– Elég, Edönke, eredj!”¹⁸⁰

...

– Ödönke, Ödönke! – örvendezett az Ötödik.

– Öllelek. Örök öröm Ödönkét ölelnem...

– Örömom Ödönkétől ötszörössé ölesül!”¹⁸¹

A hangutánzásra is bőven akad példa. „vernyákolt-ver-ver-ver, nyervákolt-nyer nyer-nyer, tutujkázott-tuj-tuj-tuj, óbéga-tott-ób-ób-ób.”¹⁸² „Már az ajtóból hallani lehetett a bömbölést: Böm-Böm-Böm.”¹⁸³

Farkas Aranka a lázári szókeresztekre is felhívja a figyelmet: Bab Berci egy gyermek nyelvi kreativitását tárja elénk. „Lehet, hogy nem is tündér volt ez, hanem boszorkány. Vagy a kettőnek a keveréke. Persze lehet, hogy ez egy boszordér volt. Vagy tünkány. Akkor ezer jaj nekem!”¹⁸⁴

„Az író az esztétikum közvetítését és befogadásra alkalmassá tételének elérését elsősorban nem új nyelvrendszerrel – bár ez is előfordul, például halandzsa-szöveg nél-, hanem a kész nyelvi jelek új elrendezésével teszi, mely által az új rendben azok többet mondanak, mint köznapi állapotukban mondanának”¹⁸⁵ – írja Farkas Aranka a már említett tanulmányában.

A *Mese Julinak* cserkesze a nyelvnek a játékoságát, a kreatív nyelvi botlásokat használja fel, hogy elűzze Juli betegségét. Egvedi szóalak, szótörzítés, szófaji átcsapás, ismeretlen jelentésű szó szerepel Juli és a cserkesz beszélgetésében.

„– Micsirkász, cserkesz? – kérdezte.

– Cserkeszek – monda a cserkesz.

– Mit cserkeszel?

– Lázrózsákat.

– Itt vannak az arcomon – nevetett Juli.

– Rózsamező, rózsató, úgy elviszlek, mint a kő – szavalta a cserkesz.

¹⁷⁷ | LÁZÁR Ervin, *A manógyár*, Im., 2002, 9.

¹⁷⁸ | vö. FARKAS Aranka, „... És hát játszik az ember!” Nonszensz hagyományok és gyermeki neologizmusok Lázár Ervin nyelvi játékaiban, Iskolakultúra, 2002/10, 31.

¹⁷⁹ | vö. LÁZÁR Ervin, *Mese reggelre*, Im., 1977, 43–44.

¹⁸⁰ | LÁZÁR Ervin, *Ödönke és a tízeletes*, Im., 1977, 45.

¹⁸¹ | Uo., 46.

¹⁸² | LÁZÁR Ervin, *Sírók Fruk*, Im., 2002, 25.

¹⁸³ | LÁZÁR Ervin, *A zöld lific*, Im., 2002, 13.

¹⁸⁴ | LÁZÁR Ervin, Im., 1989, 7.

¹⁸⁵ | FARKAS Aranka, Im., 2002, 34.

– Jaj, ez jópofa! – örült Juli. – Csak éppen semmi értelme sincs.

– De rímel-bímel – mondta a cserkesz, és közelebb jött.¹⁸⁶

... Hát mit hoztál?

– Apádnak almavesszőt, Györgynek gyömbérgyökért, anyádnak fűzfaágat, hadd teremjen tercinákat.

– Micinákat?

– Ter.¹⁸⁷

A modern mesék, így a lázári mesék is élnek kontrasztokkal és paradoxonokkal. A nyelvi humornak egy sajátos eszköze ez. Minél furcsábbak, szokatlanabbak egymás mellett a szavak, s minél távolabb esnek esztétikai minőségben egymástól, annál mulatságosabbak.

A *hazudós egér* című mesében: „Az Egér az Erdei Kocsma pultján ült, egy borral telt mogyoróhéjat tartott a kezében, és a csillagokról mesélt.”¹⁸⁸

A *soványító palacsinta* királykisasszonyának értékes tárgyai is ilyenek: „Kriszti királykisasszony nem sajnálta volna érte a fele országát. Kincstárából a legszebb smaragdot. Karkötőt, gyűrűt, feliratos trikót, akármit.”¹⁸⁹

Lázár Ervin meséiben a negatív szereplő „belső metamorfózison” megy keresztül. A meseíró hisz abban, hogy az emberi jellem megváltoztatható, csak igazán akarni kell. Gondoljunk csak Kisfejú Nagyfejú Zordonbordonra, aki végül együtt bukfencezik az erdő lakóival, vagy a Százarcú Boszorka, aki így dajkálja a térdén a kis Dzsonit: „Tudod, kis Dzsoni, seprűnyélen lovagolni is jó volt, denevérként röpködni is jó volt, viharként száguldani se volt kutya, de hogy te ilyen bizalommal meg szeretettel mosolyogsz rám, azt semmiért nem adnám!”¹⁹⁰

A modern gyermekirodalom líraivá vált. A mesei képek sűrítettebbek, így képesek több jelentést hordozni. Komáromi Gabriella szerint az anderseni mese hatása felerősödött a 70-es, 80-as években. A meseirodalom azonban nem csak a tárgyak költészetévé vált. Írásaiban Lázár Ervin a részvétre, a szeretetre, a mások boldogságáért hozott áldozatra is nagy

hangsúlyt fektet. Jelen vannak írásaiban a nonszensz ötletek, a groteszk fordulatok és az ironikus ábrázolások is. A nonszensz kedvelt témája a képtelenségek versbe ágyazása. Nagyszerű példát találunk erre abban a párbeszédben, amit Aromo, a fékezhetetlen agyvelejű nyúl és Szörnyeteg Lajos folytat a fájós fogú oroszlánval, s amelyben Aromo prózába rejtett verssel magyarázza meg a „sohasem, de annak idején mégis” lehetetlenséget.

„– Mit értesz te, mit?! – háborgott színésziessen Bruckner Szigfrid. – Ezt a pofonegyszerű dolgot nem érted? Sohasem, de annak idején mégis. Mit nem értesz ezen?

– Már elnézést – rebegette Szörnyeteg Lajos -, akkor mikor mostál Te fogat?

– Majd én megmondom, mikor! – rikoltotta Aromo. – Mikor a hírt a birka írta, mikor a róka volt a tyúknak a legjobb móka, mikor a számár volt a számtantanár, mikor egy pálcán kézen állt a falcán, és mikor a récék voltak az észmércek.”¹⁹¹

A groteszk helyzetek és az ironia megjelenik a tündérmesének látszó *Hapci király* történetében, a *Négyszögletű Kerek Erdő* lakóinak bemutatásában, valamint a *Berzsián és Dideki* című meseregényben.

„... előugrottak rejtkehelyükből a poroszlók.

– Te már fél napja nem tüsszentettél – ordították. Hát ezert kaptad a náthát felséges urunktól?! Kitoloncolunk.

– Még hogy én nem volnék náthás! – siránkozott a rajtakapott cserzővarga, földműves, sókereskedő és egyéb minden rendű és rangú népség. – De mennyire, hogy az vagyok, hapci, hapci, hapci! – tüsszentettek. ...

A poroszlók kejes arccal bólogattak. – Azért! – S nagyot tüsszentettek ők is.

Azóta folyvást tüsszentget az egész ország, csak úgy harsog. Kivált, ha poroszlókat lát közeledni.”¹⁹²

Láthatjuk, hogy Lázár Ervin mesetechnikája egyedi, összetéveszthetetlen. Elementáris játékosága, humora, nyelvi játéka kiforrott nyelvi formává válik. „A nyelvi humor sohasem marad pusztá szójáték, hanem nyelvi és

¹⁸⁶ | LÁZÁR Ervin, *Mese Julinak*, *lm.*, 1977, 5.

¹⁸⁷ | Uo., 8.

¹⁸⁸ | LÁZÁR Ervin, *A hazudós egér*, *lm.*, 1977, 22.

¹⁸⁹ | LÁZÁR Ervin, *A soványító palacsinta*, *lm.*, 2002, 16.

¹⁹⁰ | LÁZÁR Ervin, *Szegény Dzsoni és Árnika*, *Bp.*, Móra Könyvkiadó, 1981, 83.

¹⁹¹ | LÁZÁR Ervin, *Gyerünk doktor Zűrzurhoz*, *lm.*, 1976, 35-36.

¹⁹² | LÁZÁR Ervin, *Hapci király=L.E., Hapci király*, *Bp.*, Osiris Kiadó, 1998, 10-11.

gondolati invenció egyszerre, s a játék határait messzebbre tágítja: a jellem logikájáig. Ezzel a poétikai töménységgel teremt korosztályok fölötti mesét. De nem teremtene, ha nem figyelne mestereire, ihlető, Mikkamakkáira.”¹⁹³

Az irodalmi mesékre jellemző, hogy a hősök maguk veszik kezükbe sorsukat, nem magányosan küzdenek meg a gonosz erőivel, mint a tündérmesék hősei, hanem az egység erejét hívják segítségül. Együtt sokkal erősebbek, bátrabbak, és a közösség szilárd, értékteremtő és megtartó képességével szemben a gonosznak nincs létjogosultsága. A „harchoz, küzdelemhez” pedig segítségül hívják a gyerekek legkedvesebb tevékenységét, az önféledt, vídám játékot.

„Ott állt a tisztás szélén tuskolában Kisfejű Nagyfejű Zordonbordon...

– Hrrr-morrantott –, miféle pustomorgás, mocorgás, sutymorgás volt itt? Mi?! Talán jó a kedvetek? Talán megszegették a parancsomat? Hé! Tilos a bukfenc!

Mikkamakka elkiáltotta magát:

– Bikfi–bukfenc–bukferenc!...

És Mikkamakka is, Vacskamati is Szörnyeteg Lajos is, Nagy Zoárd is, az öreg tölgy is, a többi fák is, a császármadarak is, a pityerek is, a gerlék is, az ölyvek is, a siketfajdok is, a pinytyek is, a pacsirták is, az uhuk is, a szarvasok is, a hódok is, a rókák is, a vaddisznók is, a borzok is, az őzek is, a hiúzok is, a medvék is.

Bikfi–bukfenc–bukferenc–bukfenceztek.

Kisfejű Nagyfejű Zordonbordon földbe gyökerezett lábbal állt a tisztás szélén, vicegett-vacogott félelmében.

– Jaj, elgázolnak, jaj, elsöpörnek, jaj, elsodor-nak, jaj, eltipornak! – jajgatott, és gyorsan elő-rehajolt, köcsögfejére támaszkodott, tuskolábával lendített. Bukfencezett. Megint újra. Bikfenc. Megint újra. Bukfenc. Megint újra. Bukferenc.”¹⁹⁴

7.1. A HÉTFEJŰ TÜNDEÉR

Lázár Ervin művei közül erről a kötetről láttott napvilágot a legtöbb kritika és elemzés. A könyv sokszínű, különleges, egyedi és mégis általános. A mesék a legnagyobb természetességgel helyezik különleges megvilágításba életünk alapkérdéseit, olyannyira, hogy a társművészeteket is meghílették, a képzőművészeti alkotások mellett színházi előadás is született belőle, nagy sikert aratva. A kötetről tanulmányok sora jelent meg, magasztalva az író.

A Hétfejű Tündér meséinek egyik csoportja a népmesei alapokra, másik csoportja pedig az állatmesék logikájára épül. Találunk a kötetben az anderseni hagyományokra épülő, Szerb Antal által kategorizált „tárgyakat átlelkesítő” típusba tartozó meséket is.

A kötet népmesei jellegű meséi a *Szurkos kezű királyfiak*, *A molnár fia zsák búzája*, *A kislány, aki mindenkit szeretett*, *A Hétfejű Tündér*. Ezekben a mesékben a népmesei hagyományt követte Lázár Ervin. Vallja: „Mese közepette nőttem föl. Ami betű a kezembe került, azt én mindet elolvastam. Magyar népmesékből a legtöbbet. Rengeteg könyvet olvastam, s mindet többször. De leginkább hallgattuk a meséket. Így aztán nagyon szoros kapcsolatunk alakult ki a mesével.”¹⁹⁵

A Surkos kezű királyfiak című mesében a királyok (Egyik király, Másik király) még a népmeséből megismert szereplők (névtelenek), de a hagyományostól eltérő (csak uralkodnak) dolgot művelnek, sárgarépat kapálnak. Nem veszekednek, tisztelik egymást, lányaik is egy időben születtek, sőt eladósorba is ugyanakkor kerültek. Népmesei fordulat a királyfiak megjelenése (3), a próbák kitalálása. A mese

¹⁹³ | CS. NAGY István, *Gyermek és ifjúsági irodalom*, Bp., Tankönyvkiadó, 1983, 119.

¹⁹⁴ | LÁZÁR Ervin, *Bikfi–bukfenc–bukferenc*, *Im.*, 1976, 84–86.

¹⁹⁵ | *Létezik Lázár Ervin erdője* = http://www.kisalfold.hu/gyerekeknek/cikk/letezik_lazar_ervin_erdoje/1151447. Kisalföld online, 2005. 11. 26. (2010. június 9.).

végkicsengése azonban kicsit eltér a népmesétől, hisz a két király eltérően dönt lányaik kéréséről. Megvan a boldog vég, de az olvasó, a mesét hallgató számára nem egyértelmű, miért döntöttek különbözőképpen. Lázár Ervin a befogadóra bizza, hogy melyik király döntését fogadja el helyesnek.

A molnár fia zsák búzája című mesében a főhős, a szegény ember fia útnak indul, hogy szerencsét próbáljon. Apjától egy zsák búzát kap, s pontos útmutatást, hogy hol kell elvetnie ahhoz, hogy ezerszeresét teremje. A fiú azonban nem követi apja utasítását – a műmese hősnének lehetősége van arra, hogy szabad akaratából hozzon döntést, mely nem biztos, hogy célra vezet –, s először felét, majd a másik felét is elveti olyan földbe, ami nem az övé. Mikor megérkezik a saját földjéhez, már nincs mit elvetnie, eltékozolta vagyonát, rossz döntést hozott mindkét esetben.

A kislány, aki mindenkit szeretett torokszorító mese. Brunella azt gondolja magáról, ha ő mindenkit szeret, akkor őt is szeretik. Szeretetével megszelídítette a Tigris, a Medvét, a Rettenetes Háromkerekű Pakuk madarat, sőt a vadászt is. Gyermeeki naivitását kihasználva a vadász megtudja, hol élnek Brunella megszelídített, új barátai s elpusztítja őket. A patak szavai döbentik rá Brunellát arra, hogy nem elég csak szeretni, jól kell szeretni. Brunella már sohasem láthatja meg magát a patakban, csak talán akkor, ha behunyja a szemét.

Ödönke és a tízemeletes című mese játékos-ságra épül. Az emeletek alliterálva beszélnek, de Ödönkét, az építőjüket az ötödiken kívül nem fogadják szívesen.

„– Szervusz, Földszint! – mondta. – Megnézném a házat...

– Fityfirity, fuss följebb – fortyant fel a Földszint...

– Szervusz, Ötödik! – köszönt félénken.

– Ödönke, Ödönke! – örvendezett az Ötödik.

– Öllek. Örök öröm Ödönként ölelnem.

– Hess, Hödönke! – harsogta a Hatodik.”¹⁹⁶

Lehet-e olyan házat építeni, amelyik csupa ötödik emeletből áll? – kérdezi az író. Nem nagyon sikerülhet, véli Ödönke apja. De igenis, erősködik Ödönke, és ez a lényeg.

A Rácegresi és Pácegresi is jelentős meséje a kötetnek. Az alkotás folyamatába is bepillantást enged az író. Babó Titti úgy meséltet magának Ajahtan Kutarbani királlyal, hogy történetüket ketten szövik. A mesélő hol mindentudó, hol tudatlan, de a gyerekek képzeletét éppen ez gyújtja fel, ezért tudják aktívan beleélni magukat a történetbe, s itt is elhangzik egy jellegzetesen lázári kérdés, hiszen Csodaországba bejutni nem könnyű:

„– Vajon kik lehetnek többen, fafurulyások vagy aranyrudasok? – kérdezte Babó Titti.

– Azt én nem tudhatom – válaszolt Ajahtan Kutarbani király –, de azt sejttem, hogy te melyik fáról szakítottál.

– Én bizony a Rácegresiéről – mondta Babó Titti, és előhúzott egy fafurulyát.

– Hát bizony én is – nevetett Ajahtan Kutarbani király, és előkapta a belső zsebéből a furulyát.

Mindjárt rá is zendítettek. Azt fűjták, hogy:

Csodaország, jaj de messze,

Mégis itt van a szívünkbe.”¹⁹⁷

A Hétfejű Tündér a kötet címadó s egyben záró meséje. Az egész kötet méltó összegzése ez a mese: magam és a környezetem elfogadása, a szeretet erejének felismerése, és a képesség, hogy megváltozzak, hogy jóvá tegyem, amit elrontottam.

Állatmeséi az állatmesék logikájára építve tanulságokat fogalmaznak meg. Minden egyes állat valamilyen emberi tulajdonságot jelenít meg, az állatok világa pedig az emberek világát példázza. *Az igazságtevő Nyúl* című mese arról győzi meg az olvasót, hogy egyik állat sem különb a másiknál. *A fába szorult hernyó* a segítőkészségről szól, s arról, hogy néha csak egy hangyányi hiányzik a jócselekedethez. *A hazudós Egér* is különös mese. Az Egér fullentéseivel nem akar segíteni, mégis megteszi: a farkas kijut a farkasveremből, a kos ráébred, hogy nem gyengébb a rókánál.

A Nyúl mint tolmács bölcs humorával előrevetíti Dömdödömöt: a Kecse és a Ló megértik egymást, mert a Nyúl azt fordította nekik, amit hallani akartak.

A Két Reggel, A lyukas zokni, Virágszemű, A Kék meg a Sárga olyan mesék, melyekben az

¹⁹⁶ | LÁZÁR Ervin, *Ödönke és a tízemeletes*, *Im.*, 1977, 45–46.

¹⁹⁷ | LÁZÁR Ervin, *Rácegresi és Pácegresi*, *Im.*, 1977, 139–140.

önzés, a meg nem értés, az elfogadás hiánya mint negatív tulajdonságok jelennek meg. A *Két Reggelben* a Tejúton találkozós reggelek az anyák napját szeretnék széppé tenni, ám önzésük miatt egyiküknek sem sikerült. „... a verekedés előtt egyforma szépek, daliások voltak, utána meg egyforma rongyosak, töpörödtek... Az emberek meg kinéztek az ablakon, és azt mondták: „Hú, de ronda reggelre virradtunk!” És nem is lett jókedvük egész nap.”¹⁹⁸

Lázár Ervin meséivel figyelmeztet bennünket arra, hogy a negatív emberi tulajdonságok, melyeket, ha nem tudunk levetkőzni, akadályozzák a helyes, értékes emberi kapcsolatokat kialakítását.

7. 2. A NÉGYSZÖGLETŰ KEREK ERDŐ

Lázár Ervin *A Négyszögletű Kerek Erdő* kötete 1985-ben elnyerte az Év Könyve kitüntetését. A meseregény tizenegy mese füzére, melyeket a szereplők személye tesz egységessé de önállóan is kerek történetet alkotnak.

A *Négyszögletű Kerek Erdő* az otthona az emberi tulajdonságokkal felruházott állatoknak. Az itt lakók mind elmenekültek az „igazi” világból, ahol otthonalannak, kitaszítottak, fölöslegesnek érezték magukat. Itt nincsenek elvárások, mindenki saját maga lehet, s mindenkit elfogadnak olyannak, amilyen.

A mesék központi figurája Mikkamakka, a gyermekforma macska, aki megszőkíti a rászorulókat az „igazi” világból. „Ez a dolgom” – mondja szerényen. Az író is ő menekíti ide a „Szomorúság” elől, hisz ez a hely védelmet nyújt minden bajtól, de ehhez néhány napot itt kell tölteni. Mikkamakka megismerteti az író az itt élőkkel.

Bruckner Szigfriddel, a cirkuszi oroszlánossal, aki „Öreg volt, nem kellett már senkinek.”¹⁹⁹ Az öreg oroszlán életén keresztül megismerjük a sikeres ifjú életből az öregség, elhagyatottság,

magára hagyottság szomorú életútját. Van egy rossz tulajdonsága is, „nagyhangú”, de bárcsak mindenki úgy lenne nagyhangú, ahogy ő – vélekedik Mikkamakka.

Ló Szerafint, a kék lócsodát azért kellett kiemelni, mert más, mint a többi. Az emberek nem szeretik azt, aki más, aki elüt a normálistól.

Itt él Aromo, a fékezhetetlen agyvelejű nyúl is, aki azért szökött meg, mert nyúlfutásra oktatják a főokos kövérek. Őt is meg akarták változtatni, hogy más legyen.

A kövérek szerint a teknősbéka ismeri, tudja az igazi nyúlfutást. Ebből lett elege, mérges lett, átugrott a kerítésen. „Isten veled, nyúl futásra oktató tanfolyam!”²⁰⁰ Úgy futott, mint a nyúl, hiába üldözték, nem érték utol, így találkozott Mikkamakkával, azóta él ő is *A Négyszögletű Kerek Erdőben*, békében, háborítatlanul. Aromo és Ló Szerafin történetén keresztül az egyformává alakító, mindent és mindenkit elnyomó diktatúrára ismerhetünk rá.

Vacs kamati a szeleburdi szerzet, aki nem tartja be az ígéreteit. Elkésik, elfeledkezik az ígéreteiről. Ha valami eszébe jutott, máris elfelejtette, hogy mit ígért, az újdonság elcsábította, ezzel nagy bánatot okozott a barátainak. Minden este megbánta, amit aznap rosszul csinált, sírdogált odahaza, de aztán Mikkamakka őt is idehozta.

Nagy Zoárd a lépkedő fenyőfa, aki világfelfedező útra indult, mert nem találta a helyét, mert örök nyugtalanság űzte. Nem is volt olyan hely, ahová nem jutott el, de egyszer csak fájni kezdett a szíve, visszavágyott a megszokott életébe. Hazament, de otthon már nem találta meg ugyanazt, amit otthagyt. „Ez nem ugyanaz a hely, ahol születtem” – kiáltotta, és nekivágott a világnak. Nagy Zoárd az örök nyugtalan, az örök elvágyódó, ezért szomorú.”²⁰¹

Szörnyeteg Lajos „nem valami nagy szépség”, „nem is egy lángész. ... „Na de ha arról van szó, hogy éhes vagy, és Szörnyeteg Lajosnak egy darab kenyér van a kezében, szemvilantás alatt megfelel a veled. Ha valami bajod van, mindenkinél hamarabb észreveszi, és mindenkinél hamarabb próbál segíteni. Úgy is

¹⁹⁸ | LÁZÁR Ervin, *Két Reggel Im*, Bp., 1977. 62.

¹⁹⁹ | LÁZÁR Ervin, *Bemutatókönyv=L.E., A Négyszögletű Kerek Erdő*, Bp., Osiris Kiadó, 1995. 9.

²⁰⁰ | Uo., 12.

²⁰¹ | Uo., 16.

hívjuk: a legjobb szívű behemót.”²⁰²

Ő úgy került ide, hogy az emberek a bolondját járatták vele. Ugratták, kihasználták lassú észjárását. Ő is találkozott Mikkamakkával, azóta lakik az erdőben.

Dömdödöm, ő csak annyit tud mondani, hogy dömdödöm. Dömdödöm egyszer nagyon megszeretett valakit, elindult, hogy megmondja neki, de útközben a szeretet több változatával találkozott: a szeretet, ami gyűlöletté változott, a szeretet, ami fájdalmat okozott, a szeretet, ami az étel felé irányult, a szeretet, ami a szerelmet jelentette. „Én igazán szeretlek.” „Mi az, hogy igazán?! – háborgott magában Dömdödöm. – Akkor talán olyan is van, hogy nem igazán? Ha nem igazán, akkor az már nem is szeretet. S ha szereti, akkor miért kell hozzá az az igazán? Vagy szeret valakit az ember, vagy sem.” S akkor elgondolkodott ezen a szeretni szón.”²⁰³

Dömdödöm mikor rájött, hogy a „szeretet” szó mennyire elcsépelet, mennyire nem fejezi ki a szó valódi tartalmát, azóta csak ennyit hajlandó mondani: dömdödöm.

A *Négyszögletű Kerek Erdő* Dömdödömje meghasonul az igaz szeretet szavának hamis használatától, ezért saját nyelvi magányába menekül. Az erdő lakói megértik őt, és hamarosan azt tapasztaljuk, hogy mi is pontosan értjük gondolatmenetét. Az író bevon bennünket a mesébe. Ez a „dömdödömmel” hasonlít a kisgyermek kedvenc nyelvi játékához, a halandzsához.

Mire az erdő közepére értek, Mikkamakka mindenkit bemutatott az írónak. Az erdő lakói „Isten hozott benneteket!” kiáltással fogadták őket. Ölelgették, szeretgették az író, közülük valónak tartották, aki nagy zavarában a feléje irányuló szeretetet dömdödömmel viszonzta.

Maminti, a kicsi zöld tündér című történetből megtudhatjuk, hogy új lakóval bővül *A Négyszögletű Kerek Erdő*. Az erdő lakói fát vágni mentek, ugyanis Mikkamakka az erdő mélyén egy eukaliptusz fát választott ki magának azért, hogy repülő hajót készítsen belőle. „Vízen hajó, levegőben repülő, szárazföldön vonat.”²⁰⁴ – mondta. A favágásban azonban

mindannyian járatlanok voltak, tanácskoztak, vitatkoztak, hogy hogyan fogjanak hozzá. Végül is sikerült kifűrészelni a fát, az azonban rádólt Dömdödöm hátára. A többiek azonnal a segítségére siettek, de minden erőfeszítésük ellenére sem sikerült kiszabadítani Dömdödömöt. Ekkor jelent meg a segítség Maminti személyében: „Egy picike zöld lány. Zöld a ruhája, zöld a haja, zöld a szeme, kis zöld sityak a fején. A zöld sityakon egy zöld gyémánt. Mint a mákszem akkora.... A ruhája ujjából elővett egy zöld varázspálcát... Suhintott vele... odasétált a fához. Csak úgy fél kézzel megemelte.”²⁰⁵ Mindannyian hálálkodtak, majd Mamintit, a kicsi zöld tündért Ló Szerafin hátára ültették, s hazavitték. Azóta is ott él köztük.

Szörnyeteg Lajos jaj de álmos című mesében, mint ahogyan a *Maminti, a kicsi zöld tündér* című történetben is láthattuk, szinte minden fejezetben, így itt is fontosak a tanácskozások, a vitatkozások, a jó tanácsok, egyáltalán az aktív jelenlét, hisz Szörnyeteg Lajosnak rögtön meg lehetne mondani, hogyha álmos, akkor fekdődjön le, s aludjon, de akkor hol vannak a szereplők, akik a szeretetüket, aggodásukat kifejezve adják a tanácsokat.

A *fájós fogú oroszlán* című mesében Bruckner Szigfrid is elmehetne fogorvoshoz, ha fáj a foga, hisz fogfájás ellen a legjobb módszer a fogtömés, de ezt a lehetőséget csak későn találják meg az erdő lakói. Addig is próbálnak segíteni barátjuknak különböző elképesztő tanácsokkal. A megoldást Dömdödöm találja meg:

„ – Döm, döm! – mondta, és Bruckner Szigfridre mutatott.

Mindenki jól értette, azt mondta Dömdödöm, hogy hiába ugrálnak, csakis egy orvossága van a bajnak. Be kell tömni a szemtelen szemfogát.”²⁰⁶

Dr. Zirzur fog – és agyarbarát betömi Bruckner Szigfrid fogát, aki azonban nagyképpen nem akarja megmutatni barátainak a betömött fogat. „... hátat fordított nekik, és elindult az erdő felé. Az orrát nagyképpen az ég felé tartotta...”

²⁰² | Uo., 17.

²⁰³ | Uo., 20.

²⁰⁴ | LÁZÁR Ervin, *Maminti, a kicsi zöld tündér*, I.m., 1995, 24.

²⁰⁵ | Uo., 26-27.

²⁰⁶ | LÁZÁR Ervin, *A fájós fogú oroszlán*, I.m., 1995, 88-89.

– Jaj, nézzétek, éppen a verem felé megy... Szigfrid... Szigfrid... a régi farkasverem felé mész, nézz a lábad alá!...”²⁰⁷

Szegény Bruckner Szigfrid beleesett a verembe, s kitört a betömött csodafoga.

„– Mit siránkzol – mondta szigorúan Mikkamakka. – Megérdemelted.

– Igaz, igaz – mondta sírósan Bruckner Szigfrid.

– Nagyképű voltam... Ne haragudjatok rám...

– Mondd, Maminti, nem tudnád visszavarázsolni?...

– Sajnos, nem – csóválta a fejét Maminti. – De tudod mit! Idevarázsolok egy gránitkövet...

– Ide fölültre beleággyazzuk Bruckner Szigfrid kitörött szemfogát – mondta Maminti.”²⁰⁸

Vacskamati tanácsára a gránitkőbe egy vereset is véstek okulásul, hogy ne legyen senki sem nagyképű: „Ez arról egy emlékkű, hogy így jár, aki nagyképű.”²⁰⁹

A *Négyszögletű Kerek Erdőben* az egymás közötti versengésnek nincs semmi értelme, figyelmeztet bennünket Lázár Ervin a *Ló Szerafin legyőzi önmagát* című mesében. Az önmagunk felett aratott győzelem az igazi győzelem –, vallja az író.

Vacskamati virágja

Vacskamati barátaitól, az erdő lakóitól születésnapjára egy cserép virágot kapott. A virág a barátság, a szeretet szimbóluma. „Lila is volt, zöld is volt, sárga is volt, kék is volt, csuda egy virág volt. Úgy hívták: Vacskamati virágja.”²¹⁰ Vacskamati azonban szeleburdi, nemtörődöm, el is feledkezik a virág gondozásáról, ugyanúgy viselkedik a virággal, mint a barátaival. Emiatt el akarják venni tőle, de Dömdödöm tanácsára a virágot is megkérdezik, hogy akar-e Vacskamatinál maradni. A virág úgy dönt, hogy szívesen marad nála, mert szereti, nem várja el Vacskamatitól, hogy rendszeresen gondozza, nem haragszik rá azért, ha néha elfeledkezik róla, eltűri szeleburdiságát, elfogadja olyannak, amilyen.

„Vacskamati táncrea perdült, ugrált a virágja körül, alig látott az örömtől.

– Meglátod, rendesen öntözlek, kapállak, tördöm veled ezután – mondta a virágnak.

A virág meg azt mondta:

– Hiszi a piszi.

És olyan boldog volt, amilyen még soha.”²¹¹

Vacskamati és a virágja kapcsolata a feltétel nélküli szeretet gyönyörű példája, ami Lázár Ervin életfilozófiáját tükrözi.

Dömdő-dömdő-dömdödöm

A Négyszögletű Kerek Erdőben rendezett költői verseny alkalmával az erdő lakói mérik össze tudásukat, képességeiket, ami egyben nyelvi játék is. A versenyt Dömdödöm verse nyerte meg.

„Dömdödöm, dömdödöm.

Dömdő-dömdő-dömdödöm.”²¹² – ami azt jelenti, hogy mindannyiunkat nagyon szeret.

A költői szándék tisztasága, őszintesége a szeretet megnyilvánulása, kinyilvánítása emeli Döm-dödöm versét győztesé.

A *Bikfi-bukfenc-bukferenc* című mese Lázár Ervin világszemléletét tükrözi. A Négyszögletű Kerek Erdő lakóinak Kisfejú Nagyfejú Zordonbordon megtiltja a bukfencet. A tiltás után mindannyian fellelegeznek, úgy gondolják, hogy lényegtelen dolgot tiltott meg Kisfejú Nagyfejú Zordonbordon, hisz a lényeges dolgot szerintük, az evést, alvást, napozást továbbra is folytathatják. Később azonban belátják, hogy bukfencezés egyet jelent a szabadságukkal, ekkor összefognak az erdőlakók. Rádöbbennek, hogy a zsarnokkal szemben a játék és a nyelvi játék az igazi fegyver.

Gyere haza Mikkamakka!

A kötet utolsó meséjében a barátok, Ló Szerafin, Bruckner Szigfrid, Aromo, Dömdödöm, Szörnyeteg Lajos, Vacskamati békésen pihennek, amikor nagy hanggal megérkezik Kisfejú Nagyfejú Zordonbordon. Az erdő lakói nagyon féltek tőle, ő az abszolút hatalom megtestesítője, s a jókedvet sem szerette. Most is megijesztette őket, mert az állította, hogy jönnek a pomogácsok, igaz, hogy egyikük sem tudta, hogy kik azok a pomogácsok, de ezt nem merték elmondani.

Egyedül Szörnyeteg Lajos kérdezte meg, hogy kik azok a pomogácsok, de őt lehurrogták, s azt mondták rá, hogy lassú észjárású. Készülődni kezdtek a harcra. Dömdödöm

²⁰⁷ | Uo., 98-99.

²⁰⁸ | Uo., 99-100.

²⁰⁹ | Uo., 102.

²¹⁰ | LÁZÁR Ervin, *Vacskamati virágja*, *Im.*, 1995, 61.

²¹¹ | Uo., 65.

²¹² | LÁZÁR Ervin, *Dömdő-dömdő-dömdödöm*, *Im.*, 1995, 113

próbálta meggyőzni őket, hogy a pomogácsok nem is léteznek, de nem hallgattak rá, hanem kikötözték.

Kisfejú Nagyfejú Zordonbordon megígérte nekik, hogy megvédi őket, ha neki adják a kincseiket. Ekkor megérkezett Mikkamakka, aki bebizonyította, hogy valójában nincsenek is pomogácsok, csak Kisfejú Nagyfejú Zordonbordon be akarta csapni őket.

Az utolsó pillanatban érkezett, hisz nem sok hiányzott hozzá, hogy elveszítsék az igazi kincseiket, a belső értékeiket.

„Mikkamakka csóválta a fejét.

– Hát majdnem sikerült neki – mondta.

– Micsoda?

– Megszabadítani bennünket a kincseinktől. Vacskamati szeme felcsillant.

– Mégis vannak kincseink?

– Persze hogy vannak – monda Mikkamakka -, csak nem olyanok, amilyenekre Kisfejú Nagyfejú Zordonbordon gondolt.

– Ház akkor milyenek?

– Aromo esze nem kincs? Ló Szerafin bölcsessége, Bruckner Szigfrid tapasztalata, a te kedvességed, Vacskamati. Látjátok, majdnem elvesztettétek. Csak Dömdödöm becsületesége meg Szörnyeteg Lajos jó szíve maradt rendíthetetlen.”²¹³

A mese arra tanít, hogy merjük vállalni önmagunkat, félelmeinket. Jó lenne ilyen Négy-szögletű Kerek Erdőben élni, ahol mindenkét önmagáért fogadnak el, nem akarják átformálni, s ahol szeszertet uralkodik, ez a morál, ahol olyan egyéniség él, mint Mikkamakka, aki jellemével, segítőkészségével követhető mintát nyújt az erdő lakóinak.

7. 3. A LEGKISEBB BOSZORKÁNY

A legkisebb boszorkány című meseregény terjedelmű meséjét Lázár Ervin Ámi Lajos mesemondónak ajánlja, hisz a mese a cigány mesemondó meséjének átírása. Boldizsár Ildikó megállapítása szerint a mese az asszimilált és

specializált tündérmesék csoportjába tartozik.

„Ezt a típust a forma eredetisége különbözteti meg a többitől: a hagyományos formák nem transzformálódnak, hanem új struktúra alakul ki... megőrzik a tündérmese bölcsességét, de nyilvánvalóvá teszik annak rejtett egzisztenciális problémáit, artistikummal átítatva a mesei alapformát.”²¹⁴

Lázár Ervin a hagyományos tündérmese elemeiből indítja a történetet, tehát a mesevilág határain belül vagyunk. Van boszorka, 3 lánya, akiknek az a dolguk, hogy megakadályozzák Király Kis Miklós és Tündér Tercia házasságát. Találkozunk varázslással, átváltozással, jövőbelátással, vannak mesebeli lélek, tündérek, sárkányok, táltosok és persze vannak csodák. A szövegből nem hiányoznak mindennapi világunk találmányai sem: újság, érettségi, vaku, mozi stb.

A főhős, Király Kis Miklós, miután az újságban elolvasta, hogy a világ legszebb lánya Tündér Tercia, elhatározza, hogy megkeresi és elveszi feleségül. Útja során legádázabb ellenfele Anya-Banya lesz. Boszorkánytanonc gyermekeit, akik még csak most tanulják a bűvölést, bájolást, a helyes testtartást a seprűn, utána küldi Miklósnak, hogy megakadozzák elhatározásában.

Amarilla, a legifjabb a három lány közül beleszeret – akárcsak Andersen kis hableánya – a királyfi. Saját mesei természetével áll ez szemben, hisz egy boszorkánylány predesztinált sorsa ezt nem teszi lehetővé. Király Kis Miklóst vándorlása közben segíti, s az adott pillanatban, amikor nővérei valamilyen cselrel ártani akarnak a királyfinak, Amarilla föl-sívít: „Jaj egér!” – mindnyájan szerteszt szaladnak, így Király Kis Miklós megmenekül. Ez a vörös, szeplős, vakarcs kis boszorkány nem egyedüli antihőse a mesének. Szabályszerűtlen, hogy nemcsak hogy nem gonosz, hanem az egértől is fél, s annak a pártján áll, aki az ellensége kellene, hogy legyen. Király Kis Miklóst is antihősnek tekinthetjük. Ő az, aki kalandja során semmit sem ért, róla a többiek azt állítják, hogy ostoba fajankó. Nem veszi észre, hogy Amarilla belészeretett, s jót akar

²¹³ | LÁZÁR Ervin, *Gyere haza Mikkamakka! Im.*, 1995, 166-167.

²¹⁴ | BOLDIZSÁR Ildikó, *Az asszimilált és specializált tündérmese*, Im., 1997, 198.

neki. Amarilla haragszik Tündér Terciára, aki bajba sodorta a királyfit, a legkisebb boszorkány vallomása így süket fülekre talál: „... aki téged sokkal jobban szeret, mint az a mézesmázás Tündér Tercia. Aki, ne félj, nem ment volna el hazuról az érkezésed órájában. Aki megmondta volna neked, hogy mi van a tizenkettedik szobában.”²¹⁵

A történetbe beleszövődik a viszonzatlan szerelem lírai szála is. Végül Amarilla a kis hableányhoz hasonlóan elnyeri büntetését vonzalmáért, és egy boszorkányhoz méltatlan viselkedéséért. Anya-Banya széléllé változtatja, hogy száguldjon és zúgjon nyughatatlanul a világ körül.

Amarilla most már különös szél alakjában meglobogtatja a lakodalmi tüzeket Tündér Tercia háza körül. Király Kis Miklós pedig túljutva minden akadályon, ahelyett, hogy boldog lenne menyasszonyával, maga sem tudja, hogy miért, elszomorodik. Kioson a kertbe, csak hallgatja a szél sirását, s azon tűnődik:

„– Mit akarsz, te szél, miért szomorítasz?”

A szél csak sírt, sírdogált körülötte, és mint-ha egy vörös hajtincset látott volna, egy szép arcot. Király Kis Miklós, a győztes, állt szomorúan a kertben.”²¹⁶

A főhős nem érte el a boldogságot, a szerző, Lázár Ervin nyitva hagyta a mese végét, azért, hogy a befogadó maga vonja le saját értékítéletének megfelelően a tanulságot.

Pompör Zoltán szerint: „... átalakított tündérmeséi ugyanazt a katarzist adják, mint a tündérmesék, az olvasót önismeretre, emberi mivoltának újragondolására készítetik, ezáltal időtlenné, egyetemes érvényűvé válnak.”²¹⁷

7. 4. SZEGÉNY DZSONI ÉS ÁRNIKA – A SZERETET MEGVÁLTÓ EREJE

A hagyományos mesei struktúrát túlhaladva Lázár Ervin sajátos mesei morált alkot, melyben egyszerre van jelen a bűbáj, a fantázia és a realitás. Pompör Zoltán arra mutat rá, hogy a mesélő (narrátor) belekerül a történetbe, annak cselekvő részesévé válik, sőt segítőtársra is lel egy gyermek személyében. A tradicionális mesemondás kölcsönös tevékenység, feltételez egy mesélőt és több, legalább egy hallgatót. A *Szegény Dzsoni és Árnika* című meseregényben az úgy módosul, hogy felnőtt és gyermek közösen gombolyítja a történet fonálát. A párbeszéd, amely a kisgyermek kommunikációjának legtermészetesebb közege, lehetőséget ad a játékoságra és hozzásegíti az írói meseszöveget ahhoz, hogy a gyermeki vágyakat kövesse.²¹⁸

A mesélő nem didaktikus módon adja át gyermekének, az olvasónak az erkölcsi értékeket közvetítő nézeteit, hanem spontán módon. Ehhez segítségül hívja a gyermek képzeletét, felhasználja gondolatait, úgy alakítja a beszélgetést, hogy minél többet kérdezzen. A mese így egy kölcsönös, örömteli játékká módosul, amely bármikor elkezdhető, bármikor módosítható. Kialakul ezáltal egy olyan mesenyelv,

²¹⁵ | LÁZÁR Ervin, *A legkisebb boszorkány=LE, Hapci király*, Bp., Osiris, 1998, 53.

²¹⁶ | Uo., 77.

²¹⁷ | vö. POMPÖR Zoltán, *Menekülés az erdőbe*, Fordulópont, 2005/4., 40.

²¹⁸ | vö. POMPÖR Zoltán, *A hétfejű szeretet. Lázár Ervin elbeszélő művészetéről*, Bp., Kiss József Könyvkiadó, 2008, 124.

amely a gyermeki észjáráson alapul, s a felnőttteket arra buzdítja, hogy úgy lássák a világot, ahogy a gyermek látja. A közös meseírás a kis-lány részéről egy felszólítással kezdődik:

„- Írjál nekem egy mesét!

- Miről?

- A kacsakirályról meg a kacsá-királykisasszonyról.

- Két kacsáról?

- Igazából nem kacsák ám!

Hanem?

- Valódi király meg valódi királykisasszony. Csak a gonosz boszorkány elvarázsolta őket.

- Miért varázsolta el őket?

- A szegény Dzsoni miatt.

- És miért kellett e miatt a szegény Dozsoni miatt elvarázsolni a királyt meg a királykisasszonyt?

- Mert a gonosz boszorkány nem akarja, hogy a szegény Dzsoni feleségül vegye Árnika-t.

- Ki ez az Árnika?

- Hát a királykisasszony, ki volna más!...

Szerette is mindenki Östör király lányát.

- Milyen király?

- Östör. Nem úgy hívják Árnika apját?

- Dehogynem. Persze hogy Östör királynak hívják.²¹⁹

A mese szereplőit a kislány találja ki, akik a tündérmesék szereplőiből kerülnek ki, de már nem névtelenek. Östör király és Árnika, ők a király és a királylány, Szegény Dzsoni (hősök), a Százarcú Boszorka (ellenfél). Két világ, a Százarcú Boszorka és Östör király birodalma áll egymással szemben. A Százarcú Boszorka világa a hagyományos mesék világa, míg Östör király birodalma a megváltozott, emberi világot állítja elé. Östör király szemére is vetik a lovagok, akik a mesei világot képviselik, s Árnika-t kéri feleségül, hogy viselkedése, gondolkodása nem királyhoz méltó.

„- Ez nem királyi gondolkodás – mondták gőgösen a lovagok...

- Nem királyi, emberi!²²⁰

Szegény Dzsoni, a világ legszabadabb embere úgy viselkedik, mint a műmesék hőse. Szabadon jár kel, nem kötik a népmese szabályai,

s mint ilyet, a Százarcú Boszorka a magáénak szeretné tudni, hisz, ha nem talál valakit, akit szolgálatába tud fogadni, elveszti varázserejét. Varázsereje fokozatosan gyengül, hatalmával szemben ott van Östör király szeretetre, megértésre, egymás elfogadására épülő világa. Szegény Dzsoni a boszorkánynak minden kérését teljesítené, csak egyet nem, a szabadságát nem adja fel.

A Százarcú Boszorka azonban nem engedi futni az áldozatát, alakját változtatva próbálja megszerezni Szegény Dzsonit, akinek lába törik a menekülésben. A két világ határán fekszik, ahol rátalál Árnika. Hazaviszi, ápolja, s lassan megszeretik egymást. Östör király szerint a szerelmüknek ki kell állnia az idő próbáját, így Szegény Dzsoni vándorútra indul.

Fél év letele után Árnika és Östör király Szegény Dzsoni elé mennek, de örömmel nem voltak elég elővigyázatosak, s átlépték a Százarcú Boszorka területének határát, aki kacsákká változtatta őket, a hazatérő Szegény Dzsonit pedig szerelmében ingatta meg.

„- Ne félj – mondta Árnika -, majd szegény Dzsoni megszabadít bennünket...

- Szegény Dzsoni meg tudja őket szabadítani?

- Remélem.

- De amikor nincs neki varázsereje? Akkor hogyan szabadítja meg őket?

- A szeretetével.²²¹

A szeretet, s Dzsoni szerelme erős, s ez képes megtörni a boszorka átkát. Árnika, Östör király, a palota, s annak minden lakója visszaváltozik emberré, de Szegény Dzsoni meg-ingásának következménye van, amikor Östör király és Árnika visszaváltoznak emberré, neki kacsaként kell élnie. Dzsoni csak akkor változna vissza emberré, ha Árnika változna vissza kacsává, amit Árnika szívesen megtenne szereméért. Van segítség, - a mesélő elküldi őket a Hétfejű Tündérhez. (A posztmodern kor meséiben a mesehősök egyik meséből vándorolnak a másikba).

A népmesék hőseihez hasonlóan vándorolnak, s közben segítenek az útjukba kerülő embereknek. Ipiapacs és rablótársait a foszto-

²¹⁹ | LÁZÁR Ervin, *Szegény Dzsoni és Árnika*, Bp., Móra Könyvkiadó, 1981, 5-6.

²²⁰ | Uo., 10-11.

²²¹ | Uo., 35.

gatás helyett futbalcsapatát alakítják, Rézbányai Győzöt az örökös sértődöttségéből, önsajnálataból segítik ki, a tizenkét nagyon testvért pedig a segítőkészségre tanítják. Mindezeket teszik a szeretet erejével. Közben megérkeznek Ajahtan Kutarban király faszindelyes palotájához, (szintén találkoztunk már vele *A Hétfejű Tündér* című mesében), aki boldogan közli a két szerelmessel, hogy már várja őket a Hétfejű Tündér, aki segíteni tud rajtuk a szeretet erejével.

„– Azt szeretnénk... azért jöttünk – dadogta megilletődve szegény Dzsoni. – Egyformák szeretnénk lenni, akár kacsák, akár emberek, ahogy akarod... ahogy megérdemeljük... segíts rajtunk.”²²² Szeretetükért, kitartásukért, mások megsegítéséért visszanyerik emberi alakjukat. Hazafelé találkoznak a Százarcú Boszorkával, aki látja, hogy árad belőlük a Hétfejű Tündér jóságos fénye, így nincs hatalma felettük, sőt őt is jóságos öregasszonnyá változtatja ez a szeretet. A negatív szereplő – Boldizsár Ildikó szavaival élve – egyfajta belső metamorfózison megy keresztül.

A meseíró Lázár Ervin hisz abban, hogy az emberi jellem megváltoztatható, csak igazán akarni kell. A mű végén helyreáll a mesei rend, az olvasó és a hallgató megnyugvást, optimista szemléletű mesei befejezést kap.

„– És akkor most vége is a mesének, igaz?”

– Igen.

– Ebben a mesében minden jóra fordult.

– Miért, baj?

– Dehogyan. Éppen az a jó benne... A valóságban is minden jóra fordul?

– A valóságban? Nem. Sajnos nem.

– Akkor ez egy nem igaz mese volt?

– Dehogyan. Azt jelenti, hogy mi mind a ketten nagyon-nagyon akarjuk, hogy a valóságban is jóra forduljon minden.

– Én is nagyon-nagyon akarom. Te mondtad, hogy nagyon-nagyon kell akarni. Akkor is, ha nem biztos, hogy sikerül.”²²³

Ez a hit, ez a lázár ervini szeretet kell, hogy átjárja lelkünket.

A tündérmesékben a jó és rossz küzdelméből mindig a jó kerül ki győztesen, a gonosz

elpusztul vagy elpusztítják. Lázár Ervin meséiben paradigmaváltás történik, a pozitív hős nem pusztítja el a negatív szereplőt, lehetőséget ad neki a megváltozásra. A szeretet erejével teszi ezt, mint ahogy láthattuk a *Szegény Dzsoni és Árnika* című műmesében is. Él bennünk egy vágy, egy kívánság, egy igény, hogy létezzen egy olyan ország, birodalom, világ, ahol felfüggesztődnek a hagyományos értelemben vett logikai, erkölcsi, egyáltalán bármiféle alapelvek – az abszolút szabadság világa ez. A transzcendencia értelmében: kell legyen egy olyan végső alapelv, egy minden létezését, minden törvényt garantáló felsőbb hatalom, aki/ami biztonságot ad. Azért, hogy ott álljon az ember mögött, hogy megakadályozza a pusztasemmibe való belezuhanását. Az ember kozmoszban elfoglalt helyét kell megvizsgálnunk ahhoz, hogy magyarázatot kapjunk erre az igényre – írja Lovász Andrea.²²⁴ Lovász Andrea által megfogalmazott alapelv Lázár Ervinél a „szeretet”.

7. 5. BERZSIÁN ÉS DIDEKI

„– Csigabiga gyere ki, ég a háza, Dideki!

– Kinek a háza ég?”

– Hát nem érted!?! A Didekinek!

– Dehogyan, most már értem.

Fruzsina lányomnak, aki Berzsiánt és Didekit kitalálta.”²²⁵

Ezt az ajánlást olvashatjuk a könyv első lapján. A *Berzsián és Dideki* Komáromi Gabriella szerint: „Ha egy gyerekkönyv lehet az író legszemélyesebb vallomása önmagáról, a világról, az alkotás kínjairól, hát ez a meseregény az. Ráfoghatnánk, hogy álgyerekkönyv, de inkább fogadjuk el, hogy egy sajátos típusa a gyerekkönyveknek. Van ilyen gyerekvers is. Szabó Lőrinc írta le a képletét: (gyerek+ felnőtt): 2. A gyerek és a felnőtt – szinte szimbolikusan – Lázár könyvének a címében is ott van. A gyerek egy kislány, Didekinek hívják, virágok nyílnak körülötte a hóban is. A felnőtt Berzsián, bozon-

²²² | Uo., 77.

²²³ | Uo., 83.

²²⁴ | vö. LOVÁSZ Andrea, *A mesélő ember= Közéletések a meséhez*, szerk. BÁLINT Péter, Debrecen, Didakt Kft., 2004, 36.

²²⁵ | LÁZÁR Ervin, *Berzsián és Dideki*, Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó, 1979, 6.

tos szakállú költő, a szerző alteregója. Tudjuk, hogy mindkettőjük nevét gyerek fabrikálta. A névadót Lázár Fruzsínának hívják.²²⁶

A hét fejezetből álló történetfüzér ellentmondásos fordulatokból építkezik, mesészerű képtelenségekkel, nonszensz fordulatokkal, groteszk helyzetekkel és rengeteg humorral. „A modern gyermekirodalom egyik legtüneményesebb meséje, a kortárs magyar irodalom egyik leghibátlanabb, legtökéletesebb novellája.”²²⁷

A mű nyelvezete lenyűgöző. Lázár Ervin játszik a nyelvel: „Kifordítja, befordítja, csavarintja őket a képtelenségig, s ettől nem szól kevésbé rólunk a mese.”²²⁸ Az író humora egyéniségéből fakad. Az élet ellentmondásait megértő, azokat derűben feloldó szemléletéből. Komáromi Gabriella tanácsként ezért írta az olvasóknak: „... olvassunk el egy Lázár-mesét a szomorúság ellen! Például a Berzsián és Didekit.”²²⁹

„Berzsián költő utálta a rosszkedvet. A mások rosszkedvét is, de a magáét kiváltképp.

Most éppen kiváltképp utálkozott. Mert olyan szomorú volt, mint egy lyukas serpenyő.”²³⁰

Berzsián, a művészi válságban szenvedő jobblada költő szeretné elkülöníteni magát az emberektől, a társadalomtól. Miközben önmagában az elvetemült emberiséggel vitatkozik, azt veszi észre, hogy egyre magányosabbá válik, ugyanakkor szenved az egyedüllétből. Nincs kibékülve önmagával, ezért az egész világra haragszik, mert: „– Az emberek lopnak, csalnak, hazudnak. Lustálkodnak. Vizezik a bort. Klórozzák a vizet. Egymásnak vermet ásnak. Részrehajlók, kárörvendők, önzők, zsigoriak, gyávák, pöffeszkedők, irigyek, kontárok, tohonyák. Ez az! Ezért vagyok én szomorú! Az emberiség miatt.”²³¹

Minél jobban szeretne bezárkózni, annál jobban hiányoznak barátai, az aranykezű Sróf mester, Violin, a csodazenész, Zsebenciék locska-fecske lánya, Klopédia, Vinkóci

Lőréc. Megtapasztalja az egyedüllét minden kínját, ám a közösség megtartó ereje most is ugyanúgy működik, mit a *Négyszögletű Kerek Erdő* művében, hisz jönnek a barátok, s hol van már Berzsián világfájdalmas hangulata. „Berzsián költő füttyörészett. De nem ám olyan szelíden, mint egy örvendező fülemüle vagy teszem azt, egy kettős létrán pingáló szobafestő. Hogyisne! Úgy füttyörészett őkelme, mint egy nekivadult expresszvonat.”²³²

Berzsián azonban nem képes sokáig örülni az életnek, mert: „Vaskos, vastagnyakú bánatok nyomták a háta közepét.”²³³ Nincs kedve megrendelésre verset írni. A *Szárnyas emberem* című novellájában ezt írja: „Írni szenvedés. Hát még rosszat írni! Amikor a vad gyötrelmek, nekifeszülések, fogcsikorgatások után elkészült írás bandzsalítva rávigyorog az emberre. Mit, vigyorog?! Röhög! Ugye, nem erre gondoltál – mondja –, és zörgeti risszrossz mondatait, nyöszörögnek benne a helyüket nem leelő szavak.”²³⁴

Mestere hatvanadik születésnapjára képtelen verset írni. A költő hallgat, művészi és emberi válságban van. Egyetlen varázslatos képessége azonban megmaradt, a haragjában kimondott szavak, átkok valóra válnak: Sróf mestert megcsípi a dér, Szőrényszőr Tejbajszán kiöltött nyelve úgy marad, rézangyalok füttyülnek a fűzfákon, bezúzottak a háztetők, feltéptek az utcakövek. A kimondott szónak hatalma van, mint a mesében.

Egyedüllét fogja körül, nemcsak a magánytól, de a lelkiismeretfurdalástól is szenved.

„– Miattam van – motyogta Berzsián –, miattam. Mert annyit átkozódtam. Mert egy jó szót nem tudtam magamból kipréselni. Csak viharok, lábtörések, villámcsapások. Miszlikre verettem a világot. – Letérdelt, a homlokát a földre szorította.”²³⁵

²²⁶ | KOMÁROMI Gabriella, *Lázár Ervin Berzsián és Dideki – Ötven nagyon fontos „Gyerekkönyv”*. Műismertetések és műelemzések, szerk. BORBÉLY Sándor, Bp., Lord Könyvkiadó, 1996, 264.

²²⁷ | Uo., 265.

²²⁸ | Uo., 266.

²²⁹ | Uo., 264.

²³⁰ | LÁZÁR Ervin, *Im.*, 1979, 7.

²³¹ | Uo., 10.

²³² | Uo., 20.

²³³ | Uo., 40.

²³⁴ | LÁZÁR Ervin, *Hét szeretém. Szárnyas emberem*=<http://www.szepl.hu/irodalom/lazar/hetszer/hetszer.31.html>, 2011. július 31.

²³⁵ | LÁZÁR Ervin, *Im.*, 1979, 95.

Még nem érzi, hogy soha nincs egyedül, hogy mennyi rejtett erő van a világban és önmagában. A műmesei metamorfózis azonban nagyon lassan, komoly belső vívódások közepette megy végbe, ugyanúgy, mint a mindennapi életben, hisz most még Berzsián féltékeny, képtelen a szeretetre, elárulja barátját is. Berzsián rombolásával ellentétében Violin felszabadult kantátája épít, mert szeretettel alkotta: „Violin kantátája gyógyította meg a fákat, Violin kantátája hegesztette be a sebeket.”²³⁶

Groteszk helyzet a műben Zsebenci Klopédia szerelmi vallomása, amit nem lát, nem hall meg a főhős, hisz vak a szerelemre is.

Berzsián lelki vaksága igazi vaksággá válik. Áttentő Redáz, aki tele van sötétséggel, rosszindulattal, mint a *Négyszögletű Kerek Erdő* Kisfejű Nagyfejű Zordonbordonja, a baráti közösség szétzüllesztésén dolgozik. Dideki csodás képességű kutyáját, a szomorú gyerekek vigasztalóját, Ribizlit akarja elpusztítani.

A jó és a gonosz szembenállása mesei helyzet, melyet Berzsián megvilágosodása old meg. Szeretettel, jóindulattal, empátiával képes átkozódás helyett jót kívánni. „– Legyen tele Dideki kertje virággal! Az egész utca legyen tele virággal. Az egész város! Nyíljanak ibolyák, bodzák, szarkalábak. Virítsatok estikék, tulipánok!”²³⁷

A hóval borított téli városban csupa-csupa virág nő. Ribizli megtelik étellel, erővel, hisz a növényeknek, a virágoknak a mesében varázserejük van. Dideki virágoskertjének is mágikus ereje van, a virágok az újjászületést szimbolizálják. Áttesztő Redáznak nincs többé hatalma a sötétség felett, elveszíti erejét, szegényében elfut. „Máig is fut, ha el nem fáradt.”²³⁸

Hogyan is győzte le Berzsián Áttesztő Redázt? Tulajdonképpen önmagát győzte le, a rossz tulajdonságát, amelynek megtestesítője a sötétség. Az út azonban rögös volt, kellett a barátok, a közösség összetartó ereje, segítőkészsége, szeretete.

„Vigasztaló történet a *Berzsián*. Az emberiség olyan, amilyen. De az ember szeretetre méltó. ... Lázárosan: benne lakik a sötétség (szabadulhat tőle!) és a fény – meg a „hétfejű tündér”. A *Berzsián és Dideki* nem kevesebbről szól, mint hogy az átokból áldás lesz. Az elszabadult kantáta begyógyítja a világ sebeit. A fény legyőzi a sötétet. És a hóban virágok nyílnak.”²³⁹

²³⁶ | Uo., 104.

²³⁷ | Uo., 136.

²³⁸ | Uo., 139.

²³⁹ | KOMÁROMI Gabriella, *l.m.*, 1996, 268.

08 | KAMARÁS ISTVÁN

8.1. CSIGAMESE

1998-ban jelent meg, s 1999-ben az év legjobb gyermekkönyvéért járó IBBY-díjat nyerte el. A meseregény egyaránt élvezetes olvasmány mind a gyerekeknek, mind a felnőtteknek, hisz a XX. század végének szemléletét, a kor hangulatát tükrözi. Lázár Ervin meséiben, meseregényeiben már megtapasztaltuk, hogy az író valós problémákra hívja fel a figyelmet. Rámutat a jóságra, az egymásra odafigyelésre, segítségre – melyek nagyon fontos emberi tulajdonságok –, az összetartozásra, a szeretet megtartó, a közösség emberformáló erejére, melyek a mai világban kihalófélben vannak.

Kamarás István ezt a tematikát folytatja, de ő a még súlyosabb problémákra mutat rá. Nála az „illem, tapintat, úri becsületszó” erkölcsi intelme, hármas egysége jelenik meg, melyek nélkül lehet, de nem érdemes élni.

A *Csigamese*ben a szociológus nagypapa egy unokája által véletlenül összetaposott csigaházról, annak újraképzéséről, lakójának további életéről, barátairól írt mesét. A meseregényben műveltségterületek kapcsolódnak össze, s válnak egységes egészzé. Megtaláljuk a vallásos, valós, mesei, természettudományos, szociológiai, pedagógiai elemeket. Balatonfenyvesen, a nagypapa kertjében él Csigá, Galacsinhajtó, Vakondok, Varangyos Béka, Keresztes Pók, Bodobács, Hangya, Imádkozó Sáska, Sikló, Nünüke, Tücsök, Lótetű, Szitakötő, Méhecske és a Lepke. Ők igazi közösséget alkotnak, szeretik, segítik egymást, miközben megismerjük életformájukat, közösségi kapcsolataikat. Ez a közösség olyan, mint Lázár Ervin Négyyszögletű *Kerek Erdejének közössége*.

A meseregényben a bonyodalom azal indul, hogy Eszter, a budapesti unoka a balatonfenyvesi nyaraló kertjében rálép egy csigaházra, amelyben egy házasodni készülő éti csiga, Helix pomatia lakik, akinek: „Leginkább sirni lett volna kedve. Legfőképpen azért, mert éppen eljött az ideje, hogy házasságba lépjen. Ház nélkül pedig bajosan házasodhat, pedig már teljesen fel volt csigázódva. Most azonban nem fel –, hanem elcsigázottnak érezte magát.”²⁴⁰ Ám a Jóisten gondot visel mindenre és mindenkire, még egy csigára is. „... szerencsére belelátott a szíveikbe. Akinek pedig ilyenje nem volt, annak abba zégébe-zugába, ahol vágyai rejtőzködtek.”²⁴¹ Ezek után minden a csigáért, s az „Igazságért” történik.

Érdekes mesehőst formál az író: a Teremtő sámli üldögél, szeretet szájharmonikázni, bár Johann Sebastian Bach szerint kissé hamisan játszik.

Ennek is megvan a magyarázata: a Jóisten akkora tehetséget juttatott Bachnak, hogy őneki már alig maradt belőle. Szeretet vezérli minden tettét, s most is látva a csiga szomorúságát, pályázatot hirdet egy új csigaház építésére, formatervezésére. A beérkező pályamunkák szebbnél szebbek, melyeket háromtagú zsűri bírál el: Leonardo da Vinci, Le Corbusier és Makovecz Imre. A díjnyertes művek között három tündérmesei típus: van fából készült, díszesen faragott kapuval és hét tornyocskával, hegyikristály palota tizenkét szellőzőnyílással, páncélos lovagvár, s egy olyan csigaház, amelyik balról jobbra csavarodik. A tervezők, Klemm Gabriella és Kamarás Bálint jegyespár, akik Eszternek, az unokának a rokonai. Ők a meseregény illusztrátorai is. Ez lesz az a csigaház, amelyet

²⁴⁰ | KAMARÁS István, *Csigamese*, Bp., Ciceró Könyvkiadó, 1998, 8.

²⁴¹ | Uo., 9.

a csigának egyedül kell elkészítenie sok fáradsággal, izzadsággal, türelemmel és hittel, valamint a Jóisten segítségével. Hamarosan azonban kiderül, hogy az így megtervezett csigaház egyedi, szokatlan, ugyanakkor esztétikus. A barátoknak is nagyon tetszik:

„– Szép munka – jegyezte meg Hangya.

– Hibátlan – tette hozzá Bodobács.

– Gyönyörű – rebegte Galacsinhajtó.

– És pontosan olyan – állapította meg Tücsök...

– Nem pontosan olyan – nyilatkozta Keresztes Pók, aki egyszerűen nem bírta elviselni a legkisebb pontatlanságot sem...

– Ez nem betegség, hanem rendhagyó ritkaság – magyarázta Keresztes Pók. – A népek csigakirálynak nevezik.”²⁴²

A csigaháznak különleges sajátossága, hogy van benne csigalépcső és egy titkos kamrácska, melyet csiga legjobb barátja, Galacsinhajtó előtt fed fel. „A titkos kamrácska Galacsinhajtó minden várakozását felülmúlta. Orrát kellemes vaníliaillat csapta meg, selymes fény derengett benne, halk zene hallatszott, szájharmonikaszó, nagyon messziről és mégis közelről, de a legcsodálatosabb talán a kamrácska padlója is falának bársonyossága volt.”²⁴³

A titkos kamrácska egyetlen bútordarabja egy sámli volt, amin a Jóisten szokott üldögelni, s valószínű a szájharmonikaszó is tőle származik.

A titkos kamrácska az ember szívének, lelkének legféltettebb helye, ahol emlékeit őrzi.

Csigának van már új háza, szerelmes lesz, s kiderül számára, hogy nőnemű. Barátai számos komikus és groteszk helyzet után elvezetik ahhoz a gödörhöz, ahol lerakhatja a tojásait. Nyolcvan tojást rak le, ennyi gyereket szeretne felnevelni. A közösség tagjai felváltva őrzik barátsággal, szeretettel és odaadással a tojásokat, míg ő ügyes-bajos ügyeit intézi.

Csiga és barátja, Galacsinhajtó elmennek a közeli öregkúthoz, hogy ott finom tintagombát lakomázzanak. Mielőtt megebédelnének, belekukkantanak a kútba, de vesztükre, mert Csiga beleesik. Szerencsére az ott izületeit kúráló Varangyos békára esik. Játékhelyzetre épül a kútba esés, s a mentés is, ami Keresztes

Pók éles eszének köszönhetően szerencsésen végződik. A mentési akcióban ismét együtt vannak a barátok.

További játékhelyzetek vannak a meseregényben, hisz a játék a gyermek legfontosabb tevékenysége. A gyerekek és az állatok is rendeznek Ki mit tud?-ot és Triatlton bajnokságot. Az állatok a Balatonfenyvesen nyaralókat utánozzák a Ki mit tud?-on.

A jól sikerült Ki mit tud? után a Triatlont nem tudják megrendezni a barátok, mert nincsenek olyan versenyszámok, amelyeket mindannyian teljesíteni tudnának. Kamarás István a meseregény *Főlemelkedés* című epizódjában arra tanít bennünket, hogy szeretettel és más összefüggésben is láthatjuk a világot, s nem mindegy, hogy a radiózást hogyan határozzuk meg:

„– Az mi?

– Hibákat, butaságokat, tévedéseket tüntetek el. Más szóval: helyet csinállok a jónak”²⁴⁴ –, s hogyan? a már többször hangoztatott erkölcsi intellemmel: illemmel, tapintattal és úri becsületszóval.

A meseregény végére megszületik a nyolcvan csiga, és még egy ráadás, a nyolcvanegyedik, aki pont úgy néz ki, mint az édesanyja. Keresztes Pók életvezetési tanácsként elmagyarázza nekik: „– Ez pedig, látjátok, a világ. Ebbe van beleszóve a hazatok, Magyarország. Ez pedig a mi rétünk... A legcsodálatosabb az volt az egészben, hogy Csiga most már nem csak érezte, hanem látta is őket, élesen, tisztán, és ugyanígy az egész világot. Onnan, a sámli alól, háta mögött az örök világossággal. Ott is maradt, mindörökké.”²⁴⁵

A Csigamesében a nyelvi játékra számtalan példát találunk. A nyelvi játék és a gyermeki gondolkodás szoros összefüggésben vannak egymással. „A Csigamesében a nyelvi játék a gyermekkor nyelv-, szó- és fogalom – felfedező, anyanyelvet ízeletető próbálkozásaihoz igazodik.”²⁴⁶

A szavakkal való analógiás játék során a gyerek maga talál rá azokra a kifejezésekre, amelyeket előtte sohasem hallott. Analógiák sorát indítja el a csigakirály szó a meseregény szereplőiben: lovagbodobács-királybodobács,

²⁴² | Uo., 15–16.

²⁴³ | Uo., 18.

²⁴⁴ | Uo., 77.

²⁴⁵ | Uo., 81–83.

²⁴⁶ | VÉGH Balázs Béla, *Meseregény csigaház-architektúrával*=V.B.B., *A gyermekirodalom változatai*, Kolozsvár, KOMP-PRESS Korunk, 2007, 221.

tücsökherceg, kereszties lovag (Keresztes Pók.)
„Én meg szakbogarászatilag, vagyis hivatalosan közönséges nünüke vagyok, hívhattok egyszerűen Nünükének – közölte velük kedvesen Nünüke.”²⁴⁷

A nyelvet expresszívén az ígектőк teszük, pl. a csiga szóból felcsigázódik, elcsigázódik ígек születnek. Új szó szóösszetételekkel is keletkezik: csigalépcső, csigaház. A csiga szó egész paradigmasort indított el: csiga, fel-, elcsigázódik, csigalépcső, csigaház, csigászat, házas csiga. A főnevesítés példáit is megtaláljuk a meseregényben: jövésmenés, szájharmonikázás, sámlücsörgés. A gyerek mindent szó szerint ért, mert számára minden szónak csak egy jelentése van. A *Csigamesében* Nünüke, mikor megtudta, hogy Keresztes Póknak „összedőlt a plánuma: Elképzelte, hogy a hatalmas plánum rádől a csigatojásra ácsingózó Vakondokra, aki ijedtében megígéri, hogy soha életében rá sem néz a csigatojásra.”²⁴⁸ A gyerek a felnőtt szavait, melyek számára értelmetlenek, megpróbálja értelmezni. Csigá a feleség szóval teszi ezt. „Hiányzik a másik, a fele–ség–magyarázta Csigá türelemmel és szerelemmel.

– Na, várj csak! akkor te mégis csak fiú kell hogy legyél, ha feleség – hiányod van!

– Nem feleség, hanem fele–ség. Mindenki fele–ség. Te is, Keresztes Pók is. Hangya is, Bodobács is, Varangyos Béka is, akár fiúk, akár lányok. Mert csak fele vagyunk annak, amiből egész lesz, ha találkoznak a Másikkal, aki szintén fele–ség, akivel szeretjük egymást, akivel kiegészítjük egymást.”²⁴⁹

„Kamarás István könyve nemcsak a meseregény, hanem a pikareszk tudója is, a gyermekirodalom nem éppen gazdag szakirodalma szerint mindez alanyi jogon illeti meg. Ugyanis a XIX. század végén jelentkező mese- és ifjúsági regény egyszerre vesz át motívumanyagot a hagyománnyal rendelkező pikareszktől és a robinzonádtól. Ezekhez hasonlóan a Csigamese is egymás mellé szerkesztett kalandokból és epizódokból áll össze, egy-egy kerek történetet formáz belőlük a szerző, és mindegyik

önálló fejezetként is megállja a helyét...

Az egyes fejezetek között elsősorban a főhős szerepét betöltő Csigá biztosítja az összetartozást, hiszen vele és érte történnek az események. A világ élményszerű, kalandos megismerése szintén pikareszk vonás.”²⁵⁰

8.2. VILÁGVERSENY A BEREKBE

1999-en jelent meg Kamarás István újabb meseregénye *Világverseny a berekben* címmel, mely Boldizsár Ildikó szerint az utóbbi évek legszebben illusztrált könyve.²⁵¹ Az illusztrációkat Klemm Gabriella készítette, míg a versbetétek Németh István Péter munkái.

A meseregény hősei állatok, akiket ugyanúgy, mint a *Csigamesében*, Kamarás István antropomorfizál. Így eshet meg velük a mesei csoda, kapcsolatba kerülnek a szájharmonikázó Jóistennel, akinek beavatkozása hatására mindenki legyőzi önmagát.

A földigiliszta, lubricus terrestis, barátja, a kiszolgált sűrölókefe –, aki antennának használja sikkológökereit – segítségével szerez tudomást arról, hogy távolugróverseny zajlik a berekben. Így, mint a mesebeli hősök elindul, hogy megnyerje a versenyt, ami reménytelennek tűnik, hisz a békával, a nyúlal, a kenguruval kell összemérni az erejét. Ám amikor a sokadik ugrósorozat után is a vendég kenguru a győztes, a közönség követelésére a „versenybírósság úgy találta, hogy az igazság fontosabb, mint a szabály, s beleegyezett egy ráadásba”²⁵² Mert az igazság, az van, volt és lesz, vagyis a meseregény végére etikai problémává válik a győzelem és igazság kérdése. Nem az az igazság, ha az nyer, aki a legnagyobbat ugorja, hanem az, aki túlugorja, vagyis legyőzi önmagát.²⁵³

„Mindenki nyer, aki legyőzi önmagát. Ebben a versenyben pedig az, aki túlugorja önmagát.

Mit csodálkoztok? Ugorjatok! Próbálkozzatok! Figyeljétek a jeleket, és ugorjátok túl!”²⁵⁴

²⁴⁷ | KAMARÁS István, *Im.*, 1998, 16.

²⁴⁸ | Uo., 34.

²⁴⁹ | Uo., 21.

²⁵⁰ | VÉGH Balázs Béla, *Im.*, 2007, 223-224.

²⁵¹ | vö. BOLDIZSÁR Ildikó, *Im.*, 2004, 245.

²⁵² | KAMARÁS István, *Világverseny a berekben*, Bp., Ciceró Könyvkiadó, 1999, 16.

²⁵³ | vö. BOLDIZSÁR Ildikó, *Im.*, 2004, 246.

²⁵⁴ | KAMARÁS István, *Im.*, 1999, 30.

09 | BÉKÉS PÁL

A KÉTBALKEZES VARÁZSLÓ

„Csak semmi ódivatú bevezetés, vágjunk a közepébe!”²⁵⁵ – kezdi szokatlan, nem hagyományos formulával a szerző, aki a valóságos világot, a lakótelep világát választja meseregénye színhelyül, ahol hősei mindennapi gondokkal küzdenek. Vidor Miklós „helyből ugrásnak” nevezi Békés Pál *A kétbalkezes varázslóban* az in medias reshez való ragaszkodását.

„*A kétbalkezes varázslóban* a mesék jelenkori körülmények közötti alkalmazkodásáról és az ezzel járó transzformációkról van szó” – írja Lovász Andrea.²⁵⁶

Hősünk, a kétbalkezes varázsló, Fitzhuber Dongó varázslótanonc, a varázslóiskola végzős hallgatója: „Krumpliorrú, kajla fülű, csalé kis varázsló volt ez a Fitzhuber Dongó, s ha földig érő palástja el nem takarja a lábát, az is megmutatkozik, hogy csámpás; ha homlokába nyomott süvege nem fõdi a fejét, az is látható, hogy haja úgy meredezik, akár a sündisznó tüskéi.”²⁵⁷ Külsejét tekintve is más, mint a népmesékből megismert varázsló, akit nem véletlenül neveznek kétbalkezesnek a varázslóiskolában, hisz évfolyamutolsóként végez. Az oklevélosztás is kellemetlen élmény számára, balul sikerült iskolai feladatok, varázslások jutnak eszébe.

Az Alapvarázslatok című órán azt tanulták, hogyan kell békából hercegnőt varázsolni. Csókkal, ahogy a tündérmesékben. Nagy Rododendron, az igazgató–fővarázsló, a varázslóiskola igazgatója lediktálta a varázsigét. A varázslóiskola, a bővülés–bájolás, a mágia tanulása a *Harry Potter* című meseregény varázslóiskolájának hú tükörképe, s egyben a tündérmesék varázslóinak paródiája is. A

tündérmesék varázslója, mint kiválasztott kapja a tudást, míg Békés Pál meseregényében a varázslótanoncok a tudást diktálás útján nyerik. A varázsigét Fitzhuber Dongó kivételével mindegyik varázslótanonc megjegyzi. Paródiába illő jelenetnek, helyzet- és jellemkomikumnak vagyunk tanúi az órán. A varázslás menete a varázslatok szabályára épül, megmaradnak a népmesei motívumok – béka, hercegnő, csók, varázspálca – csak a varázslás önmaga ellentétévé válik.²⁵⁸ Békés Pál élve a jellemkomikum eszközeivel, jellem és külső alapján párosítja egymáshoz a varázstanoncokat és a hercegnőket.

A varázslóiskola legmulatságosabb jelene- te szintén helyzetkomikumra épül, amikor is a lángot okádó, nyugdíjas tansárcányt kell ártalmatlanná tenni. Valamikor félelmetes sárkány hírében állott, de most már a varázslótanoncok rajta gyakorolják a varázslásokat, háta mögött kinevetik, ugyanis „őfelsége valódi neve Kis Rezső, s efeletti szegényében vette fel a meggyőződése szerint vérfagyalaló Sogenannte Sigismund művésznevet.”²⁵⁹

Ad Albert hét illatos tearózsát varázsol a sárkány fejéből, Pohonc, aki hú marad önmagához, szilvás gombócokká bővülte a sárkány fejeit, míg egy gyakorlatias tanonc úgy oldotta meg a feladatot, hogy a sárkány nem tüzet, hanem vizet fújt, „népgazdasági érdekből” a varázslat után. Csak Fitzhuber Dongó marad megint szegényben, ugyanis korábbi sérelme miatt Sigismund hétfejú varázslóvá változtatta. „– Egy rosszsmájú nyugdíjas sárkány, egy művésznévvel hivalkodó Kis Rezső nemtelen bosszújának áldozata lettem...”²⁶⁰

²⁵⁵ | BÉKÉS PÁL, *A kétbalkezes varázsló*, Bp., Móra Könyvkiadó, 2004, 5.

²⁵⁶ | LOVÁSZ ANDREA, *Im.*, 2007, 115.

²⁵⁷ | BÉKÉS PÁL, *Im.*, 2004, 6.

²⁵⁸ | VÖ. BOLDIZSÁR ILDIKÓ, *Peches mesehősök. Békés Pál: A kétbalkezes varázsló=B.I., Mesepoétika. Írások mesékről, gyerekekről, könyvekről*, Bp., Akadémia Kiadó, 2004, 228.

²⁵⁹ | BÉKÉS PÁL, *Im.*, 2004, 12.

²⁶⁰ | Uo. 16.

A meseregény főszereplője jellegzetesen huszadik századi mesealak, aki a hősiesség alapkritériumának sem felel meg. Nincsenek rendkívüli képességei, adottságai, csetlő-botló alak. Nem akar hős lenni, nem is látszik annak – írja Komáromi Gabriella.²⁶¹

Ilyen sok balszerencsés kísérlet után ül az oklevélosztó ünnepélyen, hogy ő is megkapja a mű sárkánybőrbe kötött okleveleket, melyek, csak az avatott szem számára olvasható, ezer évig nem halványuló, csillenglével írott, kanyargós cickafarkbetűkkel igazolták, hogy az okirat tulajdonosa a piros, fehér, zöld és fekete mágia, valamint a társtudományok szakavatott ismerője²⁶² –, s várja az álláselosztó ceremóniát. Varázsdarázs, a korrupt álláselosztó a „szerencsére” bízva párosítja össze a neveket és az álláshelyeket. „Ad Albert – mit tesz isten – bent maradt az elméleti hókuszpókuszológiai tanszéken varázsszegédnek. Pohonc az Elvarázstolt Erdő nemrégiben nyugdíjazott főmágusának helyére került.”²⁶³ Miután Dongó nem kedvence a Varázsdarásznak, hát érthető, hogy ő kapja a legeslegrosszabb varázslóállást. A Nimbusz Endre Bertalan utcai lakótelep Körzeti Varázslóhivatalának vezetője lesz, ahonnan az elődje elmenekült, s őt is a távozásra biztatja, hisz’ a lakótelepen nincs mese, se varázslat, se csoda. Fitzhuber Dongó azonban elhatározza, hogy marad. Itt találkozik a meseregény másik hősével, Éliás Tóbiással, egy hétévesforma kisfiúval, aki „éppen akkor ül az ablakba, amikor az egész lakótelepen mindenütt a tévé esti meséjének zenéje brummog, akkor ez nem akármilyen esemény!”²⁶⁴ A szerző felhívja a befogadó figyelmét arra, hogy a magára hagyott gyerek nem a televízió könnyen fogyasztható táplálékára kíváncsi, ami hangos, színes, érdekesnek tűnő, ugyanis a szép mesefilmeket felváltották a tengerentúli rajzfilmipar förmedvényei. Pokémon, Batman és Pókember mászik be a gyermekekhez nap mint nap arra a helyre, ahova régen a Tévé maci kedves bábfigurája, vagy a régi hazai, világhírre szert tevő rajz-

filmek szereplői tartoztak. Ez a gyerek olyan mesét szeretne, amely valóban megtörténik, amelyik igazi.

„– Igazi mese az, ami velem történik. Saját mesét akarok. Olyat, amiben benne lehet lakni.”²⁶⁵

Dongó így elindul Tóbiással, hogy a tízemeletes lakóházban megtalálják a mesét. Szükség is van a mesére, mert a lakótelep, s a ház egymástól elidegenedett lakói neuroziszban szenvednek. „Az mi? – Betegség!... Induljunk, szabadítsuk meg tőle a Nimbusz Endre Bertalan utcai lakótelepet.”²⁶⁶ A két hős a mesét keresi. „... meg kellene keresnünk az életünk elveszett, elsikkadt értékeit. Otthonossá kellene tenni az elszürkült világot, amely idegenné vált. Ők ketten megpróbálják, pedig csak az eltűnt mesevilág nyomába szegődnek a panelrengetegben.”²⁶⁷

Útjuk során találkoznak Első Badar királlyal, akinek mesebeli királyságát szanalták egy vegyi üzem építése miatt, s az egész udvartartás a lakótelepre költözött. „Azóta egyikükkel sem találkoztunk, egyikükkel sem beszélünk. Képtelenek vagyunk megtalálni őket az egyforma ajtók, folyosók, szeméttárolók és lépcsőházak rengetegében.”²⁶⁸ – panaszkodik Első Badar, aki titokban egy OTP-ben bankhivatalnok és szakszervezeti bizalmi, csak otthon mer királyként viselkedni, ami tudathasadásos állapotot idéz elő, s ez nem csak rá, de a többi szereplő életkörülményeire is vonatkozik, s egyben mai világunk hú tükörképe s paródiája is egyben.

A hoppmester a házasságkötő teremben, az étékfogó az üzemi konyhán dolgozik, az udvari bölcs hordár egy gyerekkönyvtárban, az udvari bolond pedig díszletmunkás, de a lakótelep sivár világában ők is továbbra is azok, akik voltak –, s igazi lakótelepiek módjára nem tudnak egymásról.

A varázsmesék szereplőinek funkciói adotak a meseregényben. Első Badar, a király útnak indítja a két hőst leánya, Lanolin királykisasszony keresésére, hisz tudja, hogy

²⁶¹ | vö. KOMÁROMI Gabriella, *Im.*, 2004/5, 29.

²⁶² | BÉKÉSI Pál, *Im.*, 2004. 12.

²⁶³ | Uo., 17.

²⁶⁴ | Uo., 23.

²⁶⁵ | Uo., 27.

²⁶⁶ | Uo., 111–112.

²⁶⁷ | KOMÁROMI Gabriella, „Ennyit a művészet hatalmáról.” Békés Pál: *A kétbalkezes varázsló. Im.*, 1998, 294.

²⁶⁸ | BÉKÉS Pál, *Im.*, 2004, 41.

a legkisebb fiú, Éliás Tóbiás találhatja meg a királykisasszonyt. A hősök vándorlása a házban nem ütközik akadályba, mert a lakók kriminálnak, vagy élik mindennapi szürke esti életüket.

Útbaigazítást, segítséget Irma nénitől, a nyugdíjas boszorkánytól kapnak, aki valaha szintén Első Badar udvartartásához tartozott, s a leghíresebb, minden idők legrettegettebb boszorkánya volt. Ő azonban, mint a varázsmesék boszorkánya többet tud a házról, a lakótelepről, mert besegít a házmesternek, csak hogy be ne a rozsdásodjon a seprűje. Tanácsára a hősök a tetőre indulnak.

A mese új szereplőkkel, veszélyekkel bővül – lépcsők, vasajtó, korlátok, törött ablakok, szemétdobó –, amelyek leküzdésében sem a Máguslexikon, sem a varázsigék nem segítenek. A meseregény többi szereplője is a kornak és a helyzetnek megfelelően abszurd.²⁶⁹

A hősöket útjuk során a Propp-féle felosztás szerinti „részleges” segítőtársak segítik. Ilyenek: Dzsinn Tata és Dzsinn Fizz, a szerelmes főantennák (Anton és Antenna), a híreket hozó Drótorján család, Csapcsöpp és a Nagy Kulcsmásoló. Ellenfeleik: magukat a mesebeli Kukától eredeztető – „Hófehérke és a hét Kuka! Sőt: A hét Kuka és Hófehérke”²⁷⁰ – Nimbusz Endre Bertalan u. 6./1., 2., 3., 4., 5., 6., 7. nevű óriás fekete kukák, a Csikorgó Csókorgó, vagyis a Csúf Csógörény, akiről kiderül, hogy a csőrendszerbe szorult fehér egér, akikben Lovász Andrea szerint a szerző a mindennapok tárgyiban található titkot és a kaland lehetőségét mutatja be.

A mese szereplői beleszöppennek egy mai kisfiú, Éliás Tóbiás életébe, s hamarosan kiderül, hogy egy lakótelepen is meg lehet találni a mesét, az egymástól elszigetelten élő szereplőket, s a tizedik emelet fogságában sínylő királykisasszonyt. A hős, aki mindezt véghezviszi Éliás Tóbiás, a hétévesforma kisfiú.²⁷¹

A meseregény végén kiderül, hogy van helye a királyi udvartartásnak. Keddenként a nyug-

díjasok klubja és a modellező körnek is ott-hont adó alagsori mozgalmi helyiség szabad, így a király összehívhatja az alattvalóit.

Békés Pál könyve határátkelő a magyar gyermekirodalomban, írja Lovász Andrea, mert nem engedi meg a valóságunkat transzcendáló, attól eltérő mesevilág létezését.²⁷²

A meseregény szerkezete a posztmodern kor meseregényei, valamint Békés Pál mese-hagyományaihoz hűen fejezetekre tagolt, s a fejezet-beharangozókat mint humorforrást kihasználja.²⁷³

A meseregény nyelvi sajátosságai:

A modern mese leginkább a vershez áll közel, ha jó.²⁷⁴ Békés Pál prózájában is rengeteg versszerű, ritmikus elemet, szójátékot, gondolatritmust, párhuzamos mondatszerkesztést fedezhetünk fel.²⁷⁵

„– ... milyen kár ...

– ... hogy ilyen kibírhatatlanok vagyunk ...

– ... összeférhetetlenek ...

– ... nem értjük meg egymást ...

– ... mindig összerúgjuk a port ...

– ... ujjat húzunk egymással ...

– ... vagy összeakasztjuk a bajszunk ...

– ... nincs is bajszunk ...

– ... milyen kár ...”²⁷⁶

vagy

„– ... Viszont?

– ... Talán ...

– Talán?

– ... Esetleg ...

– Esetleg?

– Ne köntörfalazz már, te bölcsész! – szolt rá a bolond.

– Mi? Hogy én bölcsész? ...”²⁷⁷

A modern mese műfaji jellegzetessége, így Békés Pál meseregényének is sajátossága a szójáték, az intertextualitás, valamint a sajátos szó- és névalkotás.

Békés Pál szójátékai felhívják a figyelmet a nyelvi megformáltságra is. „Például vannak korszellemelek és kóbor szellemelek, sziporkaszellemelek és csökött szellemelek, nyitott szelle-

²⁶⁹ vö. LOVÁSZ Andrea, *I. m.*, 2007. 116.

²⁷⁰ BÉKÉS Pál, *I. m.*, 2004. 115.

²⁷¹ vö. BOLDIZSÁR Ildikó, *I. m.*, 2004. 229–230.

²⁷² vö. LOVÁSZ Andrea, *I. m.*, 2007. 117.

²⁷³ vö. CSONTOS Erika, *Mi hibázik? Élet és Irodalom* 2006/13., 27.

²⁷⁴ vö. GOMBOS Péter, *Merre tart a mese? A tedskannától Portisch Lajosig*, Csodacseruza, 2005/ 20., 16.

²⁷⁵ vö. KOMÁROMI Gabriella, *I. m.*, 1998. 300.

²⁷⁶ BÉKÉS Pál, *I. m.*, 2004. 99.

²⁷⁷ Uo., 100.

mek és csukott szellemek, van szellemisség és szellemiség, van szellemóriás és szellemtörpe, van szellemtörténet, szellemtudomány és szellemvasút, nem is beszélve Hamlet atyjának szelleméről, hogy csak néhányat említsek.²⁷⁸

Intertextualitás: a szerző pontosan, szöveg-hűséggel idézi meg Petőfit:

„Ej mi a kó! tyúkanyó kend
A szobában lakik itt bent?”²⁷⁹

Váratlan nyelvi fordulatokra építő szellemes versek tarkítják a meseregényt, melyek más mondanak a gyerekeknek és más a felnőtteknek. A kulcsmásoló szakmai varázsigéje így hangzik:

„Én vertem Heimet.
Te verted Heimet.
Minket Wert Heim.
Én elzettem.
Te elzettél
Ő Elzett.”²⁸⁰

A gyerek számára halandzsa Dzsinn Tata és Dzsinn Fizz éneke:

„Dzsinnadratta, dzsinnadratta,
dzsinna, dzsinna, dzsinn!”²⁸¹

Vagy ugyanígy Fitzhuber Dongó varázsigéje:

„Szálem! Szellem!
Kacska-macska,
bicska-szecska,
locska-rocska,
szöcske-csücske,
kecske-fecske,
Szálemocska!
Szellemecske!”²⁸²

A hangok alliterációjára épül Csappcsöpp, a nagyhatalmú szellemecske beszéde:

„– Csodás! Csudaszép! Csecse!...

– Csikos cserépcsendő cseng a csengeri csikos csikos csikaján! – lelkendezett tovább a hang.”²⁸³

A meseregény nevei a posztmodern mese műfaji hagyományainak megfelelnek, beszédesek: Fitzhuber Dongó, Éliás Tóbiás, Nagy Rododendron, Ad Albert stb.

A tizedik fejezetben a hoppmester által bejelentett nevek szójátéokra épülnek. „A szemem se rebbent, amikor egy apró, kővér szerezcsenkirály pökhendin közölte, hogy ő Idi Ede Dada Übü Papa. Bejelentettem. Hiba nélkül. Egy egyházi követ azt állította, hogy az ipafai pap, akinek fapipája van, miért is az ipafai papi pipa papi fapipa. Bejelentettem. Csakúgy, mint azt az alacsony bajuszost, aki azt üvöltötte, hogy ő Gázon Gézen Gúz, Gálickó generális generálisa. Bejelentettem. Meg bejelentettem a szépséges Pampillancs Pillepe kisasszonyt, Szinonímia örökösnojt, és vitéz lovag Bortelky Borissza Bornirtot, a királyi bakter-, siralom-, fegy- és egyházak főfelügyelőjét. Hát még a rengeteg külföldi: Vnukovo Parszifalovics Semerretyevo, Lu-Csi-Hej-Haj, Mohammed el Harag ibn Hirig, Menáhem Baj Ben Zri és Ludwig Van Beethoven Nincs.”²⁸⁴

A meseregény dialógusai életszerűek, mindez lendületessé teszi a történetet.

²⁷⁸ | Uo., 101.

²⁷⁹ | Uo., 122.

²⁸⁰ | Uo., 129.

²⁸¹ | Uo., 63.

²⁸² | Uo., 102.

²⁸³ | Uo., 103.

²⁸⁴ | Uo., 83.

10 | VARRÓ DÁNIEL TÚL A MASZAT-HEGYEN

A *Túl a Maszat-hegyen* verses meseregény az elmúlt évek egyik legnagyobb könyvsikere. A meseregény verses formája biztosítéka minden korosztályban a sikerének. Aktualitása, a mai valóság hú tükre, gyerekeknek szól, akik őszinték, szókimondók, vonzódnak a különös dolgokhoz, életemük a játékoság, a humor. „Mese ez, hiszen nem nélkülözi a csodás szereplőket és cselekményfordulatokat. De regény is egyúttal, ráadásul történetközpontú és lineáris, hiszen egy meghatározott cselekményszál mentén jut előre. Ugyanakkor epozsi jegyek is kimutathatók: Varró 'in medias res' kezd, 'epitheton ornans'-okkal jellemez, hébe-hóba 'enumerál', s a sor tetszés szerint folytatható.”²⁸⁵

A Magvető Könyvkiadó gondozásában megjelent könyv bemutatója 2003. november 20-án, Budapesten, a Marcibányi Téri Művelődési Központban volt.

A könyv helyszíneit és szereplőit saját rendetlen lakásom ihlette, így született meg a Maszat-hegy és a pacák birodalma – mondta el Varró Dániel a könyvbemutatón. A kötetet a szerző nővére, Varró Zsuzsa illusztrálta, akinek rajzai a Micimackó című meseregényt idézik. Ezek a rajzok a gyermekeknek megfelelőek, mert egyszerűek, számukra jól felfoghatóak. Előnyük még, hogy a gyerek figyelmét nem veszi el a lényegről, és saját maguk elképzelhetik és kiegészíthetik az adott figurát.

A verses meseregény egy ajánlásból, előhangból, tizenkét fejezetből és utóhangból áll. A történetmondást betétversek szakítják meg, amelyek különböző műfajúak és formájúak. A könyv jelentős része kötött szerkezetű Anyegin–strófaban íródott, kivétel a hatodik és tizenkettedik fejezet, melyek; a hatodik egység dantei tercináiban, még a tizenkettedik fejezet homéroszi–vergíliusi hexameterekben.

Varró Dániel a klasszikus formákba kortársi mondanivalót, humort ültet, ami Parti Nagy Lajos hatás. Nem paradigmát vált, hanem paradigmát alakít, s természetességgel újítja meg a költői köznyelvet.²⁸⁶

A verses meseregényben az intertextualitás leglátványosabb példái a fejezetek elé választott mottók. Van, akiket név szerint említ: Kosztolányi Dezső, Arany László, Bajza József, Weöres Sándor, Arany János, A.A. Milne, Tompa Mihály, Vajda János, Reviczky Gyula, Babits Mihály, Jónás Tamás, Petőfi Sándor, Zágon István, Térey János, Vörösmarty Mihály, Szabó Józsefné (valószínű boltvezető – mottója: „Áfás számla igényét kérjük, előre jelezze!”), – van, akiket egy-egy idézet átvételével vagy stílusával tesz a mű részévé.

A *Bús, Piros Vödör dala* József Attila *Születésnapomra* című versének versformájában született, s annak kitűnő paródiája. A *titokzatos email Tatjana levelére* emlékeztet.

²⁸⁵ | MARKÓ Róbert, *Egy posztmodern kosz-eposz. Varró Dániel Túl a Maszat-hegyen című verses meseregényéről*. Iskolakultúra, 2008/1-2., 143.

²⁸⁶ | Uo., 143.

A *Babaarcú Démon* a középkori skót bal-ladaformát idézi, a *Badar madárhatórozó* a nonszensz verseket, ugyanúgy a hatodik fejezet limerickjei Edward Lear parafrázisok, a *Bádatos dapok* (*Belagcholy Days*) Byron átirat.

Egy-egy név műveket s írókat idéz fel a befogadóban. Makula bácsi Fekete István Matula bácsiját, Höchöc, aki csak annyit tud mondani: höchöc, Lázár Ervin Dömdödömjét.

Vagy: „Amúgy szörnyűek is szerintem

Ezek a Harry Potterek

– Ki tíz alatt van, óva intem! – ...

A régi hősök hova tűntek,

Lábuknak nem maradt nyoma?

Hol van szép Legolas, a tünde?

De hol van Bombadil Toma?

Gandalf, Glorfindel, Gimli, Gollam,

S Frodó, a kilencujjú, hol van?

Hol a szépséges Árnika,

Kire muszáj volt várnia

Vállára vetve a tarisznyát

Szegény jó Szegény Dzoninak?

Hol van a macskák réme, Frakk?

Hol van Mirr–Murr, Oriza Triznyák?

Hol Pöske, Vackor, hol Kobak?

És hol vannak még oly sokak...”²⁸⁷

Így kerülnek a műbe Tolkien, Rowling, Milne, Lázár Ervin, Csukás István és Kormos István stb. meséinek hősei. Rímjátékaival is tud szövegek között kapcsolatot teremteni.²⁸⁸

„Hol van Füles, hol van már

A pesszimista plüsszámár?

Hol Pitypang, a hiú oroszlán?

Hol Ká, Akela, Tabaki

De hol a hó, a tavalyi?”²⁸⁹

Varró Dániel verses meseregényének sikere annak köszönhető, hogy olyan szöveget hozott létre, amely nyitott műként képes funkcionálni. Olyan szövegtereket hozott létre, amelyek rugalmasak az olvasói nézőpontok és elváráshorizontok tekintetében.

Több egymás mellett párhuzamosan futó olvasáslehetőséget is életben tart.²⁹⁰ Ez összecseng Parti Nagy Lajosnak a megállapításával, miszerint: Varró Dániel két dolgot vesz roppant komolyan, a költészetet és a gyerekeket – minden további, a mese is, a regény is ebből

következik. Varázslatos könyv, akár ha Petőfit, Weörest és Kormost gyúrta volna össze egy tündérei kéz. Ezt persze a szülőknek mondom, hogy olvassák gyönyörködve, ízlelgetve és hangosan minden körülöttük és bennük élő gyerekeknek (3-tól 99 évesig). A gyerekeknek nem kell mondanom semmit. A gyerek csak belehallgat, ráfekteti arcát e rímes tarka rétre, s rögtön tudja: Maszat–hegy az övé, Johanna és Andris vele jártak óvodába, naná, ki mással? És persze szerelemárulás, kaland, kádbörtön, emailes vödör, kalózhajó, bonyodalmak gar-madája, minden, ami csak kell egy verses meseregényhez. S, hogy mi kell? Roppant komolyan kell venni a gyerekeket és a költészetet, ahogy teszi azt Varró Dániel. (fülszöveg)

Varró Dániel *Bögre azúr* című bemutatkozó kötete után mély hallgatásba merült. Voltak, akik azt rebesgették, hogy eltűnt, nem ír több verset, csak fordít, hogy múzsája hátat fordított neki. Tévedtek s az eredmény a *Túl a Maszat–hegyen*, egy verses meseregény. Verses, hiszen Varró Dániel ízig-vérig költő. Hogy miért mese? A szerző angol limerickeket, nonszensz gyermekverseket, dalokat fordít és ír, hisz időről-időre publikált belőlük. Ezeket a fordításokat önálló kötetben is kiadhatta volna, s hogy miért nem így történt, az a szerző titka. Saját strófaiba ágyazta be fordításait és átiratait, s erre akár egy mese is alkalmas lehet. Hiszen gyerekekhez (is) szólnak a versek, s bár a gyerekek őszinték és szókimondók, engedékenyebbek is.

Nem keresnek mindenütt ok-okozati összefüggéseket, egységes világot, véges lehetőségeket, vonzódnak azonban a groteszk, nonszensz, paradox dolgokhoz. Mindezt megtalálják a *Túl a Maszat–hegyen* című verses meseregényben.

A meseregény főhőse Muhi Andris, a kilencéves budai kisfiú, aki egy napon elindul, hogy felkeresse titokzatos és mindig maszatos kis barátjánőjét, Jankát, akit az óvodában ismert meg, aki egy hegyről mesélt sokat, minek Maszat-hegy a neve, ahol nincs szappan vagy kefe.

„Ott nincs szalvéta, rongy, se kendő,

A tisztaság ott büntetendő.”²⁹¹

²⁸⁷ | VARRÓ DÁNIEL, *Túl a Maszat-hegyen*, Bp., Magvető, 2003, 84.

²⁸⁸ | vö. JUHÁSZ Orsolya, *Egy könyv, a bádatos dapokra” – és másokra*. Bárka. 2004/2., 102.

²⁸⁹ | VARRÓ DÁNIEL, *I. m.*, 2003, 85.

²⁹⁰ | vö., NÉMETH Zoltán, *A nyitott mű mint sikerkönyv*. Varró Dániel: *Túl a Maszat-hegyen*. Iskolakultúra, 2004/ 2., 104.

²⁹¹ | VARRÓ DÁNIEL, *I. m.*, 2003, 41.

Így lesz részese a bonyodalmaknak a Maszat-hegy. Megismerkedünk Szösz nénével, majd Makula bácsival, aki elmeséli hogyan talált rá Jankára a maszatosban, akár csak Mózesre találtak a Bibliában.

„Bent a maszatosban letelek meg aznap,
Ézért neveztelek tégedet Maszatnak,
Zsibongott a zombék, tüsszögött a tarló,
Ki vót apád, anyád, nem tudok én arról.”²⁹²

Andris útja során furcsa alakokkal találkozik: először az Ismeretlen Influenzás Angol Költővel, a Csáléval és az Egyenessel. Majd Turgenyevvel, a burgonyával, aki Badarország határára, és aki könyvéből limerickeket olvas fel elretentésül az utazóknak először a rossz gyerekekről, majd más bűnösökről is. Ez már Edward Lear világa. Turgenyev, a burgonya Dante poklának szelídített változatán kalauzolja végig hőseinket, melyben a különféle vétkek miatt bűnhődők vannak. A bűnösöket és a bűnüket megéneklő limerickeket a fejezet belső elbeszélői, Egyenes és Csálé adják elő.

„Ki életében balga volt, idétlen,
Ez átkozott vidékre szállt a lelke,
S aszerint lett kiszabva büntetésük,
Ki mit tett életében, vagy mi lelte.
„Ők a dolgokat nem rendeltetésük
Szerint használók, s a szóból nem értők” –
Bőkött a Csálé nagyjából feléjük. –
„Féllábon állva isznak most ezért ők
Csalánteát, de cukor nélkül azt is,
Keserűségben sörhábbal felérőt.”
És tényleg kortyolgattak ott olyan kis
Fancsalin, ingva mintha pengeélen.
„Meséld el, mit csináltak” – kérte Andris.
És a Csálé azt mondta: „Elmesélem.”

*Volt egy úr, lakhelye Komárom,
útra kelt egyszer egy homáron.
Kérdezték: „Élelmes?
Fürge és kényelmes?”*

„Nem – mondta -, de azért komálom.” ...²⁹³

Andris Budát elhagyva egy érdekes irodalmi világba csöppen. Megtudja azt is, mik azok a műzsák, s hall a költőkről is.

„A költő, szó se róla, dőre,
Ha verset ír határidőre,
Viszont ha nincs határidő,
Mi mindent hagyyna félbe ő!”²⁹⁴

Ilyenek a költők? Nem kell komolyan venni őket, mint ahogyan Dani bácsi sem veszi komolyan magát.

„– Te ismersz költőt, bait, élőt? –
Kérdi a bárd, míg várni kell.
Hősünk tűnődik, „Egyet.” – És őt
Hogy hívják? – „Varró Dániel.”
– Ilyen dévvel gyomul a hapsi? –
„Hát, volt már Babits meg Balassi,
Weöres, Szabó, Nagy, József, Józth...
Lefoglalták az összes jót.”²⁹⁵

A *Túl a Maszat-hegyen* világában a költőket Pegazus helyett a Nagy Zsiráfmadár szállítja. Megismerjük még Paca cárt, Luk gróft, a Babaarcú Démont, a Bús, Piros Vödrot, Morzsányi Gézát és a Büdös Pizsamázót. A verses meseregény szereplői vagy olyanok, hogy a befogadó könnyen azonosul velük, vagy furcsaságukkal felkeltik az érdeklődést. A Büdös Pizsamázó visszataszító, Morzsányi Géza apró, Pali kalóz pedig átáll a gonoszok oldalára. Minden szereplőnek van a mesében belépő verse. Ezek a versek sokrétűek, az elioti jazz-daloktól a népies verseken és az angol gyermekkrigmusokon át a versfordításokig, a paródiáig terjed a sor. Vannak még nonszensz versek, illetve elbeszélő költemény is. A *Túl a maszat-hegyen* című meseregény egy stíluskavalkád, ugyanis Varró Dániel magabiztossággal kezel stílust és nyelvet. Az említett versbetétek dőlt betűvel szedettek, s tartalmilag csak lazán kapcsolódnak a mese cselekményéhez. Ilyen például, mikor Andris beszélget az állatokkal:

„Hogy néha, hogyha kedve volt,
Beszélgetett az állatokkal –
Zsiráfok, lepkék, kiskutyák,
Mindegyikükkel diskurált...”

*Lepke szomszéd, kívánok,
Hogy vannak a virágok?
A violák virulnak,
A pipacsok pirulnak.”²⁹⁶*

²⁹² | Uo., 46.

²⁹³ | Uo., 69-70.

²⁹⁴ | Uo., 40.

²⁹⁵ | Uo., 63

²⁹⁶ | Uo., 23-25.

Vagy a nagyizgalmak közepette badar madár-határozót olvas, s közben 13 madár tulajdon-ságával is megismerkedhetünk. A versek humorosak, meghökkentőek, s távolról utalnak Wallace Stevens: *A feketerigó tizenháromfelől* című versének abszurd humorára.

*Szép madár a vörös vércse,
rákapott a söröcskére.*

*Italozgat röhögcsélve,
szép madár a vörös vércse.”²⁹⁷*

A szép, a meglepő szürrealisztikus keverékének vagyunk tanúi Szósz néne falinaptárán is.

Augusztus
*Lepotyognak az égről a csillagok, ajjaj!
Látnád, ha kinyitnád most szemedet,
hogy narancssárga ruhát vesz a hajnal,
s felsöpri – nahát – az ezüst szemetet.”²⁹⁸*

Varró Dániel azonban nem csak költő, mesélő is, s a történet résztvevője. Gyakran kiszól a sorok közül, hol önmagát mentegeti, türelemre int, ironizál, dorgál, korhol, fedd.

„Bámuljátok csupán a tévén
A batmant meg a pokemont,
Mi lelketekbe beleront,
És elbutultok ezek révén.
De más az én mesém! Mi dorgál –
De épületesekre szolgál.”²⁹⁹

Varró Dániel ért a gyermekek nyelvén, s tökéletesen ismeri a gyermeki lelket is. Néha rosszalkodásra is felszólít.

„Hisz pacaálló szószmellény volt rajtuk! Az ám! Mert

Hát a szószön paca nem hatol át, ezt tudnotok illik

(Hogyha nekem nem hisztek, járjatok akkor utána,

Elvégezhetitek e tudós kísérletet otthon,

Bent a szobában akár, a mamátok örülni fog annak).³⁰⁰

Beszédmódja, szóhasználata a megszólított kedves olvasókhöz igazodik, melyek között köznyelvi kifejezések, szleng szavak hangzanak el: hapsi, csávó, majré, genya, mani, a francba, tök hülyék, asztán, úgytom stb.

A klasszikus meseelemeken túl Varró Dániel a modern világ kelléktárát is felvonultatja.

A trónbitorló, gaz király, a csodás lények, az elveszett királylány és a kalózok mellett megjelenik a mesében az internet, az e-mail, a gombfoci, a számítógép-vírus, a mobiltelefon. A cselekményben fontos szerepet játszik a mobiltelefon, ennek segítségével sikerül Andrisnak kapcsolatot teremtenie Luk gróffal, aki útbaigazítja Maszat-hegy felé.

Az internet szerepe a műben: e-mailt kap Janka egy jóakarójától, vagy Paca cár, aki a világháló segítségével akar elpacásítani mindent. „Része lesz a mai világ referenciájának a pátosztól és a mesei sztereotípiáktól mentes nyelv, amely a hétköznapiságot és a humort viszi a mesei világba.”³⁰¹

A Túl a Maszat-hegyen című verses meseregényben a szereplők és a történetbonyolítás tipikusan mesei, az alapprobléma azonban nem az, hogy a maszatosok küzdenek életmódjuk létjogosultságukért a nagyon tiszták és a nagyon piszkosak ellenében. A narrátor sem a mesék rejtőzködő, történetmondásba simuló elbeszélője, ez egy önreflexív szöveg, ahol nemcsak az elbeszélői funkció vagy a szerzői mivolt kérdései tematizálódnak, hanem az olvasói funkcióra tett visszatérő utalásokkal, a verses regény műfaji konvencióinak megfelelően meggátolja a szöveggel való azonosulást.³⁰²

„Kedves kis olvasók, sziasztok,

Elmondok nektek egy mesét.

Hogy prima lesz-e? Hó, mi az hogy!

Vagy azt mondjátok, hetykeség
(Mi nem használ szavunk becsének),

Hogy így dicsérgetem? Bocsánat,

De hát azt még se mondhatom,

Hogy uncsi lesz, és rossz nagyon.

Hisz akkor, lássátok be, kölkök,

Félrehagynátok már emitt

E kis mesét, amit pedig

Direkt a számotokra költök.

Szóval, hogy jó-e, rémes-e?

Maradjunk annyiban: mese.”³⁰³

A helyzetet az is bonyolítja, hogy a szerző és a narrátor ugyanazon személy. Varró Dániel szerepválasztásában a verses regény puszkini

²⁹⁷ | Uo., 170.

²⁹⁸ | Uo., 109.

²⁹⁹ | Uo., 57.

³⁰⁰ | Uo., 194.

³⁰¹ | vö. JUHÁSZ Orsolya, *I. m.*, 2004./ 2., 100.

³⁰² | vö. Uo., 101.

³⁰³ | VARRÓ Dániel, *I. m.*, 2003, 7.

hagyományait élészti fel.³⁰⁴ Az első és a tizenkettedik fejezet kapcsán beszélhetünk tanú-elbeszélőről, ez a pozíció azonban ezekben a részekben is átbillen az egész művet jellemző mindentudó elbeszélői perspektívába.

A meseregény történetének bonyolultsága annak köszönhető, hogy ugyanazt a dolgot több szemszögből vagy különböző megoldások segítségével láttatja a szerző. Például Janka elrablását vagy Andris kalandjainak történetét nem csupán a narrátor szemszögéből ismerhetjük meg, hanem az előbbi esetben Morzsányi Gézának, az utóbbiében pedig Andrisnak az elbeszéléséből is. Andris és a zsupagázók találkozását is kétszer olvashatjuk, először a mű elején Anyegin-strófában, másodsor pedig a mű végén, de már hexametekben. A *Túl a Maszat-hegyen* című verses meseregény körkörös szerkezetűnek tekinthető, ugyanakkor hatalmas irodalmi tudást sűrít magába.

Varró Dániel verses meseregényéből bábmusical készült, melyet 2005. október 7-én nagy sikerrel mutatott be a Budapest Bábszínház. Az előadás zeneszerzője Presser Gábor, tervezője Grosschmid Erik, koreográfusa Nemes Zsófia. Az előadást Kovács Géza rendezte.

A *Túl a Maszat-hegyen* bábmusical nem színpadi adaptációja a könyvnek, hanem a mű alapszituációjában rejlő drámai-színpadi lehetőség továbbgondolása egy újfajta, komplex bábszínházi forma segítségével.

A színre vivők átalakították a szöveget, át helyezték az álom világába, de megtartották a mű alapkonfliktusát, az egymással kibékíthetetlen ellentétben álló piszkosak és tiszták összeütközését. A főhős, Muhi Andris jeleníti meg a gyermeket és a Büdös Pizsamázót is egy személyben. Megjelenik a színen Maszat Janka, Makula bácsi, Szeplőtlen Szilvia és a dáthás angol költő. Kimaradt az előadásból azonban a daliás Luk gróf, Turgenyev, a burgonya, valamint Varró Dani bácsi, mert a szerző intelmei, tanácsa, melyeket a gyermekolvasókkal folytat, nem voltak átültethetők a színpadra. „Autentikus ”fordítást” kapunk, egyik műfajból a másikba. Egy kedves, ügyes, szeretni való gyerekelőadást, amelyre különösebb mentegetőzés nélkül odatolakodhatnak a felnőttek is... A produkció az első perctől kezdve arra utal, hogy a színre vivők tisztelettel, empátiával és szakmai igényességgel nyúltak a meseregényhez.”³⁰⁵

³⁰⁴ | vö. JUHÁSZ Orsolya, *Im.*, 2004/2., 101.

³⁰⁵ | STUBER Andrea, *Melomalaszt. Varró Dániel-Presser Gábor: Túl a Maszat-hegyen. Színház, 2005/12., 10.*

11 | DARVASI LÁSZLÓ TRAPITI AVAGY A NAGY TÖKFŐZELÉKHÁBORÚ

„A mese hagyományos jelenségeinek és jelentéseink átalakulása/feloldódása, a nyelv intellektuális játéklehetőségeinek szöveg-szervező dominanciája, a rejtélynek mint történetépítő momentumnak a fontossága, a mese parabolisztikus sajátosságainak kiaknázása, szellemiség, ötletesség és könnyedség, ugyanakkor a(z) (gyermek)olvasó empátiás és asszociációs képességeit elismerő elbeszélői attitűd jellemzi Darvasi László meseírását. A felsorolt jellegzetességek egytől egyig a mai magyar meseírás útjait jelölik; a műfaj fejlődésirányát módosító új, a múlt évtized (század/ezred) utolsó néhány évében teremtett prózanyelv létjogosultságát. Nagyon fontos mozzanata e „mesélő” magatartásnak a közvetlenül didaktizáló effektusok mellőzése, a metaforikus beszéd, valamint a (nép – illetve a mű) mesehagyomány produktív felhasználása.”³⁰⁶

2002-ben jelent meg Darvasi László *Trapiti avagy a nagy tökfőzelékháború* című meseregénye, mely egyszerre szól a felnőttekhez és a gyerekekhez a szeretet erejéről, a zsarnokságról, s annak legyőzéséről.

A több szálon futó cselekmény szakít a proppi hagyományokkal, a kalandregények késleltetési technikájára épít, nyitott helyzeteket teremt, így téve próbára az olvasót, aki nehezen tudja megkülönböztetni egymástól a fő történetet, az epizódot, a lényegest a lé-

nyegtelenről, sőt a cselekményidőket sem. Két idősík van jelen a meseregényben: az egyik Kavicsvár bizurr–mizurr történelméhez, a másik a jelenhez kapcsolódik. Az időpontok, a helyszínek fejezetenként változnak. A történet a trapitizésről, s annak erejéről szól.

Mit jelent a trapitizés? Amikor mindenki azt csinálja, amihez a legnagyobb kedve van, ugyanakkor menekülési lehetőség a felejtés, az egyformaság, a szeretetlenség ellen.

Két világ, Kavicsvár és a Főfőváros világa, ellentéte áll a meseregény középpontjában. Kavicsvárat színes, míg a Főfővárost és az általa leigázott vidéket szürke szín jelzi. Kavicsvárnak van történelme, múltja, hagyománya. A város egyik legfontosabb épülete a múzeum, ahol olyan tárgyak vannak kiállítva, amelyek a város lakóinak fontosak. „... van a városi múzeumban egy üres üveg-vitrin, és az van a vitrin alá írva, hogy: ITT LÁTHATÓ EGY TRAPITI!”³⁰⁷ Mindenki találgatja, mi lehet a Trapiti feliratú üveg-vitrin tartalma. Amikor Trapiti megérkezik a városba, nem tünteti el az üres vitrint, hanem a múzeumigazgató más feliratot tesz rá. „EZ EGY ÜRES VITRIN, DE MÁR NEM TRAPITI. MÁR VAN VALAKI, AKI TRAPITI! MINDENKI AZT KÉPZEL IDE EBBE A VITRINBE A MÚLTJÁBÓL, AMIT AKAR!”³⁰⁸

³⁰⁶ | BENCE Erika, Jön egy Trapiti=B.E. *AXX. század metaforái. Értelmezések, elemzések, bírálatok a magyar irodalom köréből*, Etna, 2008, 196.

³⁰⁷ | DARAS László, *Trapiti avagy a nagy tökfőzelékháború*, Bp., Magvető, 2002, 56.

³⁰⁸ | Uo., 68.

Itt őrzik a réig krónikákat is: a Koboldok Könyvét, a Manók Krónikáját, a Boszorkányok Nagy Összesített Naplóját és a Bizurr–Mizurr Krónikát is. Kavicsvár világa élhető világ, ahol az emberek jól érzik magukat, boldogok, mindenkinek megvan a maga elfoglaltsága, mindenki ismer mindenkit. Nevük is van, érdekes, beszédes nevek, melyek a városlakók jellemét, szokását stb. fejezik ki: Ühüm bácsi, a polgármester, Nocsak úr, Hektor Viktor, a tűzoltó, Bánatos Olivér, a festőművész, Babéros Néró, a költő, Virág Viola, a virágboltos, Veszelka Trubadúr, a felhőutazó, Picike Ferike, Minyon kapitány a tortadobáló, Holle mama, a világhíres tökfőzelék készítője stb.

A tárgyakat is élő tulajdonsággal ruházzák fel, érző lényekként kezelik: Doktor Nyisznyasz, az olló, Báró Rojtos Eugén, a szőnyeg.

Kavicsvárnak vannak csodaszép, a közönséget összefogó ünnepei, ilyenek: a Nagy Sálkereső Ünnepe, a Titkos Vágyak Ünnepe, a Nagy Hangosbemondó Ünnepe.

A Főfőváros a felejtés, az elékezet nélküliség világa. A rossz Szakács király, Kukta Gerozán belevarázsolta az embereket a Mindent Felejtő Mesébe. Az emlékezet elvesztése a múlt elvesztését jelenti, erre épül a rossz Kukta Gerozán lélekölő, szolgálkúségre épülő diktatúrája. Erről az állapotról a Vén Nyanya Csúfság, a gonosz boszorkány így beszél:

„– Szakács király tehetségesen gonosz király volt – folytatta Vén Nyanya Csúfság. – A felejtő főzet segítségével föltalálta a Mindent Felejtő Mesét! Ennek a különös mesének a tulajdonsága, hogyha belekerülsz, mindent elfelejtesz. A nevedet, az édesanyádat, a kedvenc ételedet, a barátodat vagy a barátnődet, a nagypapádat, mindent. Szakács király kiszemelte a mit sem sejtő mesehőst, és becsalta a Mindent Felejtő Mesébe, és az nyomban elfelejtett mindent. S aki mindent elfelejt, és nem törődik többé a világgal, azt a világ is hamar elfelejti. Nem úgy kell ezt elképzelni, hogy tényleg semmire sem em-

lékszünk a Mindent Felejtő Mesében. Ó, dehogyan. Mindenre emlékszünk. De valahogy semmi sem fontos. Ülsz a felejtő mese egyik padján, és csak bámulsz. Szerettedel focizni? Nem fontos. Szerelmes voltál?... Nem fontos! Szerettedel álmodozni, barátkozni, játszani? Nem fontos! Szerettedel csak úgy sétafikálni a mezőn, szerettedel kavicsokat dobálni a tóba? Nem fontos! Nem fontos! A Mindent Felejtő Mesében semmi sem fontos, csak a Mindent Felejtő Mese. Ezért a Mindent Felejtő Mese egy kicsit olyan is, mint a halál.”³⁰⁹

A Főfőváros lakói hivatalnokok, szürkék és boldogtalanok, mindent megszámlálnak, úgy foglalják el Kavicsvárt is, aminek lakói a múzeumba menekülnek, ahol megkötik a tökfőzelékszerződést. „...Ühüm bácsi föl-emelkedett, és csendet parancsolt. Majd felszólított mindenkit, javasoljon valamilyen ötletet. Akármilyet! [...] ... megszólalt a kicsi Trapiti, aki még mindig szorongatta a fakanalát.

– Trapitizzünk – mondta.

– Micsoda?

– Hogy? ... A trapitizéssel szorítjuk ki őket a várostól – bólintott Ühüm bácsi.”³¹⁰

A végső támadás során a jó és a rossz, Trapiti és a rossz Kukta Gerozán összezapálásában, amikor a gonosz bele akarja varázsolni a várost a felejtésbe, a trapitizés erejével győz a kis manó. „– Trapiti! Trapiti! – hajtogatta a manó, és váratlanul előre lépett. Majd pedig a megdöbbsent Kukta Gerozánhoz ugorva megcsavarta a Főfőtanácsos orrát.”³¹¹

A rossz Kukta Gerozánt végül Minyon kapitány kergeti el minyondobálásával, Trapiti pedig megtalálja szüleit, s kiderül róla, hogy ő a város törvényes uralkodója, Második Bökkelőki Alfrédka.

A meseregényben több olyan szereplő is van, aki kettős személyiséggel, több névvel rendelkezik. (jó – rossz Kukta Gerozán, Boleszláv felügyelő – Müller igazgató)

A népmesék hagyományos motívumai, elemei, eszközei a meseregényben groteszk irányba módosulnak. Pl.: a boszorkány már

³⁰⁹ | Uo., 240-241.

³¹⁰ | Uo., 270, 272.

³¹¹ | Uo., 286.

nem olyan félelmetes (Bibircsókos Rozália), sőt a másik boszorkány a történet végén megjavul (Vén Nyanya Csúfság), vagy a Szent Varázs Fakanál, Holle mama tökfőzéléke.

Az intertextualitás történetsszervező a műben. Holle mama a Grimm-meséből került át a regénybe. Szerepel benne egy másik mese is, ugyancsak a Grimm fivérektől származó *Piroska és a farkas*, melynek főhőse fellázad a szerepe ellen, nem akarja többé megenni a nagymamát és Piroskát, sőt egyáltalán nem akar gonosz lenni, ezért keresnek helyette egy pótfarkast, ő pedig elhagyhatta a mesét. (Az „Egyik meséből a másikba is át lehet menni.”³¹² „Az igazi farkas beköltözött a városcába, és megtanult tökfőzeléket főzni, igaz, korántsem olyan finomat, mint amelyet Holle mama tud. Az igazi farkas fölvette a Farkas Béla nevet, szerzett egy nyikorgó triciklit, és az iskolába meg az öregek otthonába hordta az ebédet.”³¹³

Olivér és Trapiti is elmennek az egyik meséből a másik mesébe, megváltoztatják így a mese cselekményét.

„Minden mese egy birodalom. Az összes szép, kedves, szomorú és izgalmas mese, amit a világtörténelemben az apukák, az anyukák, a nagymamák, a nagypapák vagy a keresztapák, a nagynénik és a nagybácsik elmeséltek, Meseországot jelenti. Beláthatatlan birodalom ez, gondoljunk csak bele, mennyi mese van a világon, Afrikában meg Európában, Ázsiában és Amerikában és Ausztráliában, és mégis, az összes mese elmegy végül Meseországban, és ott mindig van hely! A mesék világa sokkal tágasabb és gazdagabb, mint az a világ, amelyben kitalálják őket.”³¹⁴

„Darvasi László bátran gazdálkodik ezzel a végtelen mesebirodalommal vagy meseirodalommal. Úgy van vele, mint a jó gazda a földjével: minél többet foglalkozik vele, az annál bőségesebb termést hoz. A Trapiti is így használja föl a meseirodalmat: átlép egyik meséből a másikba, megszünteti a határokat, relativizálja a zárt és ismerős mesevilágokat, és ezzel egyúttal új és újabb törvényekkel rendelkező meséket, mesefigurákat és mesei világot hoz létre. Örüljünk neki.”³¹⁵

³¹² | Uo., 203.

³¹³ | Uo., 199.

³¹⁴ | Uo., 203, 204.

³¹⁵ | FENYÓ D. György, *A mese határai*, Új forrás, 2004/2., 106.

12 | ÖSSZEĞZÉS

Megváltozott világot élünk, ahol az értékek tradicionális rendje széthullani látszik, s helyette új, kevésbé egyetemes értékek veszik át a szerepet. A technika nagyarányú fejlődésének következtében megváltozott az emberek kultúrához, társadalomhoz való viszonya, mást tartanak értékesnek, fontosnak, követendő példának. Elvesznek olyan fontos emberi tulajdonságok, mint a szeretet, az empátiás készség, a tolerancia. Rohanó és teljesítménykényszerrel átszótt világunkban megfosztjuk a gyerekeinket az érzelmi és szellemi gazdagságot kínáló mesétől, ami eligazítja a világban, életvezetésre tanítja, segít a választásaiban (jó – rossz), a hősökben pedig magára ismerhet, kérdéseire válaszokat kaphat. Nem csak azt akarja, hogy a mese neki szóljon, hanem hogy róla is szóljon.

Mi lesz a gyerekekkel mese nélkül? Boldizsár Ildikó szerint van remény. „Nagyanyám egyszer azt mondta, hogy ahol fű van, ott élet is van, mert a fű azonnal megjelenik ott, ahol a megmaradásnak a legkisebb esélye is fennáll. A legsivárabb helyeken is gyökeret ereszt, belekapaszkodik a földbe, s ha ki akarják

pusztítani, megszázsorozza erejét.”³¹⁶

A szerző gondolatai szimbolikusan utalnak a mese erejére. Arra az erőre, melyet a mai modern meseírók műveikkel, meséikkel, meseregényeikkel közvetítenek.

A könyvben vizsgált szerzők irodalmi (modern) meséi megőrizték a népmese, mint műfaj világszemléletét, bölcsességét. Formailag eltávolodtak az alapformától, mely azonban gazdagodott az alkotók stílusával, a verses formával, a nyelvi játékkal, a nonszensszel, az ironikus látásmóddal. A mesei képek sűrítettebbek, szimbolikus tartalommal telítettek.

„A mese és a világ addig nincs végveszélyben, amíg vannak közöttünk olyanok, akik felfogják a messziről jövő üzeneteket, és nem tekintik azt a világot elfogadhatónak, amely a diszharmonóra épül és amelyben büntetlenül uralkodik a gonosz.”³¹⁷

³¹⁶ | BOLDIZSÁR Ildikó, A sárkány negyedik feje: Mágikus tárgyak és csodás növények, Lm., 1997,115.

³¹⁷ | BOLDIZSÁR Ildikó, Lm., 2004, 104.

13 | BIBLIOGRÁFIA

IDÉZETT KIADÁSOK

BÉKÉS Pál, A kétbalkezes varázsló, Móra Könyvkiadó, 2004.

CSUKÁS István, Pom Pom meséi=CS. I., Szegény Gombóc Artúr, Bp., Móra Könyvkiadó, 1979.

CSUKÁS István, Süsü, a sárkány, Bp., RTV Minerva, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 1980, 5.

CSUKÁS István, Süsüke, a sárkánygyerekek, Bp., Gesta Könyvkiadó Kft., 1998.

DARAS László, Trapiti avagy a nagy tökfőzelékháború, Bp., Magvető, 2002.

JÓZSEF Attila, Minden verse és versfordítása, Bp., Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980.

KAMARÁS István, Csigamese, Bp., Ciceró Könyvkiadó, 1998.

KAMARÁS István, Világverseny a berekben, Bp., Ciceró Könyvkiadó, 1999, 16.

KORMOS István, A pöttös zöld lovacska bátyja, Bp., Móra Könyvkiadó, 1977.

KORMOS István, A Pincérfrakk utcai cicák és más mesék, Bp., Osiris Kiadó, 2002.

KORMOS István, Az égigérő fa, Bp., Osiris Kiadó, 2003.

KORMOS István, Ejhaj, csibekas!, Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó, 1973.

KORMOS István, Mesék Vackorról, Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó, 1983.

LÁZÁR Ervin, A Hétfejű Tündér, Bp., Móra Könyvkiadó, 1977.

LÁZÁR Ervin, A legkisebb boszorkány=L.E., Hapci király, Bp., Osiris Kiadó, 1998.

LÁZÁR Ervin, A manógyár, Bp., Osiris Kiadó, 2002.

LÁZÁR Ervin, Bab Berci kalandjai, Bp.,

Móra Ferenc Könyvkiadó, 1989.

LÁZÁR Ervin, A Négyszögletű Kerek Erdő, Bp., Osiris Kiadó, 1995.

LÁZÁR Ervin, Berzsián és Dideki, Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó, 1979.

LÁZÁR Ervin, Bikfi-bukfenc-bukferenc, Bp., Móra Könyvkiadó, 1976.

LÁZÁR Ervin, Hapci Király, Bp., Osiris Kiadó, 1998.

LÁZÁR Ervin, Szegény Dzsoni és Árnika, Bp., Móra Könyvkiadó, 1981.

PILINSZKY János, A nap születése, Bp., Móra Könyvkiadó, 1974.

PILINSZKY János, Pilinszky János összegyűjtött műve V, Versek, Bp., Osiris-Századvég Kiadó, 1995, 102.

PILINSZKY János, Pilinszky János összegyűjtött művei IV. Beszélgetések, Bp., Osiris-Századvég Kiadó, 1994, 75.

PILINSZKY János, Széppróza, Bp., Osiris-Századvég Kiadó, 1996, 251.

SÚTÓ András, Táltos kőparipán = S. A., Gyermekkorom tükörcserepei, Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó, 1982, 114.

VARRÓ Dániel, Túl a Maszat-hegyen, Bp., Magvető, 2003, 84.

WEÖRES Sándor, Egybegyűjtött írások 3, Bp., Magvető Könyvkiadó, 1981, 436.

Szakirodalom

A francia irodalom története III, ford. SZÁSZ Károly Bp., Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadó Hivatala, 1880, 129.

Akadémiai kislexikon II, főszerk. BECK Mihály, PESCHKA Vilmos, Bp., Akadémiai Kiadó, 1990, 184.

ANDEREGG, Johannes, Fikcionalitás és esztétikum=Narratívák II, szerk.

THOMKA Beáta, Bp., Kijárat Kiadó, 1998, 53.

ÁDÁM Judit, Lázár Ervin sajátos mesevilága, Sopron, 2008.

BALÁZS Mihály, Forrsávidék. Írók, költők gyermek- és ifjúkora, Bp., Tankönyvkiadó, 1990, 185.

BAUER Gabriella, Gyermekirodalom, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996, 138.

BENCE Erika, Jön egy Trapiti=B.E., A XX. század metaforái. Értelmezések, elemzések, bírálatok a magyar irodalom köréből, Etna, 2008, 196.

BERZE-NAGY János, Mese = B.N. J., A magyarság néprajza III, sajtó alá rend. CZÁKÓ Elemér, Szekszárd, Babits Kiadó, 1992, 271.

BETTELHEIM, Bruno: Hogyan mondjunk mesét?= B. B., A mese bővölete és bontakozó gyermeki lélek, Bp., Gondolat, 1988.

BOGNÁR Tas, A magyar gyermekvers, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 2001, 160.

BOLDIZSÁR Ildikó, Varázslás és fogyókúra. Mesék, mesemondók, motívumok, Bp., József Attila Kör, Kijárat Kiadó, 1997.

BOLDIZSÁR Ildikó, A magyar népmesék samanisztikus elemei = B. I., Meseterápia, Mesék a gyógyításban és a mindennapokban, Bp. Magvető, 2010, 74.

BOLDIZSÁR Ildikó, A mese mint gyógyító erő = B. I., Mesepoétika. Írások mesékről, gyerekekről, könyvekről, Bp., Akadémiai Kiadó, 2004.

BOLDIZSÁR Ildikó, A mese világa = Gyermekirodalom, szerk. KOMÁROMI Gabriella, Bp., Helikon Kiadó, 1999, 72.

BÖHME, Jakob, Földi és égi misztériumról, Bp. Helikon Kiadó, 1990.

BÖSZÖRMÉNYI László, A mesékről = www.itec.uni.klu.ac.at/~laslo/Antro/A_mesekrol.pdf. (2010. június 14.)

CS. NAGY István, Gyermek és ifjúsági irodalom, Bp., Tankönyvkiadó, 1983, 119.

Cs. NAGY István, Kormos István meseművészete, Könyv és nevelés, 1977/2., 49.

CSONTOS Erika, Mi hibázik? Élet és Irodalom 2006/13., 27.

CSUKÁS István, Hogyan lettem gyermekíró? = CS.I., Költők éhkoppon, Bp., Osiris, 1996, 61.

CSUKÁS István, Kurta mese Lázár Ervintől = Jobbladák Lázár Ervin hetvenedik születésnapjára. Szívbeli cimboráktól, szerk. GYUTAI Zsuzsanna, Bp., Novella Könyvkiadó, 2006, 12.

ERŐS Kinga, Életéről mesél... Beszélgetés Lázár Ervinnel, Magyar Napló, 2004. június=<http://www.magyarnaplo.hu/read.php?id=706> (2011. január 10.)

FARKAS Aranka, "... És hát játszik az ember!" Nonszensz hagyományok és gyermeki neologizmusok Lázár Ervin nyelvi játékai-ban, Iskolakultúra, 2002/10, 31.

FENYŐ D. György, A mese határai, Új forrás, 2004/2., 106.

FENYVESI Félix Lajos, Isten és ember. Prózai írások, Bp., Szent Gellért Kiadó, 1997, 220.

GOMBOS Péter, Merre tart a mese? A teáskannától Portisch Lajosig, Csodaceruza, 2005/20., 16.

HONTI János, A mese világa, Bp., Magvető Kiadó, 1975, 10.

Időképek kiállítás kiadványainak tartalomjegyzékei. A megfoghatatlan idő. Tanulmányok=<http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:I4Z28LtZjMJ:www.neprajz.hu/idokepek/pub.t> (2010. június 16.)

ILLYÉS Gyula, Amit a felnőttek a gyermekek könyvéből tanulhatnak = Gyermek- és ifjúsági irodalom szöveggyűjtemény, összeállította CS. NAGY István, Bp., Tankönyvkiadó, 1984, 27.

JUHÁSZ Orsolya, Egy könyv, a bádatos dapokra" – és máskorra. Bárka. 2004/2., 102.

KIRÁLY Jenő, Mozifolklor és kameratöltőtoll: a populáris filmkultúra elméletéhez, Kézirat gyanánt, Bp., Magyar Filmtudományi Intézet és Filmarchívum, 1983, 378.

KOMÁROMI Gabriella, A boszorkány jó, a tündér hétfejű, a hős kétbalkezes. (Hét tételben a modern meséről), Könyvtári Levelező/lap. 2004/5., 28.

KOMÁROMI Gabriella, Lázár Ervin Berzsián és Dideki=Ötven nagyon fontos „Gyerekkönyv”. Műismertetések és műelemzések, szerk. BORBÉLY Sándor, Bp., Lord Könyvkiadó, 1996, 264.

KOMÁROMI Gabriella, Mesehős és tévészár. Csukás István: Süsü, a sárkány=K. G., A gyerekkönyvek titkos kertje, Bp., Pannonica Kiadó, 1998, 288.

KUHN, S. Thomas, A tudományos forradalmak szerkezete, Bp., Gondolat, 1984, 44.

LÁZÁR Ervin, Hét szeretőm. Szárnyas emberem = <http://www.szepi.hu/irodalom/lazar/hetszer/hetszer.31.html>, 2011. július 31.

Létezik Lázár Ervin Erdője = http://www.kisalfold.hu/gyerekeknek/cikk/letezik_lazar_ervin_erdoje 1151447, Kisalföld online, 2005. 11. 26. (2010. június 9.)

LÉVAI Júlia, Tükör által érzelmesen, Élet és Irodalom, 1988/ 36, 10.

LOVÁSZ Andrea, A mesélő ember= Közelítések a meséhez, szerk. BÁLINT Péter, Debrecen, Didakt Kft., 2004, 36.

LOVÁSZ Andrea, A mesék színeváltozása. Műmesék, gyerekmesék. A mesék színeváltozása = L. A., Jelen idejű holnem volt, Bp., Krónika Nova Kiadó, 2007, 69.

LURKER, Manfred, Wörterbuch der Symbolik V, durchges und erw. Aufl., Stuttgart, A. Kröner, 1991, 351.

Magyar értelmező kéziszótár, szerk. JUHÁSZ József (et.al.), Bp., Akadémiai Kiadó, 1972, 950.

Magyar irodalmi lexikon, szerk. VÁNYI Ferenc. Bp., Studium, 1926, 561.

Magyar néprajz V, Népköltészet, főszerk. VARGYAS Lajos, Bp. Akadémiai Kiadó, Bp., 1988, 66.

Magyar néprajzi lexikon, főszerk. ORTUTAY Gyula, Bp., Akadémiai Kiadó, 1980, 739.

MARKÓ Róbert, Egy posztmodern koszeosz. Varró Dániel Túl a Maszat-hegyen című verses meseregényéről. Iskolakultúra, 2008/1-2., 143.

MÉREI Ferenc – V.BINÉT Ágnes, Ismeretek híján elméletképzés= M.F. –V.B.Á., Gyermeklélektan, Bp., Gondolat, 1981.

PAPP Gábor, Népmeséink és az évkör = Csodakút. Népmese, beavatás, álomfejtés, napút, mélylélektan, ezotéria. Tanulmányok a népmeséről. Szerk. PAPP Gábor, Bp., Pontifex Kiadó, 1994, 10-14.

POMPOR Zoltán, A hétfejű szeretet. Lázár Ervin elbeszélő művészetéről, Bp., Kiss József Könyvkiadó, 2008, 124.

POMPOR Zoltán, Menekülés az erdőbe, Fordulópont, 2005/4., 40.

PROPP, Vlagyimir Jakovlevics, A mese morfológiája, Bp., Osiris-Századvég, 1995, 92.

RADNÓTI Sándor, A szenvedő misztikus (Misztika és líra összefüggése), Bp., Akadémiai Kiadó, 1981, 86.

RADNÓTI Sándor, Pilinszky János meséi és drámái, Kortárs, 1974/7., 1163.

RANSCHBURG Jenő, A tündérmesék lélektanából, ESŐ, Irodalmi lap, 2001/IV/2., 90.

Révai nagy lexikon XIII, (LOVÁSZ MONS), Bp., Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1915, 650.

Révai új lexikona, XIV, főszerk. KOLLÉGA TARSOLY István, Szekszárd, Babits Kiadó, 2004, 397.

SCHÜTTLER Tamás, „Nem a mese van veszélyben, hanem az emberek” – Kerekasztal beszélgetés, Új Pedagógiai Szemle, 2000 július-augusztus = <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2000-07-np-Gyori-Nem> (2010. június 12.)

STEFKA István, Meseszöveg magyar módra. Napi Magyarország 2000/24., 24.

STEINER, Rudolf, A napkelet és a kereszténység misztériumai, 4 előadás, Berlin, 1913. február 3-6. között.

STUBER Andrea, Melomalaszt. Varró Dániel-Presser Gábor: Túl a Maszat-hegyen. Színház, 2005/12., 10.

Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és magyar kultúrából, szerk. PÁL József és ÚJVÁRI Edit, Bp., Ballasi Kiadó, 1997, 130.

SZUNYOGH Szabolcs, „Elszántam magam, hogy csak derűs meséket írjak”, Köznevelés, 1993/49., 4-5.

TARBAY Ede, Gyermekirodalomra vezető kalauz, Bp., Szent István Társulat, 1996.

TARBAY Ede, Lázár Ervin sajátos világa. I.m., 1998, 298.

TIMÁRNÉ HUNYA Tünde, A népmese és a műmese műfaji sajátosságairól = Közelítések a meséhez, szerk. BÁLINT Péter, Debrecen, Didakt Kiadó, 2004, 103-107.

TOLKIEN, J.R.R, A mesékről, (In Tree und Leaf)

TÓTHNÉ DR. SZÜCS Éva, Csukás István meséinek éltető humora, Módszertani közlemények. 1999/5., 198.

TŰSKÉS Tibor, Pilinszky János, Bp., Kráter Műhely Egyesület, 1996, 91.

VALASTYÁN Tamás, Az emberalakú óceán (Kormos István gyermeklírájáról) = Változatok a gyermeklírásra, szerk. BÁLINT Péter, BÓDIS Zoltán, Debrecen, Didakt Kiadó, 2006, 133.

VASY Géza, Kormos István, Bp., Balassi Kiadó, 2002, 142.

VÉGH Balázs Béla, Meseregény csigaház-architektúrával=V.B.B., A gyermekirodalom változatai, Kolozsvár, KOMP-PRESS Korunk, 2007, 221.

Világirodalmi lexikon, VIII, főszerk. KIRÁLY István, Bp, Akadémiai Kiadó, 1982, 275.

ZILAHY Józsefné, Mese-vers az óvodában, Bp., Eötvös József Kiadó, 1998, 66.

ZILAHY Józsefné, Miért szeretjük a népmeséket? = Óvodai nevelés játékkal, mesével. Elmélet és módszertan, szerk. ZILAHY Józsefné, Bp., Iskolafejlesztési Alapítvány, Szorobán Kiadó, 1994, 44.

Nemzeti Fejlesztési Ügynökség
www.ujszachenyiterv.gov.hu
06 40 638 638

MAGYARORSZÁG MEGÚJUL

A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.